

บทที่ 1

วิวัฒนาการของการบริหารโรงเรียน

1.1 ความหมายของการบริหารโรงเรียน

ความหมายของการบริหาร

Peter F. Drucker ประมวลรวบรวมนิพนธ์ทางการบริหารงานบุคคลได้ให้ความหมาย “การบริหาร” ว่า หมายถึง การทำให้งานต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงโดยอาศัยคนอื่นเป็น “ผู้นำ” (ธงชัย สันติวงษ์, 2537, หน้า 11)

Terry, G.R. (1968, p. 4) อธิบายความหมายของการบริหารว่าเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยการวางแผน การจัดองค์การ การกระตุ้นและการควบคุม เป็นการนำไปสู่การบริหารจัดการเรื่องบุคคลและทรัพยากร ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

Dale (1978, p. 4) ให้ความหมายว่า การบริหารหมายถึงการวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การอำนวยความสะดวก การควบคุมวินัยกรรม และการเป็นตัวแทน

สมยศ นาวิการ (2524, หน้า 13, อ้างถึงใน สมศักดิ์ คงเที่ยง, 2545, หน้า 54-55) ให้คำนิยาม “การบริหาร” ดังนี้

“การบริหาร” คือกระบวนการทำงานร่วมกับผู้อื่นและใช้บุคคลอื่นเพื่อความสำเร็จของเป้าหมายขององค์การ องค์การทุกประเภทต้องมีผู้บริหารแสวงหากำไร และไม่แสวงหากำไร ขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ซึ่งมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องคือ

1. การวางแผนและการควบคุม
2. การจัดองค์การ
3. การจัดหาบุคคลและการฝึกอบรม
4. การเป็นผู้นำ
5. การจัดการความขัดแย้ง

กิจกรรมเหล่านี้ต้องอาศัยกระบวนการพื้นฐาน 2 อย่างคือ การตัดสินใจ และการติดต่อสื่อสาร ความเข้าใจเรื่องบุคคล กลุ่ม และองค์การ

นิพนธ์ กินาวงศ์ (2523, อ้างถึงใน สมศักดิ์ คงเที่ยง, 2545, หน้า 51) ให้ความหมายของการบริหารว่า หมายถึง การร่วมมือกันทำงาน จะต้องมิบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยมีวัตถุประสงค์ของการทำงานร่วมกัน ในการร่วมมือกันทำงานนั้น จะต้องมิบุคคลที่เป็นหัวหน้า

เราเรียกว่า “ผู้บริหาร” และการร่วมมือกันนั้น จะต้องจัดในรูปขององค์การประเภทต่าง ๆ แล้วแต่วัตถุประสงค์ที่มีองค์กรนั้น ๆ

ซุบ กาญจนประกร (อ้างถึงใน สมศักดิ์ คงเที่ยง, 2545, หน้า 53) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานของคณะบุคคล (Group) ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปร่วมกันปฏิบัติการให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

พินิจจรรย์ นามวัฒน์ (อ้างถึงใน สมศักดิ์ คงเที่ยง, 2545, หน้า 54) อธิบายความหมายของการบริหารว่าหมายถึงการประสานประสานทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ความหมายของการมัธยมศึกษา

พจนานุกรมการศึกษา ได้ให้ความหมายของ “การมัธยมศึกษา” ไว้ว่า การมัธยมศึกษา คือ การจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนที่มีอายุระหว่าง 12-17 ปี เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้ แสดงออก และทำความเข้าใจกับสภาพความเป็นไปของชีวิต และเพื่อพัฒนาทัศนคติในการคิดค้น พัฒนา นิสัยและความรู้เกี่ยวกับสังคม ร่างกายและสติปัญญา (Carter V. Good, 1959, p. 491)

ความหมายของมัธยมศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ข้อ 8 และ ข้อ 12

มัธยมศึกษา ได้แก่ การศึกษาที่อาศัยประถมศึกษาเป็นพื้นฐานมุ่งหมายจะสำรวจ และส่งเสริมความสนใจและความถนัดตามธรรมชาติของเด็กเพื่อให้ได้มีความรู้และทักษะอันเพียงพอแก่การประกอบอาชีพ หรือให้มีพื้นฐานความรู้อันจำเป็นแก่การดำรงชีวิต หรือเพื่อการศึกษาที่สูงขึ้น

มัธยมศึกษา เป็นการศึกษาระดับที่ฟังคำนิยามถึงเอกัตภาพ จึงจัดเป็นสายสามัญ เพื่อให้มีพื้นฐานความรู้ทั่วไปบ้าง และสายอาชีพ เพื่อให้ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพบ้าง อาจจัดสอนประโยชน์มัธยมศึกษาตอนต้นและประโยชน์มัธยมศึกษาตอนปลายรวมในโรงเรียนเดียวกัน หรือแยกกันก็ได้

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ข้อ 32 กล่าวว่า การศึกษาระดับมัธยมศึกษาเป็นการศึกษาหลังระดับประถมศึกษามุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ทั้งวิชาการและวิชาชีพที่เหมาะสมกับวัยความต้องการ ความสนใจและความถนัด เพื่อให้แต่ละบุคคลเข้าใจและรู้จักเลือกอาชีพที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม

การศึกษาระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ใช้เวลาเรียนตอนละประมาณ 3 ปี ในตอนต้นฟังให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนกลุ่มวิชาการและวิชาชีพตามความถนัดและความสนใจอย่างกว้างขวาง ในตอนปลายฟังให้ผู้เรียนได้เน้นการเรียนกลุ่มวิชาที่ผู้เรียนจะยึดเป็นอาชีพต่อไป

นักเรียนที่เรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น มีอายุโดยประมาณ 12-14 ปี และชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย มีอายุโดยประมาณตั้งแต่ 15-17 ปี ซึ่งเป็นเด็กระดับวัยรุ่นทั้ง 2 ตอน

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้กล่าวถึงการศึกษาระดับมัธยมศึกษาสรุปได้ว่า การศึกษาระดับมัธยมศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ

1. การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนา คุณธรรม ความรู้ความสามารถและทักษะต่อจากระดับประถมศึกษา ให้ผู้เรียนได้ค้นพบความต้องการ ความสนใจ และความถนัดของตนเองทั้งในด้านวิชาการและวิชาชีพ ตลอดจนมีความสามารถในการประกอบกิจการงานและอาชีพตามควรแก่วัย

2. การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ ศึกษาตามความถนัดและความสนใจ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาคือในระดับอุดม หรือให้ เพียงพอแก่การประกอบกิจการงานและอาชีพที่ตนถนัด ทั้งอาชีพอิสระและรับจ้าง รวมทั้งส่งเสริมให้ ผู้เรียนได้พัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และทักษะทางสังคมที่จำเป็นสำหรับการประกอบกิจการงานและ อาชีพ และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีสันติสุข

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 มุ่งหวังจะให้กระบวนการศึกษาเป็น เครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกคนให้สามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมี ความสุข และในขณะเดียวกันจะต้องช่วยเกื้อหนุนการพัฒนาประเทศได้อย่าง เหมาะสมด้วย นั่น คือ คนในชาติต้องได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์และสมดุล รัฐจึงได้กำหนด จุดมุ่งหมายของการ จัดการศึกษาโดยเน้นการพัฒนาบุคคลทั้ง 4 ด้านอย่างสมดุลและกลมกลืน กัน จุดมุ่งหมายดังกล่าวจึง เป็นแนวทางที่ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาทุกระดับถือเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา คือ (สำนักงาน การศึกษาแห่งชาติ, 2535, หน้า 8-9)

1. ด้านปัญญา บุคคลที่ได้รับการศึกษาพึงเป็นผู้มีปัญญา คือรู้จักเหตุและผล รู้จักแยกแยะ ผิดชอบ ชั่วดี คุณและโทษ สิ่งที่ควรกระทำและไม่ควรกระทำบนพื้นฐานของความเป็นจริง รู้จัก แก้ไขปัญหาได้อย่างฉลาดและรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและหลากหลาย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และใฝ่เรียนใฝ่รู้เพื่อความก้าวหน้าทางความรู้และวิทยาการต่าง ๆ รู้คุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของสังคมไทย รู้จักเลือกรับวิทยาการและวัฒนธรรมจากภายนอก

2. ด้านจิตใจ บุคคลที่ได้รับการศึกษาพึงรู้จักฝึกฝนจิตใจของตน ให้มีความเจริญงอกงาม ทางคุณธรรม ได้แก่ มีความละเอียดต่อการกระทำผิด รู้จักควบคุมตนเองให้ประพฤติตามกรอบ ความถูกต้องที่ดำรง มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ รู้จักพอ มีสมาธิและมีความอดทนหนักแน่น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติหน้าที่ การงาน และการดำรงชีพ

3. ด้านร่างกาย บุคคลที่ได้รับการศึกษาพึงมีร่างกายที่เจริญเติบโตเหมาะสมกับวัย รู้จักดูแลรักษาสุขภาพอนามัยทั้งของตนเองและสมาชิกในครอบครัว และสามารถพัฒนาสมรรถภาพของ ร่างกายให้เหมาะสมกับการงานและอาชีพ

ชอบและมีหลักการบริหารที่ดีตามหลักการแนวคิดของ Luther Gulick และ Lyndoll Urwick ได้เสนอหลักการบริหารไว้ 7 ประการ และต่อมานักวิทยาศาสตร์สังคม ได้เพิ่มเติมหลักการอีก 2 ประการ คือ Policy และ Authority รวมเป็นหลักการบริหาร 9 ประการ ดังนี้

หลักการบริหาร 9 ประการ (อาวูรทั้งเก้าของผู้บริหารการศึกษา) PAPOSDCORB

ความสามารถในหน้าที่	มาตรฐาน
1. Policy ความเข้าใจและการนำนโยบายไปปฏิบัติ	มีความสามารถปฏิบัติงาน โดยยึดถือนโยบาย ของผู้บริหารระดับสูง หลักการตามวิชาชีพ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
2. Authority การใช้อำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติงาน	มีความสามารถในการใช้อำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสม
3. Planning ความสามารถในการคาดคะเน และจัดทำแผนงาน	มีความสามารถอย่างเพียงพอต่อการคาดการณ์ล่วงหน้า จัดทำแผนงานอย่างมีเหตุผล และคำนึงถึงความเป็นไปได้ของแผน
4. Organizing ความสามารถในการจัดโครงสร้างและระบบงาน	มีความสามารถในการจัดโครงสร้างและระบบงานที่จำเป็น เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน หรือโครงการ ร่วมกันทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ
5. Staffing ความสามารถในการจัดบุคลากร ลงในหน่วยงาน	มีความสามารถในการสรรหา คัดเลือก มอบหมายงานให้บุคลากรทำงานในหน้าที่ต่างๆ ตามหลักการ "จัดคนลงให้เหมาะกับงาน"
6. Directing ความสามารถในการนำผู้ร่วมงานเป็นผู้นำ	มีความสามารถในการนำผู้อื่นด้วยการจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างเหมาะสม สามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหา และตอบสนองต่อสถานการณ์รอบด้านได้อย่างเหมาะสม
7. Coordinating การร่วมมือประสานงานประชาสัมพันธุ์	มีความสามารถในการประสานงาน ให้ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่าย เพื่อให้งานของหน่วยงานดำเนินไปโดยราบรื่น
8. Reporting ความสามารถในการจัดทำรายงานประเมินผลการปฏิบัติงาน	มีความสามารถในการจัดทำรายงานให้แก่ฝ่าย ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรวมทั้งการจัดประเมินผลการปฏิบัติงานของพนักงาน การจัดเก็บเอกสารข้อมูลอย่างเป็นระบบ
9. Budgeting ความสามารถในการจัดการควบคุมทรัพยากร ค่าใช้จ่ายในการบริหารงาน	มีความสามารถในการจัดทำข้อเสนอเพื่อกำหนดค่าใช้จ่ายต่างๆ มีความสามารถในการควบคุมประสิทธิผลของต้นทุน

(โชคดี เดชกำแหง, 2534, หน้า 12-13)

1.2 ประวัติความเป็นมาของการบริหารโรงเรียน

1.2.1 ประวัติความเป็นมาของการบริหารโรงเรียนในประเทศไทย

การศึกษาของไทยเริ่มปรากฏหลักฐานในสมัยสุโขทัยและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยแบ่งพัฒนาการของการบริหารโรงเรียนดังนี้

- 1) การบริหารโรงเรียนก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ก่อน พ.ศ. 2475)
- 2) การบริหารโรงเรียนสมัยการปกครองระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน)

1) การบริหารโรงเรียนก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ก่อน พ.ศ. 2475)

- พ.ศ. 1800 - พ.ศ. 2411

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ทำให้เข้าใจว่าสมัยลพบุรี มีอยู่ก่อนสมัยสุโขทัย โดยปรากฏตามหลักฐานดังต่อไปนี้

1. ตัวอักษรไทย จากหลักฐานทางลพบุรี พบว่าในศิลาจารึกและสมุดประเภทต่าง ๆ จารึกด้วยภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่างเช่น จารึกวัดเชื่องม้นซึ่งกล่าวถึงพ่อขุนเม็งรายมหาราชผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ ส่วนจารึกที่พบในแหล่งอื่น เช่น จารึกในสมัยสุโขทัย มีทั้งที่เป็นภาษาไทยและขอมจะมีคอนอูรชยาดอนปลายเท่านั้นที่เริ่มมีจารึกเป็นภาษาไทยและจารึกที่พบในภาคอีสานเกือบทั้งหมดเป็นภาษาขอม

2. เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ คือ

2.1 ในจารึกของสุโขทัย (หลักที่ 4 วัดป่ามะม่วง) และในไตรภูมิพระร่วง ปรากฏว่าพระยาลิไท ได้ศึกษาจากนักปราชญ์แห่งลพบุรี รวมทั้งนิมนต์พระภิกษุจากลพบุรีไปสั่งสอนชาวสุโขทัยศรีสัชนาลัย

2.2 ในสมัยลพบุรี มีการจัดทำสังคายนาครั้งที่ 8 ของโลก ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช

การศึกษาไทยสมัยลพบุรีมีศูนย์กลางอยู่ที่วังและวัด ผู้ที่ทำหน้าที่ในการสอนคือ พระภิกษุและสามเณร วิธีการสอนส่วนใหญ่จะใช้วิธีบอกเล่าหรือถ่ายทอดความรู้ด้วยการให้ท่องจำและการเขียนแบบ

การศึกษาไทยสมัยสุโขทัย ยังมีวังและวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและการศึกษา จัดการศึกษาเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายราชอาณาจักร และฝ่ายพุทธจักร ฝ่ายราชอาณาจักร จัดการศึกษาสำหรับบุตรหลานขุนนาง และราษฎรทั่วไปโดยใช้วัดเป็นสถานที่ศึกษา บุตรหลานเจ้านายเรียนที่สำนักราชบัณฑิต วิชาที่เรียนได้แก่ ภาษาบาลี ภาษาไทย และวิชาสามัญ ขั้นต้น โดยมีพระที่เชี่ยวชาญภาษาบาลีเป็นผู้สอน ส่วนการศึกษาฝ่ายพุทธจักรเป็นการศึกษาเกี่ยวกับพระศาสนาโดยตรง

การศึกษาสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) วัดก็ยังคงเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเช่นเดิม พระเป็นผู้ให้การศึกษอบรมภาษาบาลี ภาษาไทย และเลข ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีเหตุการณ์สำคัญทางการศึกษา ดังนี้

1. หนังสือจินดามณี เป็นหนังสือที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าฯ ให้พระโหราธิบดีแต่งขึ้น พระองค์มีพระประสงค์ที่จะให้ชาวไทยรู้ภาษาของตนอย่างซาบซึ้ง โดยเหตุว่าในสมัยของพระองค์มีพวกบาทหลวงเข้ามาสอนศาสนาและนำเอาตำราตลอดจนภาษาเข้ามาสู่เมืองไทย เกรงคนไทยจะลืมภาษาและขนบธรรมเนียมของตนเสีย

หนังสือจินดามณีเป็นหนังสือที่ว่าด้วยตัวพยัญชนะ สระ และการประสมตัวอักษร แบ่งเป็นแม่ ก กา กน กง กก กค กข กม เกย เมื่อจบแม่เกย อ่านหนังสือออกแล้วก็มีการแต่งร้อยแก้ว โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นการศึกษาชั้นสูง และมีการศึกษาคัพย์และภาษาที่เกี่ยวกับภาษาไทย เช่น ภาษาขวา เขมร บาลีและสันสกฤต หนังสือเล่มนี้นับเป็นหนังสือเล่มแรกที่เป็นรากฐานทางการศึกษา

2. วรรณคดีที่เกิดขึ้นในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้แก่อนิรุทธคำฉันท์ และโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ กาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถ สมุทรมุขคำฉันท์ ลิลิตพระลอ และพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ

3. การติดต่อกับต่างประเทศ ในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น และที่เกี่ยวกับการศึกษาโดยตรง มีดังนี้ คือ

พ.ศ. 2205 พวกฝรั่งเศสเข้ามาตั้งโรงเรียนสอนภาษาต่างประเทศ

พ.ศ. 2227 ส่งคนไทย 4 คน ไปศึกษาวิชาก่อสร้าง ช่างทำน้ำพุ ช่างเงิน และช่างทอง ที่ประเทศฝรั่งเศส

พ.ศ. 2230 ส่งคนไทยอีก 5 คน ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัย เลอ เฟรต ประเทศฝรั่งเศส

ในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ ประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านอักษรศาสตร์ ศิลปศาสตร์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศาสนา พระองค์ทรงสนับสนุนการศึกษาฝ่ายพุทธจักรอย่างจริงจัง ทำให้การศาสนาในสมัยนี้เจริญรุ่งเรืองมาก

ในปี พ.ศ. 2310 ไทยเสียกรุงแก่พม่า พระราชาคณะผู้ใหญ่ นักปราชญ์ ช่างและคำรต่าง ๆ หายสาบสูญไป สำนักเล่าเรียนถูกทำลาย

ในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2310-2430) ได้ฟื้นฟูการศึกษาและการศาสนาขึ้นใหม่ สถาปนาวัดเป็นสถานศึกษา มีพระสงฆ์ทำหน้าที่สั่งสอนพระปริยัติธรรมและภาษาไทย

การศึกษาสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีพัฒนาการทางการศึกษา ดังนี้

1. มีการฟื้นฟูด้านต่าง ๆ เช่น โบราณคดี วรรณคดี กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ ข่างพระพุทธรูป ข่างปั้น ข่างแกะสลัก ข่างเขียน ตลอดจนวิชาแพทย์แผนโบราณ เป็นต้น
2. สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามใน พ.ศ. 2337 ซึ่งใช้เป็นสถานที่สำหรับดำเนินการสอนพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์
3. โปรดเกล้าฯ ให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกจนจบบริบูรณ์ใน พ.ศ. 2341 และให้เก็บไว้ในพระราชมณเฑียรธรรม ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อให้ประชาชนได้อ่าน
4. ทรงดำริให้สร้างกฎหมายตรา 3 ดวง ซึ่งจัดว่าเป็นหนังสือที่ควรแก่การศึกษาทางด้านศาสนา ประวัติศาสตร์ ราชประเพณีขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของไทยในอดีต นอกเหนือจากการศึกษาด้านกฎหมาย
5. ทรงนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์และกวีเอกในสมัยของพระองค์มีอยู่หลายคน อาทิ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ผู้ประพันธ์บทร้อยแก้วเรื่องสามก๊ก ราชาริราช ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมารและมัทรี บทมโหรีเรื่องกาگی ส่วนบทประพันธ์ของพระเทพโมลี (กลิ่น) ได้แก่ ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาพนและมหาชาติคำหลวง เรื่อง ไซ้ฮั่น ของกรมพระราชวังหลัง และไครภูมิโลกวิมัจฉัยของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ซึ่งล้วนแต่เป็นวรรณกรรมชิ้นเอกทั้งสิ้น (ลินจี้ หะวานนท์, 2526, หน้า 87)
6. การศึกษาจัดขึ้นในวัด พระเป็นผู้สอน ผู้เรียนได้แก่ คหบดีวัด เมื่อพ่อแม่นำไปฝากพระ จะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนไปถวายพระเป็นการบูชาคุณของครู สื่อการเรียนการสอนชั้นที่ 1 คือ พวกเรียน ก ข นโม มีการใช้ไม้กระดานดินสอหิน ไม้บรรทัด หินหรือใบไม้ ระดับชั้นที่ 2 เป็นพวกเรียนอ่าน มีที่รองหนังสือและไม้ชี้ตัวหนังสือ ระดับชั้นที่ 3 เป็นพวกเรียนเลข มีกระดานขนวน ดินสอพองหรือแท่งดินเหนียวสำหรับเขียน

สมัยรัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2367)

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้มีการฟื้นฟูกิจการค้า การศึกษา และวรรณคดี โดยมีสาระสำคัญดังนี้

1. การศาสนา ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดสุทัศน์และส่งสมณทูตไปลังกา
2. การศึกษายังคงมีศูนย์กลางอยู่ที่วัด ยังไม่มีการตั้งโรงเรียนขึ้น และยังไม่มีการแบ่งชั้นเรียนที่แน่นอน การเรียนการสอนไม่แตกต่างกับสมัยอยุธยาเท่าใดนัก
3. ทรงโปรดให้ตั้ง "โรงทาน" ขึ้น เพื่อใช้เป็นสถานที่เลี้ยงพระภิกษุสามเณร พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนชรา คนพิการและใช้เป็นที่แสดงพระธรรมเทศนา และสอนหนังสือวิชาการต่าง ๆ สำหรับคนทั่วไป

4. การศึกษานັนหนักวิชาหนังสือ มีการสอนอ่าน การเขียนใช้หนังสือ
จินตมณี ซึ่งใช้กันมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ มีการเรียนเลขเบื้องต้นตามแผนเก่า

5. บทพระราชนิพนธ์และวรรณคดีที่สำคัญได้แก่ เรื่องสังข์ทอง ไชยเชษฐ
ไกรทอง มณีพิชัย คำวิ พระอภัยมณี นิราศภูเขาทอง คำกลอนสุภาพิต เป็นต้น

6. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงสนพระทัยทำนุบำรุง
การศึกษาและศิลปวัฒนธรรมของประเทศ นับเป็นสมัยแห่งความรุ่งเรืองทางการศึกษาสมัยหนึ่ง
โดยเฉพาะวรรณคดีเจริญถึงขีดสูงสุดทรงนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์และอิเหนา กวีที่สำคัญ
ในสมัยนี้ได้แก่ สุนทรภู่

สมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367 - พ.ศ. 2394)

เหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัวที่น่าสนใจมีดังนี้

1. ทรงสนพระทัยบูรณาปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนเป็นพิเศษ คือ ได้จารึกตำรา
วิชาการทางแพทย์แผนโบราณ ตำราหมอนวด ตำรายาและโคลงกลอนต่าง ๆ ไว้เพื่อให้ประชาชนได้
ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

2. ใน พ.ศ. 2371 มีเหตุการณ์อย่างหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษา คือพวก
มิชชันนารีอเมริกันคณะเพรสไบเตเรียนได้เข้ามาสอนศาสนาให้แก่ชาวจีนส่วนคนไทยนั้นเพียงแต่ช่วย
รักษาพยาบาลให้อย่างเดียว เพราะพวกมิชชันนารีไม่รู้จักภาษาไทย และไม่ได้เตรียมหนังสือสอน
ศาสนาเข้ามาด้วย โดยเหตุที่พวกนี้มาช่วยรักษาโรคด้วย ทำให้คนไทยสำคัญว่าพวกมิชชันนารี
อเมริกันเป็นแพทย์ จึงเรียกว่าหมอ ซึ่งบางคนก็เป็นแพทย์จริง ๆ แต่บางคนได้รับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิต
วิชาศาสนศาสตร์ ครั้นเมื่ออยู่เมืองไทยนานเข้าพวกมิชชันนารีอเมริกันเรียนรู้ภาษาไทยจึงขยาย
การสอนศาสนาถึงคนไทย โดยเขียนคำสอนเป็นภาษาไทยแล้วส่งไปพิมพ์ที่สิงคโปร์

3. การศึกษาสมัยนี้มีศูนย์กลางอยู่ในวัดเหมือนสมัยอยุธยาสังฆราชปาเลกัวซ์
บันทึกไว้ว่า บิดามารดาจะส่งบุตรของตนไปวัดเพื่อให้เรียนอ่าน เขียน พวกเด็กจะรับใช้พระสงฆ์
โดยเป็นศิษย์วัด พระสงฆ์ก็แบ่งอาหารที่ได้รับบิณฑบาตให้และสอนให้อ่านหนังสือไปวันละเล็ก
ละน้อย (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2526, หน้า 40, อ้างถึงใน พิมพ์พรรณ
เทพสุนทรานนท์, 2536, หน้า 210)

4. กวีและวรรณคดีที่สำคัญ อาทิ พระองค์ทรงนิพนธ์เสภาขุนช้างขุนแผน
เพลงยาวกลบทและกลอักษร บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นต้น กวีเช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ
กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระยาเดชาดิศร ผู้แต่งโคลงโลกนิติ คุณพุ่มหรือบุษบาทำหรือ
ข้างซึ่งเป็นกวีสตรี พระมหามนตรีแห่งระเด่นล้านโล คุณสุวรรณแดงพระมะเหลเถไถ เป็นต้น

5. หนังสือที่ใช้เรียนได้แก่ ประถม ก กา ประถม มาลา สุบินทุมาร ประถม จินตามณี เล่ม 1 และเล่ม 2 ฯลฯ

6. พ.ศ. 2378 หมอบรัดเลย์ ตั้งเครื่องพิมพ์หนังสือไทยขึ้นเป็นครั้งแรก แต่ยังไม่ใช้การไม่ได้ใน พ.ศ. 2380 จึงได้ตั้งโรงพิมพ์และคิดทำตัวอักษรไทยได้สำเร็จ แต่ตอนแรกต้องส่งไปทำตัวพิมพ์ที่เมืองนอกจนถึง พ.ศ. 2384 จึงหล่อตัวพิมพ์อักษรไทยได้ในประเทศไทย

7. พ.ศ. 2382 รัชกาลที่ 3 จ้างโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์พิมพ์ประกาศห้ามสูบฝิ่น พ.ศ. 2385 หมอบรัดเลย์ได้จัดพิมพ์หนังสือฉบับแรกของเมืองไทย ชื่อ บางกอกกาเล็นเดอร์ (Bangkok Galender) และในปี พ.ศ. 2387 ได้ออกหนังสือพิมพ์รายเดือน ชื่อ บางกอกเรคคอร์ดเดอร์ (Bangkok Recorder)

สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 - พ.ศ. 2411)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นรัชกาลสุดท้ายแห่งกรุงรัตนโกสินทร์คอนันต์ พระองค์ทรงสนพระทัยในความรู้ของชาวตะวันตก พระองค์ได้ทรงศึกษาเล่าเรียนตลอดมาตั้งแต่สมัยที่ทรงผนวชอยู่ เช่น ทรงเชิญมิชชันนารีมาสอนพระองค์และทรงศึกษาเล่าเรียนภาษาอังกฤษ เลข ภูมิศาสตร์ คาราศาสตร์ พุทธศาสนา ปรัชญา ฯลฯ การจัดการศึกษาสมัยนี้ได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากแบบเดิมมาเป็นการศึกษาระบบโรงเรียนอันจะเป็นรากฐานของการศึกษาสมัยใหม่

เหตุการณ์เกี่ยวกับการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 4 พอสรุปได้ดังนี้

1. การศาสนา พระองค์ได้ทรงริเริ่มธรรมยุตินิกายขึ้น
2. โปรดให้จ้าง นางแอนนา เลียว โนเวนส์ มาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ และตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง

3. ประกาศตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นที่วัดบวรนิเวศเป็นครั้งแรก
4. การจัดตั้งโรงเรียนการศึกษาแบบสมัยใหม่ กล่าวคือ ได้เริ่มตั้งโรงเรียนชายขึ้นที่ตำบลวัดแจ้ง เริ่มสอนเมื่อ พ.ศ. 2395 ดำเนินการโดย นางบริดเลย์ นอกจากนั้นพวกสอนศาสนาชาวอเมริกันได้ริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนสำหรับชายในส่วนภูมิภาคอีกด้วย

5. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญทางคณิตศาสตร์สามารถคำนวณการเกิดสุริยุปราคาเต็มดวง เมื่อ 18 สิงหาคม 2411 ที่ตำบลหว้ากอ ได้อย่างถูกต้อง

6. ทรงนิพนธ์หนังสือหลายเรื่อง เช่น ประวัตินางนพมาศกับพิธีลอยกระทง พิธีโกนจุก กฎหมายและธรรมเนียมว่าด้วยทาส พิธีแต่งงาน การทำศพ เรื่องกฐิน ผ้าป่า และประวัติศาสตร์เขมร เป็นต้น (พิมพ์พระชนก เทพสุเมธานนท์, 2536, หน้า 209-212)

7. แบบเรียนที่ใช้ยังเป็นแบบโบราณ มีอยู่ 5 เล่ม คือ ประถม ก กา สุบินทุมาร ประถมมาลา ประถมจินตามณี เล่ม 1 และประถมจินตามณี เล่ม 2

สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411 - พ.ศ. 2453)

การศึกษาของไทยเริ่มปฏิรูปเป็นครั้งแรกเหตุการณ์เกี่ยวกับการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 พอสรุปได้ดังนี้

1. ปี พ.ศ. 2414 มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงในพระบรมมหาราชวัง โดยมีพระยาสุรินทรวินัย (น้อย อาจารย์อาน) มี 6 เล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยก สังโยคพิธาน ไวพจน์พิธาน พิศาลการ์วันต์ เป็นแบบเรียนตั้งแต่เริ่มหัดอ่านจนถึงการเรียนรู้วรรณคดี และอักษรไทยชั้นสูง

2. รัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนเพิ่มอีก 4 โรง รวมเป็น 5 โรง คือ

- โรงเรียนหนังสือไทยของพระยาสุรินทรวินัย
- โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก (โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ)
- โรงเรียนท่าแพนที่ มีนายแมคคาที เป็นครูผู้สอน
- โรงเรียนภาษาอังกฤษของพระเจ้าลูกเธอ
- โรงเรียนพระปริยัติธรรม

โรงเรียนทั้ง 5 อยู่ในความอำนวยการของพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศิริวรนาม (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ) (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2541, หน้า 69)

3. การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดขึ้นจากรัชกาลที่ 5 ทรงตระหนักถึงอิทธิพลของอำนาจตะวันตก ซึ่งเป็นแรงกดดันจากภายนอกประเทศ หากประเทศไทยไม่มีการปฏิรูปการศึกษาอาจต้องตกไปเป็นอาณานิคมของตะวันตกอย่างแน่นอน ความต้องการทางการศึกษา จึงมีได้เกิดมาจากประชาชน หรือเกิดจากความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมไทยแต่ประการใด ดังนั้นเมื่อการตั้งโรงเรียนวัดนครพนม เมื่อ พ.ศ. 2427 แล้วก็ตาม ประชาชนยังไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียน เพราะเกรงจะถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารจนต้องมีพระบรมราชโองการประกาศแจงดัดแปลงของการเปิดโรงเรียนให้ทราบ ดังความตอนหนึ่งว่า

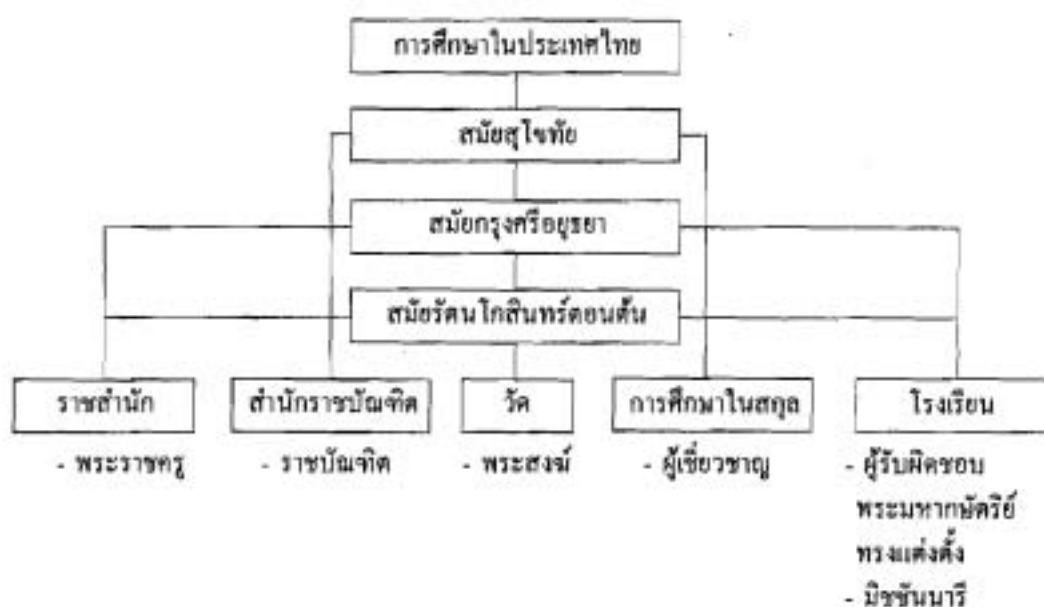
“ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระดำริเห็นว่า การวิชาหนังสือเป็นต้นทางของวิชาความรู้ทั้งปวง สมควรที่จะทำนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น เพราะคนในพื้นบ้านเมืองสยามเรานี้ที่จนโคใหญ่ไม่รู้หนังสือไทยก็มีโดยมากที่รู้พออ่านได้เขียนได้แต่ไม่ถูกถ้วนนั้นก็มีโดยมาก เพราะโรงเรียนที่สอนวิชาตามแบบหลวงยังมีน้อย ไม่พอกับผู้ที่จะได้เรียน มีพระราชประสงค์ที่จะให้พระราชวงศานุวงศ์และลูกหลานข้าราชการ และราษฎรทั้งปวง ได้เล่าเรียนศึกษาหนังสือไทยให้รู้โดยละเอียดตามแบบที่ถูกต้องจึงทรงเสียดสพระราชทรัพย์ออกตั้งโรงเรียนและจ้างครูสอน บำรุงการศึกษา สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก โรงเรียนซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้ว

ตามพระอารามหลวงเป็นหลายแห่ง และยังทรงพระราชดำริจะให้ตั้งโรงเรียน ให้มี สำหรับพระอาราม
หลวงทุก ๆ อาราม.....

บัดนี้ ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ราษฎรตื่นเล่าถือกันว่า ซึ่ง
โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนนั้น พระราชประสงค์จะเก็บนักเรียนเป็นทหาร ผู้ที่จะส่งบุตรหลานเข้ามา
เรียนหนังสือมักจะพากันหวาดหวั่นครั่นคร้ามว่าบุตรหลานจะต้องเป็นทหารเป็นอันมากที่พูดเล่าลือ
อย่างนี้เป็นการไม่จริง

ถ้อยคำของคนเช่นนั้นใคร ๆ ไม่ควรเชื่อเอาเป็นประมาณ ถ้าใครมี
บุตรหลานอยากให้เล่าเรียนให้มีวิชาความรู้ สำหรับตัวก็ส่งเข้าเรียนในโรงเรียนสอนที่ใกล้เคียง
เขตบ้านที่อยู่ นั้น ๆ เกิด อย่าคิดหวาดหวั่นครั่นคร้ามด้วยข้อที่บุตรหลานจะต้องเป็นทหารนั้น
เลย” (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525, หน้า 201, อ้างถึงใน
พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2536, หน้า 214-215)

4. ปี พ.ศ. 2430 รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรม
ศึกษาธิการ เพื่อรับผิดชอบงานด้านการศึกษาของประเทศ ซึ่งยังไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง
แต่ละแห่งมีหน้าที่รับผิดชอบตามนโยบายของแต่ละหน่วยงาน พัฒนาการในการบริหารการศึกษา
ตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีรูปแบบดังนี้

(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2541, หน้า 70)

5. ปี พ.ศ. 2432 ได้รวมกรมศึกษาธิการ กับกรมธรรมการเข้าด้วยกัน เรียกว่า “กรมธรรมการ” และได้ยกฐานะขึ้นเป็นกระทรวงธรรมการ เมื่อ 1 เมษายน 2435 มีเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เป็นเสนาบดีคนแรก มีกรมต่าง ๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบ รวม 5 กรม คือ

- กรมธรรมการกลาง รับผิดชอบเกี่ยวกับราชการประจำทั่วไปของกระทรวงและราชการที่มีได้มอบหมายให้เป็นหน้าที่ของกรมใดโดยเฉพาะมีลักษณะเช่นเดียวกับสำนักงานปลัดกระทรวงในปัจจุบัน มีปลัดทูลฉลองทำหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชา

- กรมศึกษาธิการ รับผิดชอบในการจัดการศึกษาของโรงเรียนต่าง ๆ และการฝึกหัดครู

- กรมพยาบาล รับผิดชอบในการจัดโรงเรียนแพทย์ และโรงเรียนพยาบาลและดูแลโรงพยาบาลทั้งหมด

- กรมพิพิธภัณฑ์ รับผิดชอบเกี่ยวกับการรักษาสมบัติวัฒนธรรมของชาติ

- กรมสังฆการี รับผิดชอบกิจการต่าง ๆ อันเกี่ยวกับการทำนุบำรุงศาสนาเช่นเดียวกับกรมการศาสนาในปัจจุบัน

6. ปี พ.ศ. 2441 มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาทั่วไปตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ภาค ภาคหนึ่งว่าด้วยการศึกษาในกรุงเทพฯ มีกรมศึกษาธิการเป็นผู้รับผิดชอบ ภาคสองว่าด้วยการศึกษาในหัวเมืองกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้รับผิดชอบร่วมมือกับพระสงฆ์ โดยกระทรวงมหาดไทยช่วยเหลือในการพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ ให้พระสงฆ์นำไปสอน...

7. ปี พ.ศ. 2445 ได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 โดยแบ่งการศึกษาออกเป็นสายสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาในระดับมัธยมศึกษาและระยะต่อมานางของกรมศึกษาธิการมีมากขึ้น จึงได้ตั้งกองใหม่เพิ่มอีก 2 กอง คือ กองทะเบียนและรายงานกับกรมตรวจการศึกษามณฑล กองทะเบียนและรายงานมีหน้าที่จัดทำทะเบียนต่าง ๆ และรายงานประจำปีของกรม ส่วนกรมตรวจการศึกษามณฑล มีหน้าที่ปกครองโรงเรียนต่าง ๆ และจัดการโรงเรียนและเห็นว่า โรงเรียนในแขวงมัธยมศึกษากับโรงเรียนในแขวงวิสามัญศึกษา เป็นโรงเรียนที่สอนวิชาร่วมกันมาก จึงรวมเป็นแขวงเดียวกัน เรียกว่าแขวงพิเศษ การมัธยมศึกษาในระยะนี้จะมีเฉพาะในมณฑลกรุงเทพฯ เท่านั้น ซึ่งได้แก่ โรงเรียนสายสวลี โรงเรียนราชบุรีบูรณะ โรงเรียนเบญจมบพิตร และโรงเรียนสวนกุหลาบ

ระบบการบริหารการมัธยมศึกษาไทย พ.ศ. 2430 - 2452

ปี พ.ศ. 2456 ได้มีการประกาศใช้โครงการศึกษาแผนใหม่ มีนโยบายที่จะสอนให้พลเมืองมีความรู้วิชาอาชีพตามควรแก่อัธภาพของตน ได้แก่ หัตถกรรม กสิกรรม การแพทย์ ครุ พาณิชยการ และวิชาสามัญอื่น ผู้ที่จบประถมทุกคนต้องมีวิชาอาชีพติดตัว ส่วนมัธยมจัดให้มี 8 ชั้น แบ่งเป็นชั้นมัธยมตอนต้น 3 ชั้น ตอนกลาง 3 ชั้น และตอนปลาย 2 ชั้น จัดให้มีหลักสูตรพิเศษสำหรับผู้หญิง คือ เมื่อเรียนจบประถม 3 แล้ว ก็เรียนต่อชั้นมัธยมได้เลยและเรียนอีกเพียง 6 ชั้น ไม่ต้องเรียนมัธยม 7-8 ก็ถือว่าจบมัธยม ต่อมาในปี พ.ศ. 2458 ได้มีการเปลี่ยนแปลงและขยายการศึกษาสายวิสามัญออกเป็นมัธยมวิสามัญชั้นต้น ชั้นกลาง และชั้นสูง และหญิงที่จบมัธยม 6 อาจต่อมัธยมวิสามัญชั้น 7-8 ก็ได้ถ้าไม่ต้องการเรียนต่อในมหาวิทยาลัย และได้ประกาศยกฐานะโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกของไทยในปี พ.ศ. 2459 และเปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ในปี พ.ศ. 2462 ประกอบด้วย 3 หน่วย คือ กองบัญชาการ กรมศึกษาธิการ และกรมมหาวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2541, หน้า 70-72)

สมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. 2453 - พ.ศ. 2468)

ลักษณะการจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. การวางรากฐานของการศึกษาภาคบังคับ ความพยายามที่จะจัดให้มีการศึกษาภาคบังคับได้เริ่มต้นตั้งแต่ตอนกลางรัชกาลที่ 5 แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะมีอุปสรรคขัดขวางหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ปัญหาด้านงบประมาณ แต่ด้วยความเห็นพ้องต้องกันของผู้นำทางการศึกษาในสมัยนี้ซึ่งได้แก่ พระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เจ้าพระยา ธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทำให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2464 โดยมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464 บุคคลผู้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ เจ้าพระยา ธรรมศักดิ์มนตรี ถึงแม้ว่าในระยะแรก ๆ พระราชบัญญัติประถมศึกษายังไม่ผลบังคับใช้ทั่วประเทศก็ตามแต่ก็เป็นจุดเริ่มต้นของการขยายการศึกษาไปสู่มวลชนเปิดโอกาสให้คนไทยทุกคนไม่จำกัดชั้นวรรณะ ได้มีความเท่าเทียมกันในการได้รับการศึกษา

2. การปลูกฝังค่านิยมในการประกอบอาชีพอิสระ การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีผลทำให้คนไทยทั่วไปเกิดความนิยมในอาชีพรับราชการ ทำให้ประชาชนส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษากันเพื่อให้เข้ารับราชการเมื่อจบการศึกษาแล้ว และเห็นว่าอาชีพอื่น ๆ เช่น การค้าขาย ทำไร่ ทำนา ทำสวน หรืออาชีพที่ต้องใช้แรงงานเป็นอาชีพที่น่ารังเกียจ ความคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมการอาชีวศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงค่านิยมดังกล่าวได้เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาล ที่ 5 แล้ว ในสมัยที่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ดำรงตำแหน่งปลัดชุดตลอด กระทรวงธรรมการ ได้กราบบังคมทูลปรึกษาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในอนาคตและเสนอให้จัดการศึกษาเป็น 2 แผนก คือ สามัญศึกษาและวิสามัญศึกษาแต่ความคิดดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ แม้ว่าแผนการศึกษาชาติฉบับที่ 2 พ.ศ. 2445 จะกล่าวถึงวิสามัญศึกษา หรือการศึกษาด้านวิชาชีพก็ตาม การจัดการอาชีวศึกษามีได้ทำอย่างจริงจัง การส่งเสริมความคิดดังกล่าวจึงมาเริ่มอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยการตั้งโรงเรียนเพาะช่างขึ้นในปี พ.ศ. 2456 โรงเรียนพาณิชยการวัดราชบูรณะ ในปี พ.ศ. 2453 และจัดให้มีการสอนวิชาหัตถกรรมเพิ่มขึ้นในโรงเรียนต่าง ๆ ทั้งในกรุงและต่างจังหวัดรวม 24 โรงเรียน ในปี พ.ศ. 2460 ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกรรมแห่งแรกเมื่อ พ.ศ. 2460 นอกจากนี้ ในแผนการศึกษาชาติในระยะนี้ทุกฉบับ (ฉบับ พ.ศ. 2456, 2458 และ 2464) ได้กล่าวถึงการศึกษาวชิชีพทั้งสิ้นซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นความพยายามส่งเสริมการอาชีวศึกษาและค่านิยมเกี่ยวกับอาชีพอิสระเพื่อให้ประชาชนสนใจประกอบอาชีพอื่น ๆ บ้าง นอกจากการรับราชการ

3. การขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษา เพื่อให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษาเจริญก้าวหน้าในสมัยนี้รัฐพยายามส่งเสริมการศึกษาในระดับสูงกว่าประถมศึกษา โดยมอบให้กระทรวงธรรมการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาแต่ผู้เดียว แต่การขยายระดับมัธยมศึกษายังไม่

ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ สำหรับระดับอุดมศึกษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทรงสละพระราชทรัพย์และที่ดินเพื่อสร้างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งถือได้ว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย

4. การควบคุมโรงเรียนราษฎร์ การจัดการศึกษาของไทยไม่ว่าจะเป็นยุคใดสมัยใด ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมาจับบทบาทในการจัดการศึกษาตลอดมา การตั้งโรงเรียนเอกชนเริ่มมีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ต่อมาจำนวนโรงเรียนเอกชนเพิ่มมากขึ้น ทั้งโรงเรียนที่จัดตั้งโดยคนไทย บาทหลวงของคริสตศาสนา และชาวจีน แต่โรงเรียนเอกชนเหล่านี้ไม่มีมาตรการใด ๆ ในการควบคุม โดยพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461 จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อควบคุมโรงเรียนราษฎร์เหล่านี้ และเพื่อป้องกันมิให้โรงเรียนราษฎร์อบรมแนวความคิดที่รัฐมิต้องการให้แก่เยาวชน ตลอดจนควบคุมให้สอนภาษาไทยแก่นักเรียนให้อ่าน เขียน พูด ภาษาไทย จนคล่อง อีกทั้งให้ปลูกฝังความจงรักภักดีต่อชาติไทยอีกด้วย พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ฉบับนี้มีคุณประโยชน์ต่อประเทศไทยอย่างมหาศาล เพราะถ้าหากไม่มีพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวกงจะทำให้ประเทศเกิดปัญหาในเรื่องเชื้อชาติและภาษาดังเช่นประเทศเพื่อนบ้านของเราที่ปล่อยให้โรงเรียนราษฎร์ที่ดำเนินการโดยคนจีน สอนเป็นภาษาจีน โรงเรียนราษฎร์ของคนอังกฤษสอนเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาเรื่องเชื้อชาติ เช่น จีน อินเดีย ฯลฯ บุคคลเหล่านี้ปัจจุบันกลายเป็นคนไทย พูดภาษาไทยได้ บางกลุ่มยังรับขนบธรรมเนียมประเพณีไทยไว้ด้วย

สมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2468 - พ.ศ. 2477)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2468 พระองค์ต้องทรงแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ อันเนื่องมาจากผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่ 1 ในที่สุดต้องใช้วิธีลดสภาพ ค่ารายจ่ายของรัฐบาล มีการยุบมณฑล และเป็นผลให้ต้องยุบโรงเรียนไปด้วย ซึ่งส่งผลต่อการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

2) การบริหารโรงเรียนสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 - ปัจจุบัน)

ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎร เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ก็ถือว่าการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญยิ่งเรื่องหนึ่งที่รัฐบาลจะต้องเร่งทำนุบำรุงเป็นการใหญ่ เพราะการปกครองระบอบนี้จะดำเนินได้ด้วยดีก็ต้องอาศัยการศึกษาและพลเมืองที่มีการศึกษาย่อมทำให้ประเทศก้าวหน้า คณะราษฎรได้ประกาศหลัก 6 ประการ เป็นนโยบายในการบริหารประเทศ การศึกษาเป็นหลักสำคัญประการหนึ่ง โดยจะให้การสนับสนุนราษฎรอย่างเต็มที่

ลักษณะการจัดการศึกษาไทยสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2502) โดยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะเริ่มต้นด้วยเสรีภาพ พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2485 และระยะปรับปรุงการศึกษา พ.ศ. 2486 - พ.ศ. 2502

ระยะเริ่มต้นตัวเสรีภาพ พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2485 มีนโยบายที่สำคัญ สรุปได้ 3 ประการ คือ

1. ขยายการประถมศึกษาออกไปให้แพร่หลายเพื่อให้ได้ผลตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา 2478 คือ ให้มีโรงเรียนประชาบาลทุกตำบล
2. ปรับปรุงคุณภาพการศึกษาระดับประถมศึกษาให้สูงขึ้น
3. ขยายปริมาณการศึกษาระดับมัธยม อาชีววะ อุดมศึกษาและปรับปรุงคุณภาพทุกระดับขึ้น

อย่างไรก็ตามการเร่งทำนุบำรุงการศึกษาในสมัยนั้นไม่สามารถทำได้รวดเร็วตามที่ต้องการ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ มากมาย ดังต่อไปนี้

- ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ ระหว่างปี พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2485 รัฐบาลมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะขยายการศึกษาระดับต่าง ๆ ทุกระดับ โดยเฉพาะระดับประถมศึกษาไปสู่ประชาชนให้ได้มากที่สุด ส่วนการศึกษาระดับอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ดังนั้นความต้องการงบประมาณเพื่อให้ขยายการศึกษาและปรับปรุงคุณภาพการศึกษาจึงมีมากแต่รัฐบาลไม่สามารถจัดหางบประมาณมาใช้เพื่อการศึกษาได้มากพอ ในปี พ.ศ. 2476 กระทรวงศึกษาธิการได้รับงบประมาณเพียงร้อยละ 10.01 ของงบประมาณแผ่นดินแต่บประมาณเพื่อการศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการตั้งไว้ควรจะควรจะต้องได้รับถึงร้อยละ 20 ของงบประมาณแผ่นดินจึงจะเพียงพอ ในปี พ.ศ. 2484 - พ.ศ. 2488 เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 กระทรวงศึกษาธิการได้รับงบประมาณเพียงร้อยละ 6.94

- ปัญหาการขาดแคลนครู การขาดแคลนครูในระหว่างนั้นขาดทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ สาเหตุเพราะการขยายตัวทางการศึกษาอย่างรวดเร็ว การผลิตครูไม่เพียงพอ ในปี พ.ศ. 2475 อัตราส่วนระหว่างครูและนักเรียนประชาบาลคือ 1 : 55 โรงเรียนรัฐบาล 1 : 26 รัฐแก้ปัญหาโดยตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรจังหวัดขึ้น รับนักเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มาเข้าโรงเรียนประจำจังหวัด ชั้น ม.1-2-3 เรียกว่า มัธยมพิเศษ เรียนจบแล้วออกไปสอนโรงเรียนประชาบาลที่ห่างไกล ทำให้อัตราส่วนระหว่างครูและนักเรียนลดลง โรงเรียนประชาบาลลดเหลือ 1 : 41 โรงเรียนรัฐบาล 1 : 20 โรงเรียนราษฎร์ 1 : 25 แต่ปัญหาที่ตามมา คือ ปัญหาเรื่องคุณภาพ

- ปัญหาเรื่องคุณภาพการศึกษา การขยายการศึกษาในช่วงระยะดังกล่าว ทำให้ความต้องการงบประมาณมีมาก แต่รัฐบาลไม่อาจจัดสรรงบประมาณให้อย่างเพียงพอ ประกอบกับการขาดแคลนครู ทำให้คุณภาพการศึกษายังไม่ดีเท่าที่ควร

สมัยรัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2477 - พ.ศ. 2493) ได้จัดทำแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ

1. ลดระยะเวลาการศึกษาสายสามัญจาก 12 ปี เหลือ 10 ปี ใช้ระบบ 4 : 3 : 3 และมีขั้นเตรียมอุดมศึกษาอีก 2 ปี สำหรับผู้ต้องการจะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

2. แบ่งการศึกษาสายสามัญศึกษา และอาชีวศึกษาเป็น 3 ระดับชั้นทั้ง 2 สาย และจัดให้รับกันทุกกระยะที่จบชั้นประโยค

3. เพิ่มหลักสูตรว่าด้วยหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมเพื่อให้เป็นพลเมืองดี และร่วมมือกับกระทรวงกลาโหมเพื่อฝึกนักเรียนชั้นมัธยมให้มีความรู้พอควรแก่การเป็นทหารป้องกันชาติ

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2493) รัฐพยายามปรับปรุงการศึกษา และได้ขยายการศึกษาทุกระดับ รวมทั้งการศึกษาระดับอุดมศึกษา ได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นอีก 3 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์

ปี พ.ศ. 2494 รัฐบาลประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2494 ได้ดำเนินโครงการปรับปรุงคุณภาพการศึกษาร่วมกับ UNESCO และองค์การบริหารวิเทศกิจแห่งประเทศสหรัฐอเมริกา (USOM) หลายโครงการ และได้ดำเนินการพัฒนาการศึกษาด้านอื่น ๆ อีก เช่น การฝึกหัดครู ได้ตั้งกรมการฝึกหัดครู วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร เปิดสอนถึงระดับปริญญาตรี ซึ่งเป็นการยกระดับคุณภาพของครูให้สูงขึ้น และยังได้จัดตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติเพื่อทำหน้าที่กำหนดนโยบายทางการศึกษาของประเทศ

แผนการศึกษาชาติที่ประเทศไทยใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงปัจจุบัน มีดังนี้

1. โครงการศึกษา พ.ศ. 2441
2. โครงการศึกษา พ.ศ. 2445
3. โครงการศึกษา พ.ศ. 2450
4. โครงการศึกษา พ.ศ. 2452
5. โครงการศึกษา พ.ศ. 2456
6. โครงการศึกษา พ.ศ. 2458
7. โครงการศึกษา พ.ศ. 2464
8. แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475
9. แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479
10. แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494
11. แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2503
12. แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2520
13. แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2535 (พิมพ์พรหม เทพสุเมธานนท์ 2536,

หน้า 219-223)

สมัยรัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2493 - ปัจจุบัน) เป็นช่วงของการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ 2 การพัฒนาประเทศเอกราชที่เกิดขึ้น สงครามเย็น การรุกรานของคอมมิวนิสต์ รวมถึงการลี้ภัยของอาพยรรคมตะวันตกในทุกด้านอย่างรวดเร็ว จนมีทุนได้กลั่นกรองที่จะนำไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์กับประเทศชาติ แต่กลับนำไปสู่ปัญหาของสังคมในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะในด้านการศึกษา เป็นช่วงที่มีการปรับปรุงและพัฒนาการศึกษาในทุกด้าน ทุกระดับ ประกอบกับการได้รับความร่วมมือขององค์การระหว่างประเทศ ซึ่งได้จัดตั้งโครงการ พัฒนาทางการศึกษาสำคัญต่าง ๆ อันนำไปสู่การปรับปรุงรูปแบบมัธยมศึกษา เช่น โครงการ ทดลองปรับปรุงการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา พ.ศ. 2494 โครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดพระนครและธนบุรี พ.ศ. 2495 เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาและขยายการศึกษาให้ครอบคลุมทั่วประเทศ จึงทำให้มีแผนการศึกษาหลายฉบับเกิดขึ้นในยุคนี้ ดังนี้

1. แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ได้มีการจัดการศึกษาเป็น 4 ส่วน คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา แบ่งการมัธยมศึกษาออกเป็น 3 สาย คือ มัธยมศึกษาสามัญศึกษา มัธยมวิสามัญ และมัธยมอาชีวศึกษา ขยายโรงเรียนมัธยมออกไปสู่อำเภอจนมีโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอครบทุกอำเภอใน พ.ศ. 2499 ทำให้จำนวนนักเรียนมัธยมเพิ่ม มากขึ้นจากจำนวน 30,157 คน ใน พ.ศ. 2475 เป็น 110,580 คน ใน พ.ศ. 2484 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535, หน้า 143)

2. แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ภายหลังการปฏิวัติ รัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการปรับปรุงแผนการศึกษาและจัดตั้งสภาการศึกษา (พ.ศ. 2502) ซึ่งมีหน้าที่หลักในการร่างแผนการศึกษาแห่งชาติให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของคณะปฏิวัติ ได้กำหนดนโยบายทางการศึกษาไว้ว่า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535, หน้า 145)

“...จะจัดตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติขึ้น เพื่อวางโครงการถาวรเหมาะสมกับความจำเป็นของชาติและสอดคล้องกับรูปแบบการปกครองประเทศ จะเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยรัฐบาลถือหลักว่า จะเพียงแต่ควบคุมให้เป็นไปตามโครงการศึกษาแห่งชาติและให้ความอนุเคราะห์ตามความจำเป็น...” การประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ซึ่งถือเป็นแม่บทหลักในการจัดการศึกษา ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา มีการปฏิรูปโรงเรียน ได้แบ่งระบบการศึกษาออกเป็น 4 ระดับ คือ อนุบาลศึกษา ประถมศึกษาตอนต้น 4 ปี ประถมศึกษาตอนปลาย 3 ปี มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี มัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ปี (สายสามัญ) มัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี (สายอาชีพ) ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 มุ่งขยายการศึกษามากับให้สูงขึ้นเป็น 7 ปี ตามกำลังเศรษฐกิจ และในแผนฉบับนี้ได้กล่าวถึงการศึกษาสงเคราะห์ ได้ให้ความสนใจให้การศึกษาแก่บุคคลทุกประเภท ด้านการมัธยมศึกษา มีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมแบบประสมขึ้น เพื่อเป็นการสนองความต้องการของผู้เรียน

ให้เรียนตามความสามารถ ได้มีการดำเนินการขยายและปรับปรุงโรงเรียนมัธยมกันอย่างมาก เพื่อรองรับการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรในวัยเรียน อันเป็นผลมาจากการเพิ่มประชากรของประเทศ การขยายตัวของจำนวนนักเรียนมัธยมศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจากจำนวน 358,221 คน ใน พ.ศ. 2510 เป็น 780,468 คน ใน พ.ศ. 2519 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535, หน้า 149)

3. การมัธยมเพื่อพัฒนาทักษะทางการคิด

จากการที่แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและ เป็นช่วงที่เศรษฐกิจและสังคมพัฒนาอย่างรวดเร็ว การมัธยมศึกษาจึงไม่สามารถสนองความต้องการทางเศรษฐกิจของชาติได้ทันการตลอดจนไม่สามารถเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงระบบสังคม หรือแม้แต่ช่วยป้องกันและลดปัญหาสังคม เพราะเยาวชนจำนวนไม่น้อยที่ถูกละทิ้งเมื่อไม่สามารถศึกษาต่อได้ องค์การทางการปกครองของรัฐก็ไม่สามารถดำเนินการช่วยเหลือทางสังคม ได้อย่างเพียงพอ ปัญหาสังคมในรูปแบบต่าง ๆ จึงเป็นลักษณะเด่นของสังคมไทยในระยะ 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ดังนั้น ในขณะที่นักการศึกษาพยายามพัฒนาการมัธยมศึกษาเพื่อสนองความต้องการทางเศรษฐกิจของประเทศ

สรุปได้ว่าการมัธยมศึกษาของไทยภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

จุดมุ่งหมายของมัธยมศึกษา

ในช่วงเวลานี้ การจัดการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อฝึกคนเข้ารับราชการ ไม่ได้ปรากฏในแผนการศึกษาชาติแต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้รับการศึกษาและความรู้ในการประกอบ อาชีพตามภูมิปัญญาและทุนทรัพย์ (พอเหมาะแก่อัธภาพ) มุ่งหมายให้เป็นพลเมืองดี

ในปี พ.ศ. 2503 จุดมุ่งหมายของการศึกษาคือ ให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษา ตามความถนัด ความสนใจ และความสามารถ (ตามควรแก่อัธภาพ) ของตน สำหรับมัธยมศึกษา มีการระบุจุดหมายอย่างชัดเจนว่าจะสำรวจและส่งเสริมความสนใจและความถนัดตามธรรมชาติของเด็กเพื่อจะได้มีความรู้และทักษะที่เพียงพอแก่การประกอบอาชีพหรือมีพื้นฐานความรู้ที่จำเป็นแก่การ ดำรงชีวิตหรือเพื่อการศึกษาที่สูงขึ้น

สำหรับจุดหมายของมัธยมศึกษาในปัจจุบัน มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ทั้งวิชาการ และวิชาชีพที่เหมาะสมกับวัย ความต้องการ ความสนใจและความถนัด เพื่อให้แต่ละบุคคลเข้าใจ และรู้จักเลือกอาชีพที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม

การแบ่งสายของมัธยมศึกษา

ตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 มัธยมต้นไม่มีการแบ่งสาย แต่มัธยมปลายแบ่ง เป็นมัธยมสามัญและมัธยมวิสามัญ ต่อมาในปี พ.ศ. 2479 มัธยมศึกษาแบ่งเป็น 2 สาย คือ สามัญ ศึกษาและอาชีพศึกษา ทั้งมัธยมต้นและมัธยมปลาย

ในปี พ.ศ. 2494 มัธยมศึกษาแบ่งออกเป็น 3 สาย คือ มัธยมศึกษาสามัญศึกษา มัธยมศึกษาวิสามัญศึกษา และมัธยมศึกษาชีวศึกษา ต่อมาในปี พ.ศ. 2503 ได้เปลี่ยนแปลงเหลือเพียง 2 สาย คือ สายสามัญและสายอาชีพ และในปัจจุบันมัศึกษามีเพียงสายเดียว

เกณฑ์อายุของผู้เรียนระดับมัธยมศึกษา

ในช่วงแรกกำหนดให้ผู้เรียนในชั้นมัธยม มีอายุระหว่าง 11-18 ปี เช่นเดิม ต่อมาปี พ.ศ. 2479 กำหนดให้เป็นอายุ 12-17 ปี โดยไม่นับชั้นเตรียมอุดมศึกษาเป็นมัธยมศึกษา กระทั่งปี พ.ศ. 2503 จึงกำหนดให้ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษา มีอายุระหว่าง 14-19 ปี และในปัจจุบัน กำหนดให้ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษา มีอายุระหว่าง 12-17 ปี

ลักษณะของหลักสูตรระดับมัธยมศึกษา

หลักสูตรระดับมัธยมศึกษา ในปี พ.ศ. 2480 มีลักษณะที่แยกเป็นวิชาอย่างชัดเจน ทั้งระดับมัธยมต้นและมัธยมปลาย ในปี พ.ศ. 2491 ได้มีหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษาซึ่งแบ่งเป็น 2 แผนก คือ แผนกศิลป์และแผนกวิทยาศาสตร์ กระทั่งในปี พ.ศ. 2498 หลักสูตรเตรียมอุดมศึกษา จึงเปิดให้มีวิชาเลือก

ต่อมาในปี พ.ศ. 2503 หลักสูตรระดับมัธยมศึกษาเปลี่ยนแปลงไป คือ ให้หลักสูตรมัธยมต้นเดิมเป็นหลักสูตรประถม ส่วนหลักสูตรมัธยมปลายให้เป็นหลักสูตรมัธยมตอนต้น และหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษาให้เป็นหลักสูตรมัธยมตอนปลาย โดยปรับปรุงเนื้อหาวิชาให้ทันสมัยแล้วแบ่งมัธยมศึกษาออกเป็น 2 สาย คือ สายสามัญ และสายอาชีพ

ในปี พ.ศ. 2521 หลักสูตรระดับมัศึกษามีสายเดียว แบ่งเป็น 2 ตอน คือ มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ใช้เวลาเรียนตอนละ 3 ปี แบ่งเนื้อหาเป็นกลุ่มวิชา ผู้เรียนจะต้องเรียนตามแผนการเรียนซึ่งประกอบด้วยวิชาบังคับและวิชาเลือกหลักสูตรนี้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจ และมีการสำรวจความถนัดของผู้เรียนในปีต้นของมัธยมศึกษา (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2540, หน้า 58-59)

การมัธยมศึกษาในยุคปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. 2517 นักการศึกษาได้เสนอแนวคิดให้มีการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้การจัดการศึกษาสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และสอดคล้องกับภาวะการทำงานจริงในสังคม รัฐบาลจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาขึ้นใน พ.ศ. 2517 เพื่อทำหน้าที่เสนอหลักการและแนวทางปฏิรูปการศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมาย ให้การศึกษาเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาชีวิตและสังคม ซึ่งได้นำเสนอแนวทางใหม่ของการจัดการศึกษาให้เป็นการศึกษาตลอดชีวิตที่มุ่งพัฒนาประชากรทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่เกิดจนตายให้ทุกคนมีโอกาสศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมได้ตลอดเวลาตามความต้องการของคนตามความจำเป็นแห่งชีวิตและตามความเปลี่ยนแปลงของกระบวนการทำงาน แนวปฏิรูปการศึกษานี้มีจุดเน้น ด้านความเสมอภาคทางการศึกษา ด้านการจัดการศึกษานอกโรงเรียนและการใช้สื่อมวลชน

เพื่อการศึกษา นอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีมาแต่เดิม การปฏิรูปการศึกษาคครั้งนี้ นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียนเป็นระบบ 6:3:3

พ.ศ. 2520 - 2541 ได้ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ 2 ฉบับ คือ แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 และแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ในการจัดการศึกษาได้คำนึงถึงผู้เรียนเป็นหลักเพื่อให้สามารถนำความรู้ที่ได้พัฒนาตนเอง สร้างจิตสำนึกในตนเองว่าเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของสังคม และพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาจาก 4 : 3 : 3 : 2 เป็น 6 : 3 : 3 และเปลี่ยนหลักสูตรใหม่ให้เหมาะสมกับระบบการศึกษา การจัดทำหลักสูตรใหม่ในยุคนี้นี้เน้นไปที่การพัฒนาสังคมและปัจเจกชนเพื่อให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพอันจะนำไปสู่คุณภาพทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการปกครอง ต่อไป หลักสูตรมัธยมศึกษา พ.ศ. 2521 จึงกำหนดหลักการสำคัญคือการคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และหลักสูตรมัธยมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) จึงเน้นไปที่กระบวนการคิด ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลได้ขยายการมัธยมศึกษาออกไปสู่ทุกชุมชน และกลุ่มคนที่อยู่ นอกโรงเรียนในรูปแบบของการศึกษานอกโรงเรียน และส่งเสริมให้นักเรียนได้รับการศึกษาด้านวิชาชีพ โดยการตั้งองค์กรทางธุรกิจเข้ามาร่วมมือทั้งในด้านการสนับสนุน และการเป็นแหล่ง วิทยาการชุมชนมากกว่าการเรียนวิชาชีพเพียงภายในโรงเรียน ชุมชนจึงได้มีบทบาทในการให้การศึกษาด้านวิชาชีพแก่เด็กในวัยมัธยม แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ได้จัดระบบโรงเรียนใหม่เป็นระบบ 6 : 3 : 3 คือ ประถมศึกษาตอนเดียว 6 ปี มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลายตอนละ 3 ปี การลดประถมศึกษาลงเหลือ 6 ปี และจัดเป็นตอนเดียวตลอด ทำให้รัฐลดค่าใช้จ่ายในการขยายการศึกษาลง และสามารถขยายการศึกษาภาคบังคับ 6 ปี ได้อย่างทั่วถึงทุกท้องที่อย่างรวดเร็ว จนในปัจจุบัน มีนักเรียนระดับประถมศึกษาคิดเป็นร้อยละ 103.6 ของประชากรในวัยประถมศึกษา และมีอัตราการคงอยู่ของนักเรียนชั้น ป.1 รุ่นปีการศึกษา 2537 ที่เรียนจนจบประถมศึกษาปีที่ 6 ในปี 2542 ร้อยละ 85 และมีอัตราการเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้นร้อยละ 87.1 ของผู้จบชั้นประถมปีที่ 6 ในปี พ.ศ. 2542 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542, หน้า 30-36)

- แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 กำหนดความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาไว้ คือ การศึกษาเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีสันติสุข เน้นการพัฒนาบุคคลใน 4 ด้านอย่างสมดุลและกลมกลืนกัน คือ ด้านปัญญา ด้านจิตใจ ด้านร่างกายและด้านสังคม และได้กำหนดให้ระบบการศึกษาเป็นระบบที่ให้ผู้คนได้ศึกษาและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องไปตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาตนเอง โดยกำหนดให้ (3 ทศวรรษสู่การศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2545, หน้า 99)

พ.ศ. 2540 ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 ซึ่งมีข้อกำหนดที่สำคัญยิ่งทางการศึกษาประการหนึ่งคือ การกำหนดให้จัดร่างกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติขึ้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จึงได้มีการระดมความคิดเกี่ยวกับการกำหนดสาระที่จะบรรจุในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติและจัดร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติขึ้นแล้วนำเสนออรรถุสภาพิจารณา และประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดแนวการจัดการศึกษาของประเทศตั้งแต่จุดมุ่งหมาย สาระและแนวทางจัดการศึกษา การพัฒนาครูและบุคลากรการศึกษา การประกันคุณภาพการศึกษาและการจัดระบบบริหารการศึกษา โดยการจัดโครงสร้างและระบบบริหารการศึกษาให้ยึดหลักการมีเอกภาพในนโยบาย แต่หลากหลายในการปฏิบัติ มีการกระจายอำนาจไปให้เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาให้มากที่สุด และเปิดโอกาสให้องค์กรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ตามโครงสร้างของกฎหมายใหม่นี้ “กรมสามัญศึกษา” ต้องสลายกรมเพื่อไปรวมกับ “สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ” และ “กรมวิชาการ” โดยมีภารกิจร่วมกันในการจัดส่งเสริม และสนับสนุนการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภายได้ชื่อใหม่ว่า “สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน” กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการปฏิรูปโครงสร้างและระบบบริหารของกระทรวงศึกษาธิการขึ้นโดยได้เสนอการจัดโครงสร้างและระบบบริหารการศึกษาในส่วนที่เป็นความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการในลักษณะเดียวกันกับโครงสร้างและระบบบริหารการศึกษาที่เสนอและกำหนดในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จึงถือว่าพระราชบัญญัตินี้เป็นพระราชบัญญัติว่าด้วยการปฏิรูปการศึกษาของชาติ และพระราชบัญญัตินี้ยังได้กำหนดให้มี การจัดตั้งสำนักงานปฏิรูปการศึกษา และคณะกรรมการบริหารการปฏิรูปการศึกษาขึ้นเพื่อดำเนินงานวางรายละเอียดและร่างกฎหมายเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับโครงสร้างและระบบบริหารการศึกษาการปฏิรูประบบการผลิตและพัฒนาครูและบุคลากรการศึกษาระดมสรรพกำลังและการลงทุนทางการศึกษาขึ้น (3 ทศวรรษสู่การศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2544, หน้า 14-18)

1.2.2 ประวัติความเป็นมาของการบริหารโรงเรียนในต่างประเทศ

ประเทศญี่ปุ่น

ลักษณะทั่วไป

ประเทศญี่ปุ่นมีพื้นที่ทั้งสิ้น 377,815 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยเกาะใหญ่ 4 เกาะ คือ ฮอนชู ฮอกไกโด คิวชู และชิโกกุ และเกาะเล็ก ๆ อีกประมาณ 3,900 เกาะ หมู่เกาะญี่ปุ่นอยู่กลางมหาสมุทรแปซิฟิก นอกชายฝั่งคาบสมุทรเกาหลีและรัสเซีย ภูมิอากาศ ส่วนใหญ่มี 4 ฤดู และมีฝนตกเกือบตลอดทั้งปี ภาษาประจำชาติ คือภาษาญี่ปุ่น พลเมืองส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาชินโต ประชากรมีจำนวน 125,864,000 คน (สถิติจาก Japan Almanac 1998, Asahi Shimbun) เมื่อปี ค.ศ. 1997 อัตราการเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายสูงถึงร้อยละ

96 และอัตราการเรียนระดับอุดมศึกษาต่อประชากรกลุ่มอายุสูงถึงร้อยละ 47 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คนญี่ปุ่นได้รับการศึกษาสูงมาก (สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา, หน้า ก-ข)

ประวัติการศึกษา

ระหว่างสมัยศักดินา ก่อนการปฏิรูปเมจิในปี ค.ศ. 1866 นั้นได้มีการจัดตั้งสถานศึกษาขึ้นเพื่อรองรับความต้องการของชนชั้นต่าง ๆ ทางสังคม โชกุนตระกูลโตกุกาวะซึ่งเป็นผู้มีอำนาจการปกครองสูงสุดได้จัดตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงภายใต้การควบคุมของตนเองขึ้นโดยเฉพาะ ขณะเดียวกันเจ้าขุนมูลนายตามหัวเมืองต่าง ๆ ได้ก่อตั้งโรงเรียนพิเศษสำหรับบุตรของชนชั้น นักรบ และมีการก่อตั้งโรงเรียนเอกชนที่เรียกว่า เทราโคยา (Terakoya) ซึ่งมีการสอนเลขคณิต การอ่าน และการเขียนหนังสือด้วยพู่กันให้แก่ลูกของสามัญชนทั่วไปการศึกษาในสมัยนั้นยังคงยึดหลักคำสอนและแนวคิดของขงจื้อเป็นหลักโดยเฉพาะศิลปะและวรรณคดีจีน ซึ่งถือเป็นศิลปวิทยาการชั้นสูง

ในช่วงศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหลายด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลตะวันตกที่ขยายมายังซีกโลกตะวันออก รัฐบาลโตกุกาวะจึงมอบอำนาจการปกครองให้แก่จักรพรรดิเมจิในปี ค.ศ. 1867 นับเป็นจุดเริ่มต้นการปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกของญี่ปุ่น (ชนิตา รัศมีพลเมือง, 2530, อ้างถึงใน เทศ แก้วกลสิกรรม, 2544, หน้า 49)

สมัยเมจิ การศึกษาได้รับความสำคัญมาก ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากความต้องการที่จะปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยที่เน้นการพัฒนาความเป็นตะวันตก การพัฒนาอุตสาหกรรม และความเป็นเอกราชอธิปไตยของประเทศ

ค.ศ. 1871 ได้มีการตั้งกระทรวงศึกษาธิการ วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม

ค.ศ. 1872 ได้มีการประกาศพระราชบัญญัติปรับปรุงระบบการศึกษา ซึ่งระบุนโยบายโดยสรุปว่าจะกระจายโอกาสทางการศึกษาให้กว้าง พยายามทำให้คนรู้หนังสืออย่างทั่วถึง จัดการศึกษาให้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีประโยชน์และใช้ได้โดยตรงกับชีวิตประจำวันและเน้นเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนแต่ละคนเพื่อจะได้เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต การจัดการศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงนี้ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะแนวคิดลัทธิปัจเจกบุคคลนิยม (Individualism) ลัทธิประสบการณ์นิยม (Pragmatism) และลัทธิประโยชน์นิยม (Utilitarianism) จากสหรัฐอเมริกา (Thut & Adams 1964, หน้า 310) แต่รูปแบบการบริหารการศึกษาได้จัดแบบรวมอำนาจ (Centralization) ตามอิทธิพลของฝรั่งเศส (Passin 1982, 69, อ้างถึงใน สุจินต์ วิทวธีรานนท์, 2541, หน้า 35)

ค.ศ. 1886 มีการประกาศพระราชกฤษฎีกาโรงเรียนมัธยมศึกษา (อ้างใน ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์, 2525, หน้า 119) ตามพระราชกฤษฎีกานี้ โรงเรียนมัธยม เป็นการศึกษาระดับกลาง มีการนำภาษาต่างประเทศมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนระดับมัธยมเพื่อสนองนโยบายสร้างความทันสมัยตามแบบตะวันตกและพร้อมกันนี้ได้มีการประกาศพระราชกฤษฎีกาโรงเรียนประถมศึกษาที่

กำหนดให้การศึกษาในระดับประถม 3-4 ปี เป็นการศึกษาภาคบังคับ ถึงแม้การศึกษาญี่ปุ่นในสมัยนั้นจะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดแบบตะวันตก แต่ญี่ปุ่นก็ได้พยายามรักษาเอกลักษณ์ของชาติโดยเน้นการเรียนการสอนจริยธรรมในชั้นประถมศึกษาและระดับชั้นอื่น ๆ หลักจริยธรรมเป็นหลักที่ผสมผสานระหว่างแนวการสอนของขงจื้อและแนวการสอนธรรมะของชินโต ซึ่งได้แก่ การเคารพนับถือบรรพบุรุษ การแสดงความกตัญญู ความจงรักภักดีต่อประเทศและการบูชาองค์จักรพรรดิ หลักการดังกล่าวนี้ นับเป็นพื้นฐานทางปรัชญาการศึกษาของญี่ปุ่นในสมัยเมจิ (ชนิดา รักมพลเมือง, 2530, อ้างถึงใน เทศ แก้วกสิกรรม, 2544, หน้า 49)

ค.ศ. 1947 รัฐสภาได้ออกกฎหมาย 2 ฉบับ คือ กฎหมายมูลฐานของการศึกษา (Fundamental Law of Education) และกฎหมายการศึกษาในโรงเรียน (School Education Law) ที่วางรากฐานของการศึกษาใหม่เพื่อเน้นวัตถุประสงค์ในการเสริมสร้างพัฒนาการที่สมบูรณ์ของบุคลิภาพ ความนับถือตนเอง และเสริมสร้างวิญญาณแห่งอิสรภาพ (Passin, 1982, p. 301, อ้างถึงใน เทศ แก้วกสิกรรม, 2544, หน้า 50) ผลจากการประกาศกฎหมายทั้งสองฉบับนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาโดยขยายโอกาสทางการศึกษาให้ระดับการศึกษาภาคบังคับเพิ่มขึ้นจาก 6 ปี เป็น 9 ปี จนถึงมัธยมศึกษาตอนต้น และเปลี่ยนระบบการศึกษาใหม่เป็น 6-3-3 ตามแบบสหรัฐอเมริกา คือ ประถมศึกษา 6 ปี มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี และมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี มีการปฏิรูประบบบริหารการศึกษาจากแบบรวมอำนาจเป็นแบบกระจายอำนาจ มีการจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาในแต่ละท้องถิ่นขึ้น การบริหารการศึกษาต้องอาศัยการประสานงานระหว่างกระทรวงศึกษาธิการในส่วนกลาง และคณะกรรมการการศึกษาในส่วนท้องถิ่น

จุดมุ่งหมายของการศึกษาและการมัธยมศึกษา กฎหมายมูลฐานของการศึกษา กำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาไว้ว่า

“เพื่อพัฒนาบุคลิภาพของผู้เรียนอย่างเต็มที่ ให้เป็นผู้ที่มีร่างกายและสติปัญญาดี รักสัจจะและความยุติธรรม เห็นคุณค่าของความเป็นปัจเจกบุคคล เคารพการประกอบอาชีพสุจริต และมีความรับผิดชอบสูง มีความคิดอิสระที่จะช่วยกันสร้างประเทศและสังคมที่สงบสุข” (Passin, 1982, p. 302)

กฎหมายการศึกษาในโรงเรียนยังได้กำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น กำหนดว่า

1. เพื่อพัฒนาผู้เรียนต่อจากระดับประถมศึกษาให้บรรลุจุดมุ่งหมายในการเป็นพลเมืองดีของสังคมและประเทศชาติ
2. เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานและทักษะทางอาชีพที่จำเป็นในสังคม มีทัศนคติที่ดีต่อการประกอบอาชีพสุจริต และเลือกทางเดินในอนาคตได้ด้วยตนเอง
3. เพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมของผู้เรียนทั้งในและนอกโรงเรียน ชื่นำสำนึกที่ถูกต้อง และให้รู้จักการตัดสินใจ (Passin, 1982, p. 296-297)

ส่วนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายนั้น ได้กำหนดไว้ว่า

1. เพื่อพัฒนาผู้เรียนต่อจากระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ให้บรรลุจุดมุ่งหมายในการเป็นพลเมืองดีของสังคมและประเทศชาติ
2. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกทางเดินในอนาคตได้ตามความสามารถและความต้องการของตน และให้ปลูกฝังวัฒนธรรมและให้ผู้เรียนมีทักษะทางเทคนิค
3. เพื่อให้มีความสามารถเข้าใจและอยู่ในสังคมได้ด้วยความปลอดภัยของแต่ละบุคคล (Passin, 1982, p. 297-298 อ้างถึงใน เทศ แก้วกสิกรรม, 2541, หน้า 37)

หลังจากพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้ญี่ปุ่นหันมาพัฒนาด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม เช่น การเพิ่มผลผลิต การส่งเสริมการส่งออก และการเติบโตของระบบเศรษฐกิจจนกระทั่งระดับความเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจขึ้นมาทัดเทียมประเทศตะวันตก ทำให้รายได้ประชาชาติของญี่ปุ่นสูงขึ้น ช่องว่างระหว่างรายได้บุคคลแคบลง จำนวนชนชั้นกลางเพิ่มขึ้นเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศ เนื่องจากประเทศญี่ปุ่นขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาทรัพยากรบุคคลโดยระบบการศึกษาเป็นสิ่งที่ชาวญี่ปุ่นให้ความสำคัญ จะเห็นได้จากอัตราการเข้าเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมีสูงมากถึงร้อยละ 94 ผู้ที่จบชั้นมัธยมต้นแล้วเข้าทำงานทันทีมีจำนวนน้อยมาก ความเสมอภาคทางการศึกษานี้ทำให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีการศึกษาสูงมาก

จากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมดังกล่าว ทำให้จำเป็นต้องมีการปฏิรูปการศึกษารั้งใหม่เพื่อเตรียมเยาวชนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและอยู่ร่วมในสังคมศตวรรษที่ 21 ได้อย่างมีความสุข

ค.ศ. 1984 ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาแห่งชาติ (The National Council on Educational Reform) ประกอบด้วยผู้แทนจากผู้ปกครอง ครู องค์กรการศึกษานอกโรงเรียน มหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน องค์กรการบริหารการศึกษาส่วนท้องถิ่น อุตสาหกรรม กรรมกร และสื่อมวลชน นอกจากนี้ยังประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านการสอน การบริหารการศึกษามนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์

วัตถุประสงค์หลักของการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย

1. พัฒนาเยาวชนให้มีแนวความคิดที่กว้าง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความสามารถในการคิดและการแสดงออก มุ่งแสวงหาความจริง ความดี และความงาม โดยการผสมผสานระหว่างความรู้ ขวียศึกษา และพลศึกษา
2. พัฒนาเยาวชนให้รักอิสระ และมีความเป็นตัวของตัวเอง สามารถพิจารณาตัดสินใจได้ด้วยตนเอง มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน พร้อมทั้งมุ่งพัฒนาให้เยาวชนมีความรับผิดชอบต่อกลุ่มและต่อสังคม
3. พัฒนาเยาวชนให้มีโลกทัศน์ที่กว้าง สามารถรักษาเอกลักษณ์ของชาติ และในขณะเดียวกันก็เคารพวัฒนธรรมของชนชาติอื่นด้วย

สำหรับการปฏิรูปการศึกษาระดับมัธยมศึกษา นั้น ได้มีการเสนอให้ขยายเนื้อหา และวิธีการสอนจากที่ยึดแนวคิดเพื่อการเรียนรู้ไปสู่การเรียนการสอนที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่าง บุคคลของผู้เรียน เช่น ความสามารถ ความถนัด และคุณลักษณะอื่น ๆ ของผู้เรียนแต่ละคน คณะ กรรมการหลักสูตร (The Curriculum Council) ได้ปรับปรุงหลักสูตรมาตรฐานระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ให้มุ่งพัฒนานักเรียนเป็นรายบุคคล โดยเน้นสิ่ง ต่อไปนี้

1. ปลุกฝังให้นักเรียนมีความต้องการที่จะเรียนรู้แบบอิสระ
2. ให้นักเรียนปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้
3. ให้เสรีภาพในการเลือกเรียนวิชาที่สนใจเมื่อเรียนในชั้นที่สูงขึ้น
4. ให้ความสำคัญกับวิธีสอนมากกว่าเนื้อหาเพื่อการสอบ

โรงเรียนจะต้องให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ด้านสติปัญญา และต้องมุ่งพัฒนานักเรียนในทุกด้านกันให้สอนมารยาทสังคมและนิสัยที่ดี พัฒนาการควบคุมตนเอง และยินดีที่จะทำตามมาตรฐานของสังคม พัฒนาทัศนคติที่ดีต่อชีวิต ส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ เชิงประจักษ์ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ จะต้องมีการปรับระบบหนังสือเรียนให้มีรูปแบบการ เสนอเนื้อหาหลากหลาย เพื่อช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนตามความแตกต่างระหว่างบุคคล

ประเทศฝรั่งเศส

ลักษณะทั่วไป

ประเทศฝรั่งเศสเป็นประเทศที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาประเทศที่ตั้งอยู่ใน ยุโรปตะวันตก มีประชากร 58.4 ล้านคน มีพื้นที่ 551,600 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับ ประเทศเพื่อนบ้านถึง 6 ประเทศ คือเบลเยียม เยอรมัน สวิตเซอร์แลนด์ อิตาลี สเปน และอังกฤษ มีทางออกทะเลหลายด้าน ทั้งทางฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกและทางฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ฝรั่งเศสครอบครองพื้นที่ที่นับว่าอุดมสมบูรณ์ที่สุดของยุโรปภาคฝรั่งเศสส่วนใหญ่ นับถือศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก ร้อยละ 77 นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ร้อยละ 1 ที่เหลือ นับถือศาสนาอื่น ๆ

ฝรั่งเศสแบ่งเขตการปกครองทั้งหมดออกเป็น 22 เขต (région) โดยแต่ละเขต ประกอบด้วยกลุ่มจังหวัด (départments) ตั้งแต่ 2-8 จังหวัด รวมทั้งสิ้นมี 101 จังหวัด โดยอยู่ใน ฝรั่งเศส 96 จังหวัดและเป็นจังหวัดโพ้นทะเล 5 จังหวัด สำหรับการปกครองระดับท้องถิ่นแบ่ง เป็นระดับเขต (Arrondissements) อำเภอ (Cantons) และตำบลหรือเทศบาล (Communes) ภาษา ฝรั่งเศสเป็นภาษาราชการและภาษาที่ใช้ในระบบการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2542, หน้า 11, 18)

ประวัติการศึกษา

ตั้งแต่ศตวรรษที่ 1 จนถึงสมัยกลางตอนต้น (ยุคมืด) ดินแดนที่เป็นประเทศฝรั่งเศสปัจจุบัน ยังเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรโรมัน เรียกว่า โกล (Gaul) ดังนั้นการปกครอง และการศึกษาจึงขึ้นกับอาณาจักรโรมันโดยตรง โรงเรียนสมัยนั้นก็มีโรงเรียนวัดประเภทต่างๆ ที่เน้นหนักไป ในด้านการเตรียมผู้ที่จะบวชเรียนเป็นนักบวชและพระสงฆ์ตามแบบโรมัน

เมื่อถึงสมัยแห่งการโยกย้ายถิ่นอาศัยของพวกอนารยชน ในศตวรรษที่ 5 ชนเผ่า Frances ทางตอนเหนือได้เข้ามายึดครองโกล และได้รวบรวมดินแดนทางฝั่งขวาของแม่น้ำ โรน เข้าเป็นอาณาจักรภายใต้การปกครองของพระเจ้าโคลวิส (Clovis) ซึ่งเป็นต้นราชวงศ์ Merovingian เมื่อพระเจ้าโคลวิสหันดีเห็นชอบในคริสต์ศาสนาและการศึกษาอบรมของชาวคริสต์ จึงได้ทรงกลับใจมานับถือศาสนาคาทอลิก และสนับสนุนงานของศาสนจักรในการศึกษาอบรมศาสนิกชน หลายสมัยต่อมาเมื่อราชวงศ์นีออนแอลองไม่สามารถรักษาความเป็นปึกแผ่นของแผ่นดินไว้ได้ Pepin of Landen สมุหราชวัง (Major of the Palace) ผู้มีอำนาจมากที่สุด ประสบผลสำเร็จในการรวม อาณาจักรแฟรงค์ทั้งหมดเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกครั้งหนึ่งเมื่อ ค.ศ. 613 ทายาทวงศ์เปแปงนามว่า ชาร์ล มาร์เตล (Charles Martel) ขึ้นครองราชย์ ค.ศ. 714-741 สามารถขับไล่พวกมุสลิมจาก อัฟริกาที่เข้ามาทางสเปนออกจากเมือง Poitiers ข้ามภูเขา Pyrennees กลับเข้าไปยังสเปนได้ ทำให้ หมดศัตรูที่บุกรุกเข้ามา ส่วนพระโอรส Pepin the Short ไม่พอใจในตำแหน่ง "รักษาการณ" จึงได้ ตั้งตนเป็นกษัตริย์ โดยความเห็นชอบของสันตปาปาสตีเฟนที่ 2 (Stephen II) เมื่อปี ค.ศ. 752 ต่อมา พระโอรสนามว่าชาร์ล (Charles) ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 768 - ค.ศ. 814 ภายหลังได้รับสมญาว่า มหาราช หรือชาลเลอมาญ (Charlemagne) สามารถขยายอาณาจักรออกไปได้กว้างใหญ่ไพศาลจนเป็น จักรวรรดิที่มีอำนาจมากที่สุดในยุโรปตะวันตก นอกจากนั้นแล้วพระองค์ยังเป็นคริสต์ศาสนิกชนที่ มีความศรัทธามาก และเป็นผู้คุ้มครองศาสนจักร จนได้สมญาว่า Emperor of the Holy Roman Empire อีกด้วย พระองค์เป็นผู้ที่ไม่รู้หนังสือ แต่มีความขวนขวายที่จะเรียน จึงได้แสวงหาครูที่มีความรู้ความสามารถสอนภาษาละตินให้กับพระองค์ พร้อมทั้งตั้งโรงเรียนในพระราชวัง (Palace School) เพื่อพระองค์และลูกหลานชายหญิง รวมทั้งขุนนางจะได้เรียน ครู 2 ท่านที่ควร กล่าวถึงคือ ปีเตอร์ ออฟ พิสซา (Peter of Pisa) และพอลลัส เดียโคเนียส (Paulus Diaconus) พระ สงฆ์อิตาเลียนในขณะนักบุญเบเนดิก สอนไวยากรณ์และวรรณคดีกรีก-ละติน ดาราศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และอื่น ๆ ภายหลังได้เขียนประวัติศาสตร์ของพวก Lombards ต่อมาเมื่อพระเจ้า ชาลเลอมาญได้อินภคคิทธิศัพท์ของอัลคูอิน (Alcuin) พระสงฆ์ชาวอังกฤษซึ่งมีความสามารถทางการ ศึกษา พระองค์จึงได้เชิญมาช่วยปรับปรุงโรงเรียนในวังให้เป็นผู้จัดการศึกษาของรัฐ (ค.ศ. 782 - ค.ศ. 796) และให้ปรับปรุงโรงเรียนประเภท Monastic School ตามแบบของเบเนดิกทีน และเมื่อเห็น ว่าพระองค์ยังเขียนหนังสือไม่ดีจึงมีพระบรมราชโองการ ปี ค.ศ. 787 ให้พระสงฆ์เรียนหนังสือ

เพิ่มเติมจนกว่าจะสามารถอ่านเขียนได้ดี ต่อมาโอรสของพระองค์ หลุยส์ เดอะ ปิอัส (Louis the Pious) ได้ถูกขอร้องจากสันตปาปาให้ตั้งโรงเรียนวัดตามถิ่นต่าง ๆ และชาร์ล เดอ บอลด์ (Charles de Bald) โอรสของพระเจ้าหลุยส์ (Louis) ซึ่งสมัยต่อมาถูกขอร้องเช่นเดียวกัน ในสมัยนี้มีนักศึกษาชั้นคว่ำชาวไอริชเข้ามามาก ผู้ที่ภายหลังได้ถูกยกให้เป็นผู้นำ Scholastic ในยุโรป ได้แก่ จอห์น สกอตัส อีริจีน่า (John Scotus Erigena) เมื่อความเจริญถึงขีดสุดแล้วก็ย่อมตกต่ำลงมาจนจักรวรรดิแตกแยกออกเป็น ฝรั่งเศส เยอรมนี และอิตาลีตอนเหนือ ปี ค.ศ. 987 ฮิว คาเพท (Hugh Capet) ได้รับเลือกเป็นกษัตริย์ราชวงศ์ Capetians ยั่งยืนมาได้ประมาณ 341 ปี มีกษัตริย์ทั้งหมด 14 องค์ แต่ดินแดนส่วนใหญ่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับกษัตริย์โดยตรง มีแคว้นต่าง ๆ และมีชนพวกดยุก (Dukes) และพวกเคาท์ (Counts) ปกครองตั้งแต่สมัยแยกแผ่นดิน และมีการศึกษาแบบอัสวิน แต่กษัตริย์ทุกองค์ก็ได้พยายามสร้างอำนาจให้มั่นคงขึ้นทุกที บางครั้งก็ด้วยการทำสงครามขู่ขวัญ แต่เมื่อถึงสมัยที่ได้รับคำขอร้องจากสันตปาปาในการแบ่งดินแดนศักดิ์สิทธิ์กรุงเยรูซาเล็มคืนมาจากพวกนอกศาสนา บรรดาผู้ครองแคว้นและขุนนางใหญ่ ๆ ก็ร่วมกันออกรบสงครามครูเสดด้วยความสามัคคี แต่ปรากฏว่าบุคคลเหล่านี้ได้ไปตายในสงครามกันมาก เป็นโอกาสให้กษัตริย์ฝรั่งเศสสามารถแต่อำนาจออกไปตามแคว้นต่าง ๆ ได้สะดวกและมีความเป็นปึกแผ่นยิ่งขึ้น

การศึกษาที่เจริญเรื่อยมาโดยไม่มีอุปสรรค และมีโรงเรียนประเภท Monastic และ Cathedral Schools เป็นจำนวนมากตามเมืองใหญ่ ๆ ทั่วราชอาณาจักร เช่นที่เมือง Chartres นอกจากนั้นแล้วยังมีโรงเรียนช่างฝีมือพวก Craft Guilds ตามท้องถื่นต่าง ๆ อีกจำนวนหนึ่งเพื่อสอนแบบฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ

ในศตวรรษที่ 11 เมื่อเมือง Bologna มี Guilds of Student ขึ้นเพื่อคุ้มครอง สิทธิของนักศึกษาต่างชาติ ที่กรุงปารีสก็มี Guilds of Masters เมื่อปี ค.ศ. 1170 (แต่ได้รับพระราชบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรเมื่อปี ค.ศ. 1208) เริ่มโดยกลุ่มพระสงฆ์ที่เป็นนักศึกษาระดับสูง 4 ชาติด้วยกันคือ ฝรั่งเศส (รวมพวกที่มีเชื้อสายลาติน) นอร์มันด์ พิคาร์ดส์ (Picards รวมทั้งพวกที่มาจากประเทศ แอบสอลแลนด์) และอังกฤษ (รวมพวกเยอรมันด้วย) นี่คือจุดเริ่มต้นของสมาคมประเภท Universitas ศึกษาเกี่ยวกับศาสนาในวิชาธรรมวิภาคเป็นส่วนใหญ่ ในศตวรรษที่ 12 เปิดขึ้นใหม่อีกแห่งหนึ่งที่เมือง Montpellier แบบเดียวกับที่ปารีส และในศตวรรษที่ 13 ปี ค.ศ. 1257 โรแบร์ เดอ ซอร์บอน (Robert de Sorbon) พระสงฆ์ประจำพระองค์ได้เปิดมหาวิทยาลัย Sorbonne ขึ้นที่ปารีส สำหรับนักศึกษา 16 คน มีประเทศละ 4 คน ที่จบปริญญาโททางธรรมวิภาคแล้ว ต้องการศึกษาคือในระดับปริญญาเอก ต่อจากนั้นมาก็มีมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามเมืองต่าง ๆ และเพิ่มสาขาวิชาขึ้นตามความต้องการของพลเมืองระหว่างศตวรรษที่ 14 ถึง 16 ซึ่งอยู่ในสมัยฟื้นฟูการศึกษาในฝรั่งเศสก็ดำเนินมาด้วยดี ทั้งกษัตริย์และผู้นำทางศาสนาให้ความร่วมมือในการจัดการศึกษาจนมีผู้กล่าวว่าพระสงฆ์บางรูปแม้เป็นเพียงที่ปรึกษาที่ยังมีอำนาจเหนือกษัตริย์บางพระองค์

พระสงฆ์บางรูปเล่นการเมืองจนได้เป็นถึงนายกรัฐมนตรี เช่น คาร์ดินัล ริเชอลิเยอ (Cardinal Richelieu) เป็นนายกรัฐมนตรี และที่ปรึกษาคนสนิทของพระเจ้าหลุยส์ที่ 13 ที่มีอำนาจมากผู้หนึ่ง สำหรับพวกฮิวมานิสต์นั้นแทบไม่มีอิทธิพลต่อการศึกษาของประเทศฝรั่งเศสเลย มีนักการศึกษา 2 ท่านที่ควรกล่าวถึงคือฟรานซิส (Francois) และเรเปเบลลิส (Rabelais) ผู้เป็นทั้งพระสงฆ์ แพทย์ และนักการศึกษาได้พยายามเขียนหนังสือชักนำให้เห็นคุณค่าของการศึกษาเกี่ยวกับชีวิตจากวรรณคดีกรีก-โรมัน และได้พยายามแก้ข้อหาที่ว่าการศึกษาของพวกสมัยกลางนั้นไม่ดี ทั้งยังเขียนหนังสือส่งเสริมการศึกษาด้าน พลศึกษา ศิลปกรรม สังคมและศาสนา อีกด้วย ไมเคิล เดอ มงแตญ (Michel de Montaigne) เป็นขุนนางข้าราชการและนักการศึกษาได้พยายามใช้ลัทธิสัจนิยมในการแสดงให้เห็นค่าของการเรียนกับครูพิเศษ การเรียนจากความเข้าใจและสามารถตัดสินใจได้มากกว่าการท่องจำ การศึกษาจากการเดินทางแสวงหาความรู้ด้วยตนเองดีกว่าจากการฟังคำบอกเล่า และเห็นว่าผู้ที่มีการศึกษาดีจำเป็นต้องมีบุคลิกที่ดีด้วย มงแตญไม่สนใจการศึกษาประเภทเรียนด้วยการฝึกปฏิบัติ หรือการเรียนวิชาชีพจึงมิได้ให้ความสนใจในด้านนี้

ในขณะที่ประเทศต่าง ๆ มีการปฏิรูปทางศาสนาและการศึกษา ประเทศฝรั่งเศสไม่ได้ให้ความสนใจทางด้านนี้เลย ยังคงนับถือศาสนาิกายคาทอลิกตลอดมา แม้ ฌาค เลอเฟวร์ (Jaques Lefevre) จะได้พยายามเอาศาสนาิกายโปรเตสแตนต์เข้ามาเผยแพร่ และเอาคัมภีร์ไบเบิลฉบับแปลใหม่เป็นภาษาฝรั่งเศสมาให้อ่าน แต่ก็ไม่ได้รับการสนับสนุน โรงเรียนก็ยังดำเนินไปในรูปแบบเดิมโดยมิได้เปลี่ยนแปลง

ศตวรรษที่ 17 เป็นศตวรรษที่การศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ เจริญมาก เมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ขึ้นครองราชย์ ได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะกรรมการปรับปรุงการศึกษาขึ้นชุดหนึ่งเมื่อปี ค.ศ. 1667 ซึ่งเป็นจุดเริ่มของการศึกษานโยบายการศึกษาอย่างจริงจังในทุกระดับ รวมทั้งอุดมศึกษา นอกจากนั้นแล้วยังได้ให้บอสซุส (Bossuet) สอนมงกุฎราชกุมารและฟรองซัว เดอ ซาลิญัก เดอ ลา มัต แฟนเนอลง (Francois de Salignac de la Mathe Fenelon) อาจารย์พิเศษของพระราชนัดดา ผู้นำทางการให้การศึกษาแก่เด็กหญิงช่วยสอนเด็กในวังด้านศาสนาและวรรณคดีจนประสบผลสำเร็จในการใช้วิธีการสอนแบบให้เด็กมีประสบการณ์เพื่อเด็กจะได้ไม่เบื่อ และได้ให้ความรู้ทั่วไปอันเป็นประโยชน์แก่เด็กด้วย ในขณะเดียวกันพระสงฆ์นิายคาทอลิก คณะเยซุอิตก็ได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นผู้นำในการจัดการศึกษาระดับมัธยมและอุดมศึกษามากขึ้นการศึกษาในวิทยาลัยต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งหมดหลายร้อยแห่ง เช่นที่ Port Royal เน้นหนักด้านการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นชาวคริสต์ที่ดีควบคู่ไปกับการส่งเสริมด้านสติปัญญาส่วนพวกฮิวมานิสต์ก็ได้ตั้งโรงเรียนประเภท Social Realistic Academics ขึ้นในปารีสรวม 12 แห่ง เมื่อปี ค.ศ. 1649 และในปี ค.ศ. 1672 พระสงฆ์ชื่อ เดเมีย (Demia) ได้สอนการฝึกหัดครูให้กับคนกลุ่มหนึ่ง และในปี ค.ศ. 1685 คณะนักบวช Brothers of the Christian Schools นอกจากได้จัดการประถมศึกษาแล้วยังตั้งโรงเรียน

ฝึกหัดครูขึ้นที่เมือง Rheims เป็นแห่งแรกในฝรั่งเศส นอกจากนั้นแล้วในรัชสมัยนี้มีการส่งทูตไปเผยแพร่วัฒนธรรมและทำสัมพันธไมตรีกับประเทศต่าง ๆ มาก ฝรั่งเศสจึงกลายเป็นภาษาที่ใช้ในพระราชสำนักต่าง ๆ ในยุโรปและประเทศที่เกี่ยวข้องและมีจินตกริที่โลกรู้จักอีกหลายคน เช่น โมลิเอร์ (Molière) ราซีน (Racine) และลา ฟงแตน (La Fontaine) เป็นต้น

ศตวรรษที่ 18 เป็นศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ยิ่งของฝรั่งเศส เพราะตั้งแต่สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เป็นต้นมา มีความทุ่มเทอย่างมากในราชสำนัก และมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงมากระหว่างฐานะของราษฎร ภายในระยะเวลา 70 ปี คนจนอยู่ในฐานะที่อดอยากและอดอยาก ชาวนาถักถูกกดขี่จนแทบจะไม่มีกิน เมื่อถึงรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ความคับแค้นต่าง ๆ ก็พุ่งออกมาด้วยการปฏิวัติโค่นล้มกษัตริย์ ขุนนาง และผู้ที่มีมั่งมีทั้งหลาย เมื่อปี ค.ศ. 1789 เมื่อประหารพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 และมเหสีแล้ว คณะปฏิวัติได้ประกาศให้ประเทศฝรั่งเศสเป็นสาธารณรัฐ และต่อมาก็กลายเป็นประเทศที่มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่ความวุ่นวายยังไม่มีที่สิ้นสุดจนกระทั่งเมื่อกษัตริย์ที่มีความสามารถ คือ นโปเลียน โบนาปาร์ต เข้ายึดครองและตั้งตัวเป็นผู้นำในช่วง 20 ปีแรก นโปเลียนได้มีชัยชนะอย่างมากมายในยุโรป และได้สถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดิแห่งฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. 1805 ความปกติสุขจึงได้กลับคืนมาอีกวาระหนึ่ง

ในการปฏิวัตินี้ นอกจากจะล้มกษัตริย์แล้ว ยังได้ยึดอำนาจพระคาทอลิก และปี ค.ศ. 1792-1795 โรงเรียนของคณะนักบวชในระดับต่าง ๆ ถูกยึดมาเป็นของรัฐบาลทั้งหมด สถิติทางด้านการศึกษาก่อนหน้าการปฏิวัติมาสู่ระบอบประชาธิปไตยปรากฏว่ามีผู้ชายน้อยกว่าครึ่งและผู้หญิงสามในสี่ไม่รู้หนังสือ

นักการศึกษาสมัยนี้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักมานุษยวิทยาได้ให้ข้อคิดเห็นมากมายเกี่ยวกับการอบรมเด็กโดยใช้จิตวิทยา ให้มีความเชื่อในเหตุผล ในตนเอง และในอนาคตด้วย การใช้วิจารณ์ญาณและสติปัญญาของคน ให้เด็กรักวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม และสิ่งที่ดีงามทั้งหลาย เพื่อให้เกิดความสุขและความพอใจในสังคมที่ตนอยู่ และให้เกิดความรักต่อชาติบ้านเมืองและเพื่อนมนุษย์ ในสมัยนี้มีผู้ริเริ่มจัดการศึกษาพิเศษให้กับคนพิการ เช่น ปี ค.ศ. 1760 อะเบ เดอ เลเป (Abbé de L'Épée) พระสงฆ์คาทอลิกได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับคนหูหนวกขึ้นเป็นแห่งแรกในปารีส และในปี ค.ศ. 1784 วาลองแตง ฮอว (Valentin Haüy) ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับคนตาบอดขึ้นเป็นแห่งแรกของโลก

ในด้านโรงเรียนของนักบวชขณะนั้นคณะที่มีอิทธิพลมากต่อการศึกษาศาสนาของฝรั่งเศสสำหรับผู้ชายได้แก่คณะเยซุอิต มีโรงเรียนมัธยมจำนวนมากอยู่ทั่วประเทศ ปี ค.ศ. 1748 รัฐบาลได้พยายามปิดโรงเรียนเหล่านี้ และได้ทำสำเร็จเมื่อปี ค.ศ. 1762 สำหรับคณะนักบวชสตรีที่ได้ให้การศึกษากับเด็กผู้หญิง เช่น คณะอูร์สุลินก็ถูกปิดโรงเรียนเช่นเดียวกัน สรุปได้ว่าโรงเรียนของวงการศาสนาคาทอลิกถูกปิดหมด และส่วนใหญ่ย้ายไปเปิดในประเทศอื่น เพื่อรอคอยเวลาที่สามารถจะ

กลับเข้ามาเปิดได้อีกในฝรั่งเศส ในรัชสมัยของพระเจ้านโปเลียนที่ 3 (ค.ศ. 1851 - ค.ศ. 1870) ซึ่งกินเวลาร่วมร้อยปี ในขั้นแรกยังไม่เป็นที่ยอมรับของคนหลายกลุ่ม แต่ต่อมาก็ไม่มีอุปสรรคไปอีกช่วงหนึ่ง

การศึกษาในประเทศฝรั่งเศสสมัยหลังการปฏิวัติ

ลักษณะสำคัญของการจัดการศึกษาในศตวรรษนี้คือ

ปี ค.ศ. 1791 มีกฎหมายว่าด้วยราษฎรทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาโดยเท่าเทียมกัน การศึกษาทั้ง 3 ระดับ คือ ชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐบาลโดยตรง

ปี ค.ศ. 1795 มีพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดตั้งโรงเรียนส่วนกลาง Ecoles Centrales และ Grandes Ecoles ขึ้นเนื่องจากรัฐบาลเห็นความสำคัญด้านวิทยาศาสตร์และด้านการบริหารการศึกษามากขึ้น

ต่อจากนั้นการศึกษาของประเทศฝรั่งเศสในความดูแลของรัฐบาลก็ขยายตัวเรื่อยมา

ในตอนต้นของศตวรรษที่ 19 ปี ค.ศ. 1806 จักรพรรดินโปเลียนที่ 1 ได้สถาปนา L'Université Impériale ขึ้น เพื่อรวมอำนาจการจัดการศึกษาของประเทศไว้ทั้งหมด โดยเลียนแบบการจัดการศึกษาของคณะนักบวชเยซูอิต เพราะทรงตระหนักดีว่าการศึกษจะช่วยโน้มน้าวความคิดของพลเมืองได้เป็นอย่างดี เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของพระองค์ได้ จึงได้ให้อำนาจอิสระในการควบคุมการศึกษาแก่อธิการบดี (grand maître) ของมหาวิทยาลัยนี้ ซึ่งกษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้ง สมัยต่อมาได้ถูกยกเลิกและมอบอำนาจสูงสุดให้แก่รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการแทน โดยจะต้องรับผิดชอบต่อรัฐสภา และให้รัฐบาลกลางเป็นผู้ควบคุมการศึกษาระดับกลางและระดับสูง

ปี ค.ศ. 1808 ได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูระดับสูงขึ้นโดยจักรพรรดินโปเลียนที่ 1 เรียกว่า Ecole Normale Supérieure และในปี ค.ศ. 1833 มีทั้งหมด 42 โรงเรียน และมีการตั้ง Université de France ขึ้นด้วย

ปี ค.ศ. 1828 มีโรงเรียนอนุบาลแห่งแรกในปารีส ชื่อ Salles d'asile หลังจากนั้นประมาณ 10 ปีมีโรงเรียนอนุบาล 19 โรงเรียน มีเด็กเรียนประมาณ 3,600 คน

ปี ค.ศ. 1833 ตามกฎหมายของ Guizot รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการได้มีการจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาขึ้นตามคำขอต่าง ๆ โดยรัฐบาลเป็นผู้อุดหนุน ครูทุกคนที่สอนจะต้องมีวุฒิครู สมัยนั้นมีโรงเรียนฝึกหัดครู 30 แห่ง และมีอนุญาตให้สอนศาสนาในโรงเรียนต่าง ๆ ได้

ปี ค.ศ. 1837 รัฐบาลจัดให้มีการตรวจสอบคุณภาพนักเรียน และ Seguin ตั้งโรงเรียนสอนคนปัญญาอ่อนขึ้นด้วย

ปี ค.ศ. 1850 ตามกฎหมายของ Falloux ได้อนุญาตให้มีโรงเรียนเอกชนได้ จึงมีการสร้างโรงเรียนเอกชนระดับประถมศึกษาตามหมู่บ้านต่าง ๆ และมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการมัธยมศึกษาซึ่งรัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนโดยตรง

ปี ค.ศ. 1865 รัฐบาลสนับสนุนให้โรงเรียนอาชีวศึกษาใช้การเรียนแบบฝึกปฏิบัติ จนเกิดความชำนาญมากขึ้น

ตามสถิติของความเจริญทางการศึกษา ปี ค.ศ. 1865 มีโรงเรียนรัฐบาลชาย 19,200 โรงเรียน หญิง 13,900 โรงเรียน สหศึกษา 17,000 โรงเรียน โรงเรียนเอกชนชาย 3,400 โรงเรียน (เป็นของนักบวช 10 เปอร์เซนต์) หญิง 11,600 โรงเรียน (เป็นของคณะซี 70 เปอร์เซนต์) มีโรงเรียนรวมทั้งสิ้นประมาณ 65,100 โรงเรียน มีเด็กประมาณ 3.75 ล้านคน เรียนโดยไม่เสียค่าเล่าเรียนประมาณ 1.25 ล้านคน ซึ่งนับว่าการพัฒนาทางการศึกษาได้ผลอย่างรวดเร็ว

ปี ค.ศ. 1880 มีอนุญาตให้เด็กผู้หญิงเข้าศึกษาในโรงเรียนมัธยมของรัฐบาลได้ โดยเรียนเพียง 5 ปี ไม่ต้องเรียนภาษากรีก-ลาติน เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจะได้ประกาศนียบัตร *Diplôme de fin d'études* ถ้าจะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาจะต้องสอบ *Baccalaureat* เหมือนกับเด็กผู้ชาย

ระหว่าง ค.ศ. 1881 - ค.ศ. 1882 ฌูล แฟร์รี (Jules Ferry) ได้ประกาศให้รัฐบาลจัดการประถมศึกษาให้แก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน และให้ถือเป็นภาคบังคับและพยายามไม่ให้งานศาสนามีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการประถมศึกษาเหมือนแต่ก่อน สำหรับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษายังคงไม่เปิดกว้างสำหรับคนทั่วไปยังคงเป็นของพวกชนชั้นกลาง และชั้นสูง จนกระทั่งปี ค.ศ. 1933 จึงได้เริ่มมีการให้ทุนการศึกษาตลอดจนความช่วยเหลือด้านอื่น ๆ แก่ผู้ที่ต้องการจะเข้าเรียนต่อในระดับนี้

การศึกษาภาคบังคับปี ค.ศ. 1882 ระบุให้เรียนจนถึงอายุ 13 ปี และขยายเรื่อยมาจนถึงอายุ 16 ปี เมื่อ ค.ศ. 1959 จนถึงปัจจุบัน

ปี ค.ศ. 1886 มีคำสั่งไม่ให้นักบวชเข้าร่วมสอนในโรงเรียนรัฐบาล ในการจัดการศึกษารัฐบาลได้ให้สิทธิแก่เอกชนในการจัดตั้งโรงเรียนภายใต้เงื่อนไขบางประการและให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนต่าง ๆ หนุนเวียนกันไป มีอนุญาตให้สอนศาสนาได้นอกเวลาเรียน และให้เด็กในโรงเรียนรัฐบาลมีโอกาสเลือกเรียนได้ตามความถนัดแต่รัฐบาลเท่านั้นมีสิทธิกำหนดวิทยฐานะ ตลอดจนการให้วุฒิบัตร ประกาศนียบัตรและปริญญาบัตร นอกจากโรงเรียนเทคนิคบางแห่งที่รัฐบาลอนุญาตจะมีสิทธิออกประกาศนียบัตรให้แก่ผู้ที่สำเร็จการศึกษาเองได้

ต้นศตวรรษที่ 20 ในปี ค.ศ. 1904 รัฐบาลได้พยายามปิดโรงเรียนของคณะนักบวชอีก แต่ไม่รุนแรงนักเพราะทำโดยทางอ้อม คือ คณะใดจะเปิดโรงเรียนก็สามารถเปิดได้ แต่รัฐบาลไม่ให้เงินอุดหนุน และไม่อนุญาตให้มีการสอนศาสนาในเวลาเรียนปกติ จึงเริ่มมีการหยุดเรียนในวันพฤหัสบดีเพื่อให้เด็กเรียนคำสอนทางศาสนาตามความต้องการของพ่อแม่ และบางโรงเรียนยังทำกันอยู่จนถึงปัจจุบันซึ่งนับเป็นวันหยุดเรียนธรรมดาและในปีเดียวกันมีการค้นพบว่าเด็กมีปัญหาจำนวนมากขึ้น จึงเห็นว่าควรมีแบบทดสอบเด็กเหล่านี้ ในปี ค.ศ. 1905 บีเน็ต

(Binet) ได้สร้างแบบสอบเชาวน์ขึ้น และได้เผยแพร่ไปในประเทศต่าง ๆ จนเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศยุโรปตะวันตก

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นที่เกิดจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นและมีความต้องการด้านการศึกษามากขึ้น จึงต้องมีการขยายโรงเรียน และปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับแผนพัฒนาประเทศและความต้องการของพลเมือง

โครงสร้างของระบบการศึกษาหลังการปฏิรูปการศึกษาเมื่อปี ค.ศ. 1958 แยกออกเป็น 4 ประเภท คือ การศึกษาก่อนภาคบังคับ การศึกษาระดับประถมศึกษา การศึกษาระดับมัธยมศึกษา (ต้นและปลาย) การศึกษาระดับอุดมศึกษา

1. การศึกษาก่อนภาคบังคับ ระดับอนุบาลประมาณ 2-6 ปี จะรับเด็กระหว่าง อายุ 2-3 ปี เพียง 18 เปอร์เซนต์ ของเด็กทั้งหมด ส่วนเด็กอายุระหว่าง 5-6 ปี รับทั้งหมด การเรียนประกอบด้วย ภาษบริหาร ขั้วร้อง หัดศึกษา การใช้ประสาทสัมผัส การสังเกต วาดเขียน อ่าน เขียน เลข ภาษา ท่องโคลง และการอบรมด้านศีลธรรมจรยา

2. การศึกษาระดับประถมศึกษา เด็กจะอยู่ในโรงเรียนประถม 5 ปี ระหว่าง อายุ 6-11 ปี เรียนในชั้นมูล 1 ปี ประถมต้น 2 ปี ประถมปลาย 2 ปี สอนวิชาขั้นพื้นฐาน เช่น อ่าน เขียน คณิตศาสตร์ ธรรมชาติวิทยาและมนุษยศาสตร์ ศิลปะและพลศึกษา โรงเรียนมีแบบแยกเพศ และสหศึกษา จบแล้วได้ประกาศนียบัตร

3. การศึกษาระดับมัธยมศึกษา

มัธยมศึกษาตอนต้นเรียน 4 ปี ระหว่างอายุ 11 - 15 ปี (การจัดชั้นเรียนเรียงจากสูงไปหาลำ คือ ชั้น 6, 5, 4, 3) แบ่งออกเป็น 3 สาย คือ

สายที่ 1 และ 2 มีหลักสูตรเหมือนกันแต่ถวี่ในการสอนไม่เหมือนกัน สายที่ 3 จัดเพื่อกววิชาให้แก่เด็กที่มีความสามารถน้อย เพื่อให้เข้าสายที่ 1 และ 2 ได้ (แต่ถ้าเข้าไม่ได้จะถูกส่งไปเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย หลักสูตรสั้นหรือให้เรียนในชั้นเตรียมก่อน 1 ปีก็ได้) จบแล้วสอบ Baccalauréat ขึ้นต้นเพื่อรับประกาศนียบัตร

มัธยมศึกษาตอนปลาย แยกออกเป็น 2 สาย คือ

3.1 หลักสูตรระยะยาว คือ ชั้น 2, 1 และชั้นสุดท้าย เรียน 3 ปี จบแล้วสอบ Baccalauréat de l'enseignement secondaire ขึ้นสูง เพื่อรับประกาศนียบัตร การเรียนอาจเลือกสาขาได้ดังนี้ สาขา A. ปรัชญา B. เศรษฐกิจและสังคม C. คณิตศาสตร์และฟิสิกส์ D. คณิตศาสตร์และธรรมชาติวิทยา E. คณิตศาสตร์และเทคนิค เป็นต้น สาขาวิชาชีพได้แก่ สาขาอุตสาหกรรมและพาณิชยการ สาขาวิทยาศาสตร์ ได้แก่ สาขาเคมี ชีววิทยา ชีวเคมี ฟิสิกส์ นอกจากนั้นแล้วยังมีสาขาการบริหารงาน การก่อสร้าง สื่อสารมวลชน และเกษตรกรรม เป็นต้น เมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะได้ประกาศนียบัตรประเภท Brevet หรือ Baccalauréat

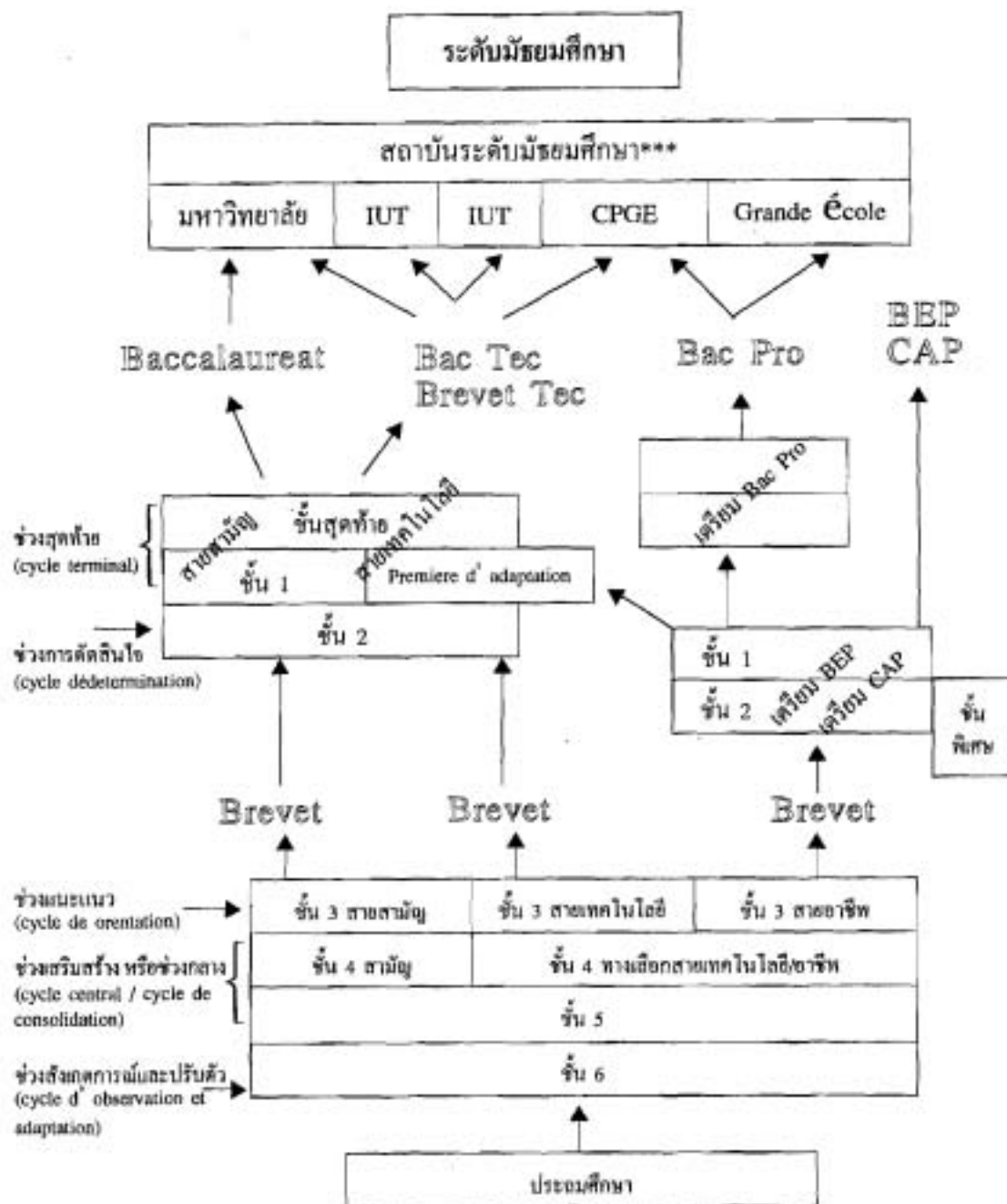
3.2 หลักสูตรระยะสั้น เป็นโรงเรียนประเภทอาชีวศึกษา มี 2 สาขา คือ

สาขาที่ 1 ใช้เวลาเรียน 3 ปี จบแล้วได้ประกาศนียบัตรมัธยมศึกษาตอนปลายสาขอาชีพ คือ Certificat d'aptitude professionnelle (C.A.P.) ตั้งแต่ปี ค.ศ.1971 รับนักเรียนจากชั้น 5 หรือ 4 ของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น

สาขาที่ 2 ใช้เวลาเรียน 2 ปี (เริ่มเมื่อ ค.ศ.1966 เป็นต้นมา) เมื่อจบหลักสูตรแล้วได้รับประกาศนียบัตรเรียกว่า Brevet d'etudes professionnelle (B.E.P.)

เด็กที่มีความสามารถสอบได้คะแนนดี อาจสอบคัดเลือกเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาได้ในสาขาที่ได้เตรียมตัวมาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย (พิมพ์พรรณ เทพสุนทรานนท์, 2536, หน้า 174 - 183)

แผนภูมิการจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา

***IUT = สถาบันเทคโนโลยีของมหาวิทยาลัย IUP = Professionalized University Institute
Grande école = สถาบันการศึกษาชั้นสูง CPGE = ชั้นเตรียมเข้าโรงเรียนชั้นสูง (Grande école)

(สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2542, หน้า 27)

การปฏิรูปการศึกษาในประเทศฝรั่งเศส

การปฏิรูปการศึกษาในฝรั่งเศสเป็นกระบวนการที่ยาวนานต่อเนื่องเริ่มตั้งแต่การปฏิวัติใหญ่ เมื่อ ค.ศ.1789 ก่อนหน้านั้นศาสนจักรเป็นผู้จัดการศึกษาในโรงเรียน ภายหลังการปฏิวัติ สถาปนาปฏิวัติได้ออกกฤษฎีกา เมื่อ ค.ศ.1792 และ 1793 กำหนดให้การจัดการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐและมีการจัดตั้งองค์การบริหารการศึกษาของชาติขึ้นมาเป็นครั้งแรก

ในปี ค.ศ. 1881 ได้มีการออกกฎหมายแฟร์รี (La Loi Ferry) ตามชื่อรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการในสมัยนั้น กำหนดให้ประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ มีหลักสำคัญ 3 ประการ คือ

- การศึกษาเป็นการบังคับ
- การเรียนในโรงเรียนของรัฐเป็นการให้เปล่า
- ปลอดจากอิทธิพลทางศาสนา (secular)

หลัก 3 ประการนี้ใช้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศฝรั่งเศสได้ออกกฎหมายเพื่อการปฏิรูปการศึกษาอีกหลายฉบับ เช่น

กฎหมายฮาบี (La Loi Haby) ออกเมื่อ 11 กรกฎาคม ค.ศ.1975 เกี่ยวกับการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษา

กฎหมายกระจายอำนาจ ค.ศ.1982 - 83 กระจายอำนาจการบริหารไปสู่เขตการศึกษา (Académie) และจังหวัด (Département)

กฎหมายชาวารี (La Loi Savary) ออกเมื่อ ค.ศ.1984 เพื่อยกเลิกการสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัย

กฎหมายฉบับวันที่ 26 มกราคม ค.ศ.1984 เกี่ยวกับการกำหนดภารกิจของสถาบันอุดมศึกษา

กฤษฎีกา ค.ศ.1985 เกี่ยวกับการเปิดสอนระดับมัธยมปลายสายวิชาชีพ หลักสูตรประกาศนียบัตร "Baccalauréat Professionnel" หรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า "BAC Pro"

กฎหมายฉบับวันที่ 12 กรกฎาคม ค.ศ.1987 เกี่ยวกับการให้อิสระแก่สถาบันอุดมศึกษา

กฎหมายปฏิรูปการศึกษาลบปี 10 กรกฎาคม ค.ศ.1989 หรือ กฎหมายจอสเปง (La Loi Jospin) ออกในสมัยที่นายจอสเปงเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และต่อมา นายจอสเปงได้เป็นนายกรัฐมนตรีของฝรั่งเศส จอสเปงสนใจเรื่องการศึกษามาก ในปัจจุบันถือว่ากฎหมายจอสเปงเป็นกฎหมายปฏิรูปการศึกษาที่สำคัญที่สุดเพราะกำหนดการปฏิรูปการศึกษาให้เหมาะสมกับศตวรรษที่ 21

ประเทศสหรัฐอเมริกา

ลักษณะทั่วไป

ประเทศสหรัฐอเมริกา (United States of America) ตั้งอยู่ในทวีปอเมริกาเหนือ เป็นประเทศที่มีพื้นที่ส่วนกว้างของผืนแผ่นดินใหญ่จากชายฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกทางตะวันออกไปจนจรดชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกทางตะวันตก นับเป็นระยะทาง 4,500 กิโลเมตร ทิศเหนือจรดประเทศแคนาดา ทิศใต้จรดประเทศเม็กซิโก ส่วนสวายเป็นอยู่ในมหาสมุทรแปซิฟิก ห่างจากแผ่นดินใหญ่ 3,200 กิโลเมตร เมื่อรวมเออลาสก้าและฮาวายเข้าด้วยแล้ว จะมีพื้นที่ถึง 9 ล้านตารางกิโลเมตร โดยมีอลาสก้าเป็นมลรัฐใหญ่ที่สุดในจำนวน 50 มลรัฐ (State) รองลงมาคือ มลรัฐเท็กซัส

ประชาชนในประเทศสหรัฐอเมริกาสืบเชื้อสายมาจากชนชาติต่าง ๆ ทั่วโลกมีการปกครองแบบสหพันธรัฐ ประกอบด้วยรัฐ 50 มลรัฐ และอาณานิคมภายใต้การปกครองอีก 6 แห่ง มีเขตปกครองอิสระคือ ดิสตริกต์ออฟโคลัมเบีย (District of Columbia) เป็นศูนย์กลางการปกครองของชาติมีกรุงวอชิงตัน (Washington) เป็นเมืองหลวงของรัฐบาลกลาง ตั้งอยู่ในเขตอิสระนี้ โดยเรียกชื่อเต็มว่า Washington D.C. (เทศ แก้ววักสิกรรม, 2544, หน้า 27)

ประวัติการศึกษา

ก่อนศตวรรษที่ 15 ประเทศในยุโรปตะวันตกยังไม่มีใครรู้จักทวีปอเมริกาเหนือ จนกระทั่งปี ค.ศ. 1492 คริสโตเฟอร์ โคลัมบัส นักเดินเรือชาวสเปนเป็นผู้ค้นพบโดยบังเอิญ และ 100 ปีต่อมา นักสำรวจจากประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปได้เดินทางไปเพื่อแสวงหาทุนทรัพย์ และประกาศอาณานิคมแห่งนี้เป็นของกษัตริย์ของตน ปี ค.ศ. 1609 ชาวอังกฤษที่นับถือคริสต์ศาสนา นิกายโปรเตสแตนต์ คือพวกพิวริแทน (Puritans) ที่มีอาชีพ ฐานะและความรู้สึกนึกคิดต่างกัน ได้อพยพไปในเรือเดินสมุทรชื่อเมย์ฟลาวเวอร์ (Mayflower) ไปตั้งรกรากใหม่ในดินแดนที่ให้มีเสรีภาพในการนับถือศาสนา และเสรีภาพทางการเมือง ศตวรรษต่อมาได้ตั้งอาณานิคมต่าง ๆ ขึ้นตามชายฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกอีกเป็นจำนวนมาก และเรียกดินแดนแถบนี้ว่านิวอิงแลนด์ (New England) เมื่อดินแดนแอตแลนติกหันข้ามภูเขาไปสู่ที่ราบทางภาคตะวันออกกลางที่อุดมสมบูรณ์ต่อไป

อเมริกาส่วนหนึ่งอยู่ใต้ความปกครองของอังกฤษเป็นเวลาประมาณ 170 ปีระหว่างปี ค.ศ. 1600-1770 ผู้อพยพชาวอังกฤษได้นำระบบการปกครอง ระบบการจัดการศึกษา ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนความเจริญด้านต่าง ๆ มาใช้ในการดำรงชีวิตในนิวอิงแลนด์ รัฐบาลไม่เพียงแต่มีอำนาจเหนือการศึกษาแต่ยังสนับสนุนและบริการโรงเรียนไปในการสร้างสรรค์อีกด้วย ดังตัวอย่างเช่น ในปี ค.ศ. 1620 พวกที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่แมสซาชูเซตส์ (Massachusetts) ในช่วง 30 ปีแรก ได้จ้างครูมาสอนอ่านเขียนให้กับเด็กและรัฐบาลงานนโยบายว่าในเมืองใหญ่จำเป็นต้องมีโรงเรียนประเภทลาดินแกรมมาสกูลเพื่อเตรียมเด็กที่จะเรียนต่อในระดับ

มหาวิทยาลัย และในปี ค.ศ.1642 ได้ออกกฎหมายการศึกษาภาคบังคับทั่วทุกภาค รัฐบาลได้จัดให้มีครู 1 คน ต่อเด็ก 50 ครอบครัว ผู้ที่ไม่ส่งบุตรหลานไปเรียนอ่านเขียนและวิชาต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรต้องถูกปรับ รัฐบาลได้ให้เงินภาษีในการจ้างครูและรัฐบาลเป็นผู้ควบคุมดูแลรับผิดชอบด้านการศึกษโดยตรง

เนื่องจากรัฐ Virginia มีพลเมืองที่นับถือศาสนาหลายนิกาย จึงมีโรงเรียนวัดประเภท Parochial School ซึ่งตั้งขึ้นโดยนิกายต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนเอกชนและโรงเรียนที่อยู่ในวงการศาสนา ที่เป็นเอกเทศไม่ขึ้นกับรัฐ

ส่วนทางคอนติเนนรัล Virginia ผู้ที่มีฐานะดีมักจะหาครูพิเศษมาสอนที่บ้านหรือส่งเด็กไปเรียนในโรงเรียนเอกชนที่ต้องเสียค่าเล่าเรียน ส่วนคนจนที่ไม่มีเงินต้องเข้าโรงเรียนของคนจนประเภท Pauper School หรือโรงเรียนการกุศลประเภท Charity Schools รัฐสนใจจัดการศึกษาให้เฉพาะเด็กกำพร้าหรือเด็กที่ต้องการเรียนแบบฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ คือพวก Apprentices แต่คนส่วนใหญ่ไม่เห็นความจำเป็นของการศึกษา

ปี ค.ศ.1636 สภานิติบัญญัติแห่งรัฐแมสซาชูเซตส์ ได้ออกกฎหมายตั้งมหาวิทยาลัย Harvard และปี ค.ศ.1693 ตั้งมหาวิทยาลัย William and Mary ที่รัฐ Virginia และต่อมาได้ตั้งมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นตามลำดับ ปี ค.ศ.1776 มีทั้งหมด 14 แห่ง

ปี ค.ศ.1783 มีการเซ็นสัญญาที่ปารีส เพื่อสงบศึกสงครามปฏิวัติของอเมริกา ผู้ที่มีชัยชนะในครั้งนี้ได้แก่ ชาวชาติอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ฮอลันดา สวีเดน อิตาลี โปแลนด์ และชาติอื่น ๆ อีกรวม 13 ชาติ ซึ่งได้รวมตัวกันตั้งสาธารณรัฐขึ้น แต่ละรัฐมีอำนาจปกครองตนเอง แต่มีความเห็นตรงกันว่าควรใช้หลักการปกครองแบบเดียวกัน และใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษากลางภาษาเดียว การจัดการศึกษาควรใช้ระบบเดียวกันด้วยและให้เด็กทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาโดยเท่าเทียมกันโดยทุกคนจะต้องช่วยกันออกเงินเพื่อการศึกษาด้วยการเสียภาษีอากร และโรงเรียนต่าง ๆ จำเป็นต้องอยู่ในความควบคุมดูแลของรัฐบาลของแต่ละรัฐ ไม่ใช่รัฐบาลกลางเพื่อเป็นการป้องกันการก่อกวนอำนาจ ดังนั้นจึงเกิดสภาการควบคุมการศึกษาส่วนท้องถิ่นขึ้น (Local School Board) โดยประชาชนเป็นผู้เลือกผู้บริหาร ทางด้านศาสนาเห็นว่าควรเป็นหน้าที่ของทางบ้านและทางวัดที่จะต้องดูแล เพราะนับถือศาสนานิกายต่างกัน หากที่ทางโรงเรียนรัฐบาลจะจัดการให้ได้ ดังนั้นโรงเรียนอเมริกันจึงไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองและวงการศาสนา ส่วนโรงเรียนเอกชนและโรงเรียนที่ทางศาสนาตั้งขึ้นก็สามารถดำเนินงานไปได้แต่มีจำนวนน้อย

ปี ค.ศ.1787 The Continental Congress ได้ตั้งกฎเกณฑ์ไว้ว่าดินแดนทางตอนเหนือจำเป็นต้องจัดสรรที่ดินไว้ตั้งโรงเรียนรัฐบาล Public Schools ตามเมืองต่าง ๆ และ District Schools ตามตำบลต่าง ๆ นอกตัวเมือง แต่ปรากฏว่าการเรียนการสอนของโรงเรียนประเภทหลังนี้มีคุณภาพต่ำ เพราะสมัยนั้นยังถือขึ้นตามความนิยมที่ว่า การจัดการศึกษาควรให้ผู้เรียนได้ประโยชน์

มากที่สุดและคนส่วนใหญ่ยังถือชั้นวรรณะแบบที่เคยถืออยู่เดิมในยุโรปการเรียนของชนชั้นกลางและชั้นสูงจึงมีคุณภาพดีกว่าของชนชั้นที่ใช้แรงงานในชนบท วิชาที่เลือกสอนและเลือกเรียนยังขึ้นอยู่กับความนิยมเป็นส่วนใหญ่ แต่ในแถบนิวอิงแลนด์มีการกำหนดวัตถุประสงค์ต่างจากที่อื่นคือ มุ่งให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาขั้นต่ำโดยทั่วถึงคืออ่านออกเขียนได้ คิดเลขได้ และรู้เกี่ยวกับศาสนาที่ตนนับถือ ส่วนคนที่มีความต้องการจะเรียนสูงขึ้นไปก็สามารถเรียนต่อได้ นิวอิงแลนด์จึงมีความเจริญก้าวหน้าด้านการศึกษา โดยเฉพาะด้านการศึกษาเพื่อเสรีภาพ ในสมัยนั้นมีหนังสือที่ใช้กันอยู่แพร่หลายคือ "The New England Primer" ซึ่งประกอบด้วยการเรียนอ่านเขียนเบื้องต้น และเรื่องราวเกี่ยวกับศีลธรรมจรรยาและศาสนา เด็กประถมจะใช้เวลาเรียนประมาณ 3 ปีเท่านั้น ส่วนโรงเรียนมัธยมยังเน้นหนักด้านภาษาละตินและกรีก เพราะชนชั้นสูงยังต้องการให้บุตรหลานเรียนเพื่อเข้าศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัย และเมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะได้ทำงานราชการ เช่น ครู พระ แพทย์ นักกฎหมาย เป็นต้น

ในศตวรรษที่ 18 เมืองต่าง ๆ เจริญขึ้น คนในชนบทได้หั่งไหลเข้ามาอยู่ในเมืองเมื่อเศรษฐกิจดี ฐานะของพลเมืองก็ดีขึ้น คนเหล่านี้ต้องการให้บุตรหลานได้เรียนในระดับที่สูงขึ้นในวงการอาชีพของตน ดังนั้นจึงเรียกร้องให้จัดโรงเรียนขึ้นเพื่อสนองความต้องการ คือให้มีวิชาที่มีภาคปฏิบัติมากและสามารถนำไปใช้ได้คือ ควรมีการเรียนภาษาต่าง ๆ และคณิตศาสตร์ เพื่อนำไปใช้ในการติดต่อค้าขายแทนการเรียนภาษาละติน-กรีกซึ่งไม่ค่อยได้ใช้ในวงอื่นนอกจากมหาวิทยาลัย จึงมีโรงเรียนมัธยมอีกประเภทหนึ่งเกิดขึ้น คือ Academy มีวิชาที่สามารถเลือกเรียนได้มากขึ้น และเปิดให้เรียนได้อย่างเสรี เพื่อแต่ละคนจะได้มีสิทธิเรียนวิชาชีพต่าง ๆ ที่ตนเองเป็นผู้เลือก โรงเรียนประเภทนี้เป็นที่นิยมของชนชั้นกลางของทุกรัฐ

ในระดับมหาวิทยาลัยก็มีคนสนใจเรียนมาก เพราะนอกจากจะมีจำนวนเพิ่มแล้วยังมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้เหมาะสมกับความต้องการและสถานการณ์ช่วงนั้น มีศาสตร์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นหลายสาขาโดยเฉพาะในสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ แต่มหาวิทยาลัยแบบเดิมยังคงดำรงต่อไปได้ เพราะได้รับความนิยมและการสนับสนุนจากองค์กรศาสนาและชนประเภทอนุรักษ์นิยมอย่างแข็งขัน และยังคงอยู่ในความดูแลของวงการศาสนาเช่นเดิม คือมหาวิทยาลัย Harvard, Yale และ Dartmouth ยังคงเป็นของนิกาย Congregation ส่วน William and Mary และ Columbia ยังเป็นของนิกาย Anglican เป็นต้น แต่เนื่องจากความเป็นเสรีประชาธิปไตย จึงไม่ค่อยมีการขัดแย้งในด้านการจัดการศึกษาในทุกระดับ ผู้ใดสนใจจะเริ่มอะไรที่ดังงามไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรมก็สามารถริเริ่มได้ ถ้ามีคนสนับสนุนและทุนเพียงพอ อุปสรรคมืออยู่ว่าเมื่อเลือกทำงานกับใครก็ต้องทำตามวัตถุประสงค์ของผู้นั้น เช่น ถ้าเลือกเป็นครูในโรงเรียนของนิกายใดก็ต้องปฏิบัติตามความเห็นชอบของเจ้าของโรงเรียนแต่ละคนก็มีโอกาสและสามารถจะเลือกงานที่เหมาะสมกับตนได้เสมอโดยไม่มีผู้ใดบังคับ

ปี ค.ศ.1821 มีโรงเรียนมัธยมประชาชนขึ้นเป็นแห่งแรกในเมืองบอสตัน รัฐแมสซาชูเซตส์ ความคิดนี้ขยายตัวไปเร็วมากแต่ใช้เวลาพอสมควรจึงประสบผลสำเร็จในรัฐอื่น ๆ

ปี ค.ศ.1842 รัฐนิวยอร์กได้ออกกฎหมายให้โรงเรียนประถมศึกษาเป็นของประชาชน โดยไม่เกี่ยวข้องกับทางวัด ซึ่งต่อมารัฐอื่น ๆ ก็นำไปปฏิบัติตาม

ในระดับมหาวิทยาลัย มีผู้เสนอแนะให้โอนเงินจากเอกชนมาเป็นของรัฐบาล แต่ถูกศาลสูงสุดของสหรัฐตัดสินว่าไม่ควรทำเช่นนั้น เพราะเป็นเงินของเอกชนในวงการศาสนาในการจัดตั้งและดำเนินการ จะริบมาเป็นของรัฐบาลโดยไม่มีเหตุผลที่สมควรได้อย่างไร ถ้าต้องการจะให้มหาวิทยาลัยประชาชนขึ้น ก็ควรรวบรวมเงินจากประชาชนและเปิดขึ้นใหม่อีกแห่งเป็นของตนเอง จึงจะถูกดีกว่า ตามกฎหมายของมอร์ริส (Morrill) ปี ค.ศ.1863 รัฐบาลกลางยอมให้ที่ดินในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยของรัฐดังกล่าว ทำให้แต่ละรัฐมีความเคลื่อนไหวในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยมากขึ้น โดยเงินอุดหนุนจากประชาชนรัฐบาลสามารถตั้งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยการช่างได้โดยไม่ต้องใช้เงินของรัฐ

ตั้งแต่นั้นมาการศึกษาจึงเป็นของประชาชนมากขึ้น คือประชาชนเป็นผู้อุดหนุนด้วยความเต็มใจในการจัดตั้ง ไม่ใช่ถูกบังคับด้วยการต้องเสียภาษีอากรให้กับรัฐบาลในทางนี้อย่างเดียว นับได้ว่ารัฐบาลประสบผลสำเร็จในการจัดการศึกษาให้กับประชาชนโดยประชาชน โดยมีรัฐบาลเป็นผู้ประสานงานและควบคุมดูแลรับผิดชอบในด้านการบริหาร การศึกษาจึงก้าวไปได้ไกลและก้าวไปอย่างมั่นคงในเวลาไม่นานนัก

สรุปลักษณะสำคัญเกี่ยวกับโรงเรียนในสมัยที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ(ค.ศ.1600-ค.ศ.1750)

1. มีโรงเรียนหลายประเภท เช่น Dame School, Writing School, School of Three R's และ Latin Grammar School เป็นต้น
2. วัตถุประสงค์ในการตั้งโรงเรียนคือ เน้นการเรียนรู้เกี่ยวกับศาสนา
3. หนังสือเรียนมีน้อยมากและคุณภาพไม่ค่อยดี ส่วนใหญ่จะเป็นคัมภีร์ไบเบิล และหนังสือเกี่ยวกับศาสนา หนังสือที่ใช้ในโรงเรียนมัธยมจะเป็นภาษาละติน
4. ครูในนิวอิงแลนด์เท่านั้นที่มีความรู้ดี ส่วนใหญ่นักไปทางด้านศาสนา ครูในถิ่นอื่น ๆ มีความรู้พอสอนได้เท่านั้น
5. วิธีการสอนและอุปกรณ์การสอนมีไม่พอ และคุณภาพไม่ค่อยดี

การศึกษาในสมัยปฏิวัติ ค.ศ.1750-ค.ศ.1820

ระหว่าง ค.ศ.1750-ค.ศ.1820 อิทธิพลที่เคยได้รับจากยุโรปลดลงคนสมัยนั้นเปลี่ยนความสนใจจากศาสนาไปสนใจด้านเกษตรกรรม การเดินเรือและการค้าขาย ขนบธรรมเนียมประเพณีก็เปลี่ยนไปตามกาลเวลา มีหนังสือและหนังสือพิมพ์เพิ่มขึ้น มีการกระจายการปกครองไปยังเมือง

ต่าง ๆ และมีคนอพยพเข้าไปทางตอนกลางของทวีปมากขึ้น ในด้านการศึกษาไม่ค่อยมีผู้ใดกล่าวถึง โรงเรียนแบบเก่าส่วนใหญ่เลิกไป รัฐต่าง ๆ เริ่มวางนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาใหม่ เสรีภาพทางการเมืองและศาสนาไม่เป็นอุปสรรคต่อแผนการศึกษาที่รัฐจะจัดให้กับพลเมือง โรงเรียนประเภทลาตินแกรมมาสกูลเปลี่ยนไปเป็นประเภท Academy หลักสูตรกว้างขึ้นและมีภาคปฏิบัติมากขึ้น มีความเป็นประชาธิปไตยและสำนึกในคุณค่าของการศึกษามากขึ้น เริ่มมีโรงเรียนวันอาทิตย์ในรัฐเวอร์จิเนีย ปี ค.ศ.1786 มีสมาคมการศึกษา เช่น City School Society ที่ New York, Philadelphia, Baltimore, Washington และเมืองอื่น ๆ มี "The Public School Society" ที่ New York ในปี ค.ศ.1805 และโรงเรียนประเภท Monitorial School ในปี ค.ศ.1806 เริ่มมีโรงเรียนอนุบาลในสหรัฐ เมื่อปี ค.ศ.1816 ทางภาคตะวันออก เมืองต่าง ๆ เจริญขึ้นมาก มีโรงงานอุตสาหกรรมและการคมนาคมที่ดี สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการศึกษาในช่วงนี้ทั้งสิ้น

การศึกษาระหว่างปี ค.ศ.1820 - ค.ศ.1860

ความพยายามในการก่อสร้างโรงเรียนรัฐบาลเป็นงานของชนทุกอาชีพ เริ่มตั้งแต่ชนชั้นผู้บริหารประเทศ ตลอดจนผู้ที่ใช้แรงงาน ทั้งคนในอินเดียนและต่างถิ่น รวมทั้งพวกคัลวินนิสต์ (Calvinist) และพลเมืองในนิวอิงแลนด์ ต่างก็ร่วมแรงร่วมใจกันต่อต้านผู้ที่ไม่เห็นด้วยคือพวกเจ้าของโรงเรียนเอกชนเดิม ทั้งที่อยู่ในวงการศาสนา เช่น พวกลูเธอรันส์ และแควคเคอร์ส และนอกวงการพวกอนุรักษนิยม โดยเฉพาะพวกที่อยู่ทางตอนใต้ที่ไม่ได้พูดภาษาอังกฤษ ปัญหาการเงินอุดหนุนโรงเรียนก็ยังมีอยู่มากในตอนต้น เพราะเงินที่ได้มาจากภาษีอากรตามท้องถิ่นรวมทั้งการบริจาคก็ยังไม่พอ

ปี ค.ศ. 1802 รัฐโอไฮโอ ได้มีการเริ่มต้นบริจาคเงินและที่ดินเพื่อใช้ในการนี้ รัฐที่เก่าแก่ก็เริ่มเอาแบบอย่างและขอร้องให้ช่วยเพราะประชาชนเป็นฝ่ายได้ผลกลับคืนจากเงินนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างเริ่มดำเนินไปด้วยดี เมื่อปี ค.ศ. 1850 ส่วนการจัดโรงเรียนให้กับเด็กยากจนแบบโรงเรียน Pauper School นั้นรัฐทางตอนกลางและตอนใต้เห็นด้วย แต่ทางตะวันตกไม่เห็นด้วย

ปี ค.ศ. 1802 รัฐเพนซิลวาเนียได้ออกกฎหมายให้มีโรงเรียนสำหรับคนยากจน โดยให้รัฐเป็นผู้จัดให้จากเงินรายได้ ผู้เรียนไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน

ปี ค.ศ. 1834 ได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแบบให้เปล่าแก่เด็กที่ท้องถิ่นต่าง ๆ จะยอมรับก็ล่วงเลยมาถึงปี ค.ศ. 1873 การที่ต้องจัดการศึกษาแบบให้เปล่าก็เพราะเมื่อเก็บเงินค่าเล่าเรียน จำนวนเด็กก็ลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ ส่วนภาษีอากรก็เก็บได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเฉพาะตามเมืองใหญ่ ๆ ได้แต่ในรัฐนิวยอร์กทำสำเร็จเมื่อปี ค.ศ. 1867

นอกจากนั้นยังมีปัญหาในด้านการควบคุมดูแล รัฐจัดให้มีเจ้าหน้าที่ควบคุมดูแลดังต่อไปนี้คือ ปี ค.ศ. 1812-ค.ศ. 1821 ที่รัฐนิวยอร์ก ค.ศ. 1854 ที่รัฐมิชิแกน และปี ค.ศ. 1837 ที่รัฐ Kentucky หน้าที่ของศึกษานิเทศก์เหล่านี้คือการดูแลทั่วไป ฮอเรซ แมน (Horace Mann) เป็น

หัวหน้าผู้ดูแลโรงเรียนของรัฐบาลในรัฐแมสซาชูเซตส์ที่มีชื่อเสียงมากในด้านการส่งเสริมให้มีโรงเรียนรัฐบาลมากขึ้น เฮอร์ เบอ์นาร์ด (Henry Barnard) ทำเช่นเดียวกับในรัฐ Connecticut และ Rhode Island เริ่มมีศึกษานิเทศก์มากขึ้นระหว่างปี ค.ศ. 1840-ค.ศ. 1860 ตอนแรกมีการเลือกตั้งแต่ภายหลังให้แต่งตั้ง ในขั้นแรกโรงเรียนต่าง ๆ ยังคงเป็นของวงการศึกษาอยู่มาก เป็นผู้ให้ที่ดิน เริ่มตั้งแต่ก่อนปี ค.ศ. 1800 แต่ก็เริ่มเป็นของเอกชนประเภทรวาสมาคมขึ้นจากการบริจาคหนังสือเรียนและอุปกรณ์ต่าง ๆ จนในที่สุดวงการศึกษาที่ต้องยอมจำนนให้แก่รัฐบาลเมื่อปี ค.ศ. 1842 รัฐนิวยอร์กได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับการมีคณะกรรมการบริหารการศึกษา และห้ามไม่ให้ใช้เงินอุดหนุนจากวงการศึกษา การขยายโรงเรียนมัธยมก็มีปัญหาแต่รัฐมิชิแกนสามารถทำได้ก่อนเพราะเป็นรัฐที่ก้าวหน้ามาก ปี ค.ศ. 1821 ประสบผลสำเร็จในการสร้างโรงเรียนรัฐบาลแทนโรงเรียนประเภทอาเคเดมีและลาตินแกรมม่าสกูล และรัฐแมสซาชูเซตส์ได้ออกกฎหมายบังคับเมื่อปี ค.ศ. 1827 ให้ทุกเมืองที่มีพลเมือง 500 ครอบครัวจะต้องสร้างโรงเรียนประเภท High School 1 แห่ง ส่วนมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ยังเป็นของเอกชนในวงการศึกษา ตามสถิติปี ค.ศ. 1860 จะเห็นว่ามีมหาวิทยาลัยของรัฐเพียง 17 แห่งในจำนวนมหาวิทยาลัยทั้งหมด 246 แห่ง

ปี ค.ศ. 1862 กฎหมาย Morrill ได้ประกาศให้ที่ดินในการสร้างวิทยาลัยทางเกษตรกรรม และการช่างประเภทช่างกล เป็นการส่งเสริมให้คนสนใจในด้านเกษตรกรรมและวิศวกรรมมากขึ้น

ปี ค.ศ. 1860 โรงเรียนประเภทต่าง ๆ เริ่มดำเนินไปตามระเบียบแบบแผนทั้งทางด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน และเข้ามาแทนที่โรงเรียนแผนดั้งเดิมมากขึ้น ปี ค.ศ. 1852 รัฐแมสซาชูเซตส์ได้ประกาศให้มีการศึกษาภาคบังคับขึ้นเป็นแห่งแรก

การศึกษาสมัยการปฏิรูปการบริหารการศึกษา ค.ศ. 1860-ศตวรรษที่ 20

ในช่วงนี้มีนักการศึกษาจำนวนหนึ่งได้นำความคิดที่ก้าวหน้าเกี่ยวกับการศึกษาของยุโรปมาเผยแพร่ในอเมริกา นักการศึกษาดังกล่าว ได้แก่

กริสคอม (Griscom) ค.ศ. 1819 ได้เขียนหนังสือเผยแพร่เกี่ยวกับความก้าวหน้าของแนวคิดทางการศึกษาและโรงเรียนในระดับต่าง ๆ ของยุโรป และเป็นผู้เสนอให้ชื่อโรงเรียนมัธยมของรัฐบาลว่า High School

วูดบริดจ์ (Woodbridge) ค.ศ. 1820 - ค.ศ. 1829 ได้นำปรัชญาการศึกษาของเพสตาลอซซี (Pestalozzi) เข้ามาเผยแพร่

เคนซิน (Cousin) ค.ศ. 1835 ได้นำเอาการศึกษาเยอรมันเข้ามาเผยแพร่ที่นิวยอร์ก

สโตว์ (Stowe) ค.ศ. 1837 ได้เขียนรายงานเกี่ยวกับการประถมศึกษาในยุโรปซึ่งมีอิทธิพลมากต่อการประถมศึกษา แต่ว่าคืบหน้าไปอย่างเชื่องช้า

แมน (Mahn) ค.ศ. 1843 เขียนเกี่ยวกับโรงเรียนในยุโรป ซึ่งมีอิทธิพลมากต่อการศึกษาระดับอเมริกา

เบอร์นาร์ด (Barnard) ค.ศ. 1853 เขียนเกี่ยวกับการจัดการศึกษาชาติในยุโรปในด้านการฝึกหัดครูในยุโรปภายในปี ค.ศ. 1825 มีโรงเรียนฝึกหัดครูหลายแห่งหลายประเภท แต่ในสหรัฐอเมริกาเริ่มมีโรงเรียนฝึกหัดครูเอกชนแห่งแรกที่รัฐ Vermont ปี ค.ศ. 1823 และมีโรงเรียนฝึกหัดครูของรัฐขึ้นเป็นแห่งแรกที่รัฐแมสซาชูเซตส์ ปี ค.ศ. 1839 และเริ่มขยายตัวอย่างรวดเร็วหลังปี ค.ศ. 1850

ค.ศ. 1853 เชลดอน (Sheldon) ได้นำแผนการฝึกหัดครูของเพสตาลอซซี (Pestalozzi) นักจิตวิทยาและนักการศึกษาชาวสวิส เข้ามาใช้ที่โรงเรียนฝึกหัดครู Oswego Normal School โดยใช้หลักจิตวิทยาในเทคนิคและวิธีการสอนของครู ให้เด็กมีประสบการณ์ในด้านประสาทสัมผัส การหาเหตุผล และการรู้จักตัดสินใจ และใช้ความเมตตาปรานีในการอบรมบ่มนิสัย และให้ครูพยายามศึกษาเด็กเป็นรายบุคคลควบคู่ไปกับการสอน ซึ่งวิธีการของเพสตาลอซซี (Pestalozzi) นี้มีอิทธิพลต่อการศึกษาค้นคว้าของนักจิตวิทยาอเมริกัน จี สแตนลีย์ฮอลล์ (G. Stanley Hall) ในเวลาต่อมา

ค.ศ. 1855 คาร์ล เชิร์ช (Carl Schurz) ได้นำหลักการสอนอนุบาลประเภท Kindergarten ของ โฟรเบล (Froebel) นักจิตวิทยาและนักการศึกษาชาวเยอรมัน ซึ่งเคยเป็นศิษย์ของเพสตาลอซซี (Pestalozzi) เข้ามาใช้จัดโรงเรียนอนุบาลแบบเยอรมันที่ Wisconsin และอาลิซาเบธ เปียบบอดี (Elizabeth Peabody) ได้นำมาจัดโรงเรียนอนุบาลแบบอังกฤษที่บอสตัน เมื่อปี ค.ศ. 1860 การเรียนการสอนหนักไปทางด้านจัดประสบการณ์ให้กับเด็กให้เด็กได้มีการฝึกปฏิบัติในด้านต่าง ๆ มากขึ้น ซึ่งช่วยเสริมหลักการจัดโรงเรียนอนุบาลแบบของ Montessori ที่เกี่ยวกับการใช้ประสาทสัมผัส ซึ่งนิยมใช้กันมาก ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1880 เป็นต้นมา

ค.ศ. 1890 เมกเมอร์เร เดอ การ์โม (McMurray De Garmo) และคณะ ได้นำหลักการศึกษาระบบฮาร์ต (Herbart) นักจิตวิทยาและนักการศึกษาชาวเยอรมันเข้ามาใช้ที่ Jena School of Educators ซึ่งเน้นการวางวัตถุประสงค์ของการศึกษา รวมทั้งเนื้อหาวิชาวิธีการสอนและเทคนิคต่าง ๆ โดยใช้หลักจิตวิทยาเข้าช่วยอย่างมาก ปี ค.ศ. 1892 ได้ตั้ง National Herbartian Society ซึ่งปัจจุบันชื่อว่า National Society for the Study of Education เป็นสมาคมที่ช่วยส่งเสริมด้านการศึกษที่สำคัญสมาคมหนึ่ง

แต่อย่างไรก็ดี ค.ศ. 1900 โรงเรียนส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับอิทธิพลของการเรียนการสอนแผนใหม่มากนัก ยังคงสอนตามแผนเดิม คือ มีวิธีการเรียนการสอนที่มีระเบียบให้เรียนอย่างเคร่งครัด มีการฝึกปฏิบัติน้อยเพราะความรู้ทางด้านจิตวิทยาของครูไม่เพียงพอและแผนการสอนส่วนใหญ่ยังเน้นให้เรียนด้านเนื้อหาและหนักไปทางด้านวิชาการ ซึ่งง่ายแก่การให้การศึกษากับคนส่วนรวม

ศตวรรษที่ 20 มีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมากทางด้านเครื่องจักร เครื่องยนต์ การอุตสาหกรรม การคมนาคม และการสื่อสาร ส่วนทางด้านสังคมก็มีการพัฒนาครอบครัวและสถาบันต่าง ๆ ประสิทธิภาพการศึกษาที่ใช้มีการฟื้นฟูที่เน้นทางด้านการศึกษาเพื่อความเจริญของงานส่วนบุคคลและสังคม นักปรัชญาการศึกษาคนสำคัญของศตวรรษนี้คือ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เสนอให้มีการจัดหลักสูตรให้กว้างขึ้น และให้สนใจด้านความต้องการของสังคมมากขึ้น มีการวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตรวิธีการเรียนการสอนและการวัดผลเพื่อปรับปรุงการศึกษานอกจากระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและการฝึกหัดครูแล้ว ยังส่งเสริมการศึกษาที่ประชาชนต้องการคือ การอาชีวศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาสำหรับเด็กพิเศษ การศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้ที่มีงานประจำคือให้มีเรียนภาคกลางคืนและภาคฤดูร้อนในระดับต่าง ๆ วิชาชีพต่าง ๆ และเพื่อนันทนาการด้วย นอกจากนั้นยังเน้นด้านการแนะแนว สุขภาพอนามัย การจัดให้มีอาคารและอุปกรณ์ที่เหมาะสม รวมทั้งมีสมาคมครู-ผู้ปกครอง เพื่อให้มีสัมพันธภาพทั้งสองฝ่ายในการให้การศึกษแก่เด็กเพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมและของชาติอันจะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประเทศที่กำลังพัฒนา

นโยบายและระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกา (พิมพ์พรหม เทพสุเมธานนท์, 2536, หน้า 238-240)

นโยบายการศึกษาของสหรัฐอเมริกา

1. การบริหารการศึกษาแบบกระจายจากศูนย์กลาง คือกระจายอำนาจการบริหารส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่น

2. การศึกษาเป็นหลักสำคัญของเสรีภาพและความเจริญรุ่งเรืองของชาติ

3. ประชาชนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะศึกษาเล่าเรียนให้สูงสุด

ระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกา

การศึกษาภาคบังคับ อายุระหว่าง 6-17 ปี การจัดการศึกษาในแต่ละรัฐแตกต่างกัน ระบบการศึกษาที่สำคัญในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา มี 4 แบบ คือ

1. ระดับประถมศึกษา ใช้เวลา 8 ปี ระดับมัธยมศึกษาใช้เวลา 4 ปี

2. ระดับประถมศึกษา ใช้เวลา 6 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นใช้เวลา 3 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายใช้เวลา 3 ปี

3. ระดับประถมศึกษา ใช้เวลา 6 ปี ระดับมัธยมศึกษาใช้เวลา 6 ปี

4. ระดับประถมศึกษา ใช้เวลา 6 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นใช้เวลา 2 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายใช้เวลา 4 ปี

ระดับอุดมศึกษา

เป็นการศึกษาระดับต่อจากมัธยมศึกษา ใช้เวลาศึกษา 4 ปี สำเร็จปริญญาตรีใช้เวลาศึกษา 1 ปี สำเร็จปริญญาโท และใช้เวลาศึกษาอีก 2-6 ปี สำเร็จปริญญาเอก

บางรัฐมี Junior College หรือ Community College ใช้เวลาศึกษาหลังจากจบมัธยมศึกษา 2 ปี และถ้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยอีก 2 ปี สำเร็จปริญญาตรี

การฝึกหัดครู

หลักสูตรการศึกษา 4 ปี เป็นการศึกษาในมหาวิทยาลัยหรือวิทยาลัยการศึกษา เรียนจบหลักสูตรแล้วจะได้รับวุฒิทางการศึกษาระดับปริญญาตรี ถ้าเรียนต่อไปอีก 1 ปี จะได้รับวุฒิทางการศึกษาระดับปริญญาโท และถ้าศึกษาต่ออีก 2-6 ปี ก็จะได้รับวุฒิทางการศึกษาระดับปริญญาเอก เช่นเดียวกับการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

การบริหารการศึกษาในสหรัฐอเมริกา

การจัดโครงสร้างการบริหารการศึกษาในสหรัฐอเมริกา มอบหมายให้รัฐเป็นผู้จัดการศึกษาและรับผิดชอบโดยตรง รัฐจะจัดตั้งหรือเลือกเขตโรงเรียนท้องถิ่นได้หรืออาจมอบอำนาจให้ท้องถิ่นดำเนินการได้ แล้วแต่รัฐจะเห็นสมควรในรัฐต่าง ๆ โดยทั่วไปจะมีหน่วยบริหาร 3 หน่วย คือ

1. หน่วยตำบลหรือท้องถิ่น (Local District)
2. หน่วยกลาง (Intermediate Units)
3. กระทรวงศึกษาธิการแห่งรัฐ (State Department of Education)

รัฐบาลรัฐรวมหน่วยตำบลหรือท้องถิ่นกับหน่วยกลางไว้ด้วยกัน เรียกว่า หน่วยเคาน์ตีแห่งรัฐ (County Unit States)

นอกจากหน่วยบริหาร 3 หน่วยดังกล่าวข้างต้น ยังมีหน่วยบริหารที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง คือ สภาการศึกษาแห่งรัฐ (State Board of Education) มีหน้าที่ประสานงานเกี่ยวกับเรื่องที่จะปฏิบัติ และแนวโน้มให้การจัดการศึกษาให้ประชาชนทราบ ปรับปรุงนโยบายการศึกษาตามที่ประชาชนต้องการ ทุกรัฐจะมีสภาการศึกษา ยกเว้นรัฐอิลลินอยส์ มิชิแกน นอร์ทดาโกต้า และวิสคอนซิน แต่จะมีหัวหน้าเจ้าหน้าที่การศึกษาโรงเรียน (Chief State School Officer) เป็นผู้ดำเนินการ (พิมพ์พรหม เทพสุเมธานนท์, 2536, หน้า 185-194)

ประเทศอังกฤษ

ลักษณะทั่วไป

สหราชอาณาจักร (United Kingdom) ประกอบด้วยบริเตนใหญ่ (อังกฤษ เวลส์ สกอตแลนด์ และไอร์แลนด์เหนือ) มีพื้นที่ 244,160 ตารางกิโลเมตร มีประชากรประมาณ 58.8 ล้านคน ประกอบด้วยชนชาติอังกฤษ สกอต เวลส์ ไอร์แลนด์ และอื่น ๆ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์นิกาย Anglican ทั้งนี้ ในสหราชอาณาจักรมีศาสนาทางราชการ คือ The Church of England (ในอังกฤษ) และ The Church of Scotland (ในสกอตแลนด์)

สหราชอาณาจักรมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ รัฐสภาประกอบด้วยฝ่ายนิติบัญญัติ (Legislature) คือ รัฐสภาฝ่ายบริหาร (Executive) คือ คณะรัฐมนตรี ซึ่งมีรัฐมนตรีประมาณ 20 คน และฝ่ายตุลาการ (Judiciary) รัฐสภา ประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ สภานิติบัญญัติ และสภาผู้แทนราษฎร (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544, หน้า 21)

ประวัติการศึกษา

แนวโน้มการศึกษาของอังกฤษสมัยโบราณคล้ายคลึงกับของกรีกและโรมันสมัยโบราณ แต่ไม่ได้มีผู้ใดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ทาซิทัส (Tacitus) นักเขียนผู้หนึ่งกล่าวว่า อกริโคลา (Agricola) ชาวโรมันได้เริ่มจัดโรงเรียนขึ้นในอังกฤษหลายแห่ง เมื่อปี ค.ศ. 78 โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะสอนเฉพาะลูกหลานชนชั้นหัวหน้าเผ่าต่าง ๆ ให้รู้จักและรักอารยธรรมโรมัน ให้รู้ภาษาละตินเป็นอย่างดี และสามารถทำงานกับพวกโรมันคือรับราชการได้ ส่วนพวกที่อยู่นอกเมืองตามไร่นาที่ไม่มีการศึกษา หรือไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพวกโรมันยังคงดำเนินชีวิตแบบ Celtic เดิม และไม่รื้อหนังสือ ชาวโรมันรุ่นแรกที่เข้ามาปกครองไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะให้การศึกษาแก่คนทั่วไป จึงใจให้เฉพาะคนที่เห็นว่าสามารถจะไปปกครองหรือควบคุมด้านเศรษฐกิจได้เท่านั้น ต่อมาเมื่อโรมันรบชนะและเข้าครอบครองอังกฤษอย่างเป็นทางการ ในปี ค.ศ. 314 ได้จัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นในเมืองเพื่อสอนคริสต์ศาสนาและภาษาละตินแบบเดียวกับที่จัดให้ตามเมืองต่าง ๆ ของอาณาจักรโรมัน พวกชนชั้นปกครองของเผ่ารวมทั้งพวกช่างฝีมือ พ่อค้าและคนรวยที่อยู่ในเมืองเท่านั้นที่มีสิทธิได้รับการศึกษาคือสามารถอ่านภาษาละตินและพูดติดต่องานกับชาวโรมันได้ ส่วนพวกที่อยู่นอกเมืองก็ยังไม่รู้หนังสือเช่นเดิม เมื่อพวกโรมันจากไปสมัยที่อาณาจักรโรมันตะวันตกเสื่อมอำนาจ โรงเรียนเหล่านี้ก็ซบเซาลง เมื่อถึงยุคคริสต์ประมาณศตวรรษที่ 5 ถึง 6 พวกแองโกลแซกซัน (Anglo Saxon) เผ่าหนึ่งของอนารยชนเข้าครอบครอง และรวมตัวกันอยู่เป็นหมู่ ไม่ได้ปะปนกับชาวถิ่นเดิม ในตอนต้นมักอาศัยอยู่ตามชายแดน คนเหล่านี้ไม่มีเจตนาที่จะรักษารายการของโรมันไว้ นอกจากวัดถาวร เช่น ถนน การศึกษาจึงหยุดชะงัก โรงเรียนต่าง ๆ สลายตัว แต่ทางภาคตะวันตกยังคงมีผู้ที่นับถือคริสต์ศาสนาและยังรู้ภาษาละตินบ้าง เพราะยังมิได้รับอิทธิพลอื่นมากนัก จึงดำรงชีวิตในรูปเดิมเป็นส่วนใหญ่ ปี ค.ศ. 500 ยังคงมีโรงเรียนสำหรับเตรียมผู้ที่บวชเรียนเหลืออยู่บ้างบางแห่ง ส่วนภาษาละตินเฉพาะที่จำเป็นต้องใช้ประกอบพิธีทางคริสต์ศาสนาเท่านั้น ส่วนพวกแองโกลแซกซันก็สอนลูกหลานของตนให้รู้จักทำมาหากินด้วยการทำไร่ทำนา และสามารถออกรบได้ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อในผีสาวเทวดายังคงมีอยู่ในรูปเดิมทุกประการ

ปี ค.ศ. 597 ออگัสติน (Augustin) นักบวชนิกายคาทอลิกและคณะ ถูกส่งมาจากโรม เพื่อเผยแผ่คริสต์ศาสนาในอังกฤษอีกครั้งหนึ่ง สามารถกลับใจกษัตริย์ของเคนท์ (ซึ่งเป็นแคว้นหนึ่งของอังกฤษ) ชื่อเอทเทิลเบิร์ต (Ethelbert) ให้เข้ามานับถือคริสต์ศาสนาและได้รับการสนับสนุน

ให้สร้างโบสถ์และตั้งโรงเรียนวัดประเภท Cathedral School ขึ้นที่เมืองหลวงชื่อ Canterbury เพื่ออบรมผู้ที่จะเป็นบวชเรียนเป็นพระสงฆ์และนักบวช แต่มีอุปสรรคมากในการสอนภาษาละตินรวมทั้งคำสอนและเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับศาสนาที่เป็นภาษาละตินเพราะบุคคลเหล่านั้นไม่มีพื้นเดิมด้านภาษานี้เลย ต่อมาได้ขยายโรงเรียนไปตั้งที่ลอนดอน และทางเหนือที่เมืองยอร์ก สังฆราชเป็นผู้ร่วมสอนเด็กหนุ่มที่เข้ามาบวชเรียนเป็นพระสงฆ์และทำหน้าที่เป็นเลขานุการด้วยตัวเองขณะเดียวกันพวกเคลติกและชาวไอร์แลนด์ก็ได้เข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาและตั้งโรงเรียนวัดขึ้นที่สกอตแลนด์ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือ

ปี ค.ศ. 669 ทีโอดอร์ ออฟ ทาร์ซัส (Theodore of Tarsus) จากไบแซนไทน์ (Byzantine) เข้ามารับตำแหน่ง สังฆราชของแคนเทอเบอรี ได้นำเอาสิ่งใหม่ ๆ เข้ามากระตุ้นทำให้เกิดการตื่นตัวในศาสนาอีกครั้งหนึ่ง คือ ได้นำการศึกษาแบบกรีก-โรมันเข้ามาใช้ในโรงเรียนวัด มีเรียนภาษากรีกและละติน (เพื่อไว้อ่านคัมภีร์) คาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ และขับร้องเพลงทางศาสนาแบบใหม่และได้มีการเผยแผ่ไปทางเหนือเช่นเดิม ส่วนทางภาคตะวันตกพวกเผยแพร่ธรรมชาวไอร์แลนด์ได้เข้ามาสร้างวัดตั้งโรงเรียนอีกจำนวนหนึ่งที่แคว้น Wessex และได้นำหนังสือติดตัวมาด้วยจากโรม 200-300 เล่ม ทำให้มีหนังสือสำหรับบรรดานักบวชได้ค้นคว้าและมีความคงแก่เรียนมากขึ้นจากสงฆ์กลุ่มนี้ ในปี ค.ศ. 782 อัลกูอิน (Alcuin) พระสงฆ์ที่มีความเป็นนักปราชญ์ผู้นี้ได้รับเชิญจากจักรพรรดิชาร์ลเลอมาญให้ไปสอนและปรับปรุงโรงเรียนในวังที่ฝรั่งเศส และได้นำศาสตร์ต่าง ๆ ไปเผยแผ่ เช่น ไวยากรณ์ วาทศิลป์ กฎหมาย คณิตศาสตร์ คาราศาสตร์ พฤกษศาสตร์ และสัตวศาสตร์ และที่สำคัญที่สุดคือคำสั่งสอนทางคริสต์ศาสนา

การศึกษาในประเทศอังกฤษระหว่างศตวรรษที่ 8 - ศตวรรษที่ 10 (สังวร พิชยนทร ไชริน, 2524, หน้า 49-53, อ้างถึงใน พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2536, หน้า 159-163)

ศตวรรษที่ 6 นักการศึกษาและปกครองชื่อ บูททีอุส (Boethius) และแคสซิโดริอุส (Cassiodorus) ได้ปรับปรุงหลักสูตรศิลปศาสตร์ 7 ประการ ทั้ง Trivium และ Quadrivium เพื่อให้ทางศาสนานำไปใช้ในการสอน พวกนักศึกษาค้นคว้าเองไกล่เกลี่ยกันเหล่านี้ถือเรียนเฉพาะที่จำเป็น เช่น ภาษาละติน คณิตศาสตร์ และดาราศาสตร์ ส่วนตรรกวิทยา วาทศิลป์ และดนตรีไม่ได้รับความนิยมนัก คงมุ่งแต่เฉพาะวิชาที่เกี่ยวกับศาสนาโดยตรง

ศตวรรษที่ 8 โรงเรียนวัดจำนวน 20 กว่าโรงเรียนทั้งประเภท Episcopal และ Monastic มีชื่อเสียงเฉพาะการเตรียมผู้ที่จะเป็นบวชเรียน (ซึ่งมิได้หมายความว่าเด็กหนุ่มทุกคนจะได้บวชเป็นพระสงฆ์ทั้งหมด ที่ไม่ได้บวชก็อาจจะไปเป็นครูสอนพิเศษตามบ้านขุนนางได้เพราะมีการศึกษาดี) มาตรฐานทางด้านความรู้ของนักบวชแต่ละคนก็ไม่เท่าเทียมกันตามวุฒิภาวะทางด้านสติปัญญา พวกขุนนางสมัยนั้นนิยมส่งลูกชายเข้าไปศึกษาเล่าเรียนอยู่กับสังฆราชหรือตามอารามนักบวช ส่วนสามัญชนยังเรียนรู้อะไรต่าง ๆ จากผู้ใหญ่ จากการท่องจำโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

และนำมาขับร้องเพื่อสอนกันต่อ ๆ ไป โดยพวกนักร้อง Minstrels ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งของการเผยแพร่วัฒนธรรม ความเชื่อและคำสั่งสอนของบรรพบุรุษ ทำกันสืบมากว่า 1,000 ปี โดยไม่รู้หนังสือ

อารยธรรมของพวกแองโกลแซกซันเด่นที่สุทธระหว่าง ค.ศ. 670-770 ในด้านการศึกษาเล่าเรียนและการศาสนา และไม่ใช่เฉพาะในกลุ่มของพวกที่รู้หนังสือเท่านั้น แต่ในบรรดาช่างฝีมือต่าง ๆ ได้ร่วมกันประดิษฐ์ประดาดำอาวราม รวมทั้งเครื่องใช้ในทางศาสนา คัมภีร์ไบเบิลก็คัดลอกกระบายสืด้วยความประณีต ปกก็ประดับด้วยการหุ้มทองฝังเพชรนิลจินดาอย่างสวยงาม เพราะถือว่าเป็นของสูงและควรแก่การสักการะ จึงนับได้ว่าการเรียนการสอนของช่างฝีมือแบบเรียนฝึกหัดปฏิบัติจากอาจารย์ก็เจริญมากในช่วงนี้ แต่ในศตวรรษที่ 9 เมื่อถูกรุกรานโดยพวกแดนิส (Danes) ซึ่งไม่มีศาสนา ความเจริญในทุกด้านก็ชะงักลง บรรดาสงฆ์ก็เริ่มหายตัวไป กษัตริย์อัลเฟรด (Alfred) ของ West Saxons ผู้มีการศึกษาคิปรารภว่า น่าเสียดายที่การศึกษาภาษาละตินค่อย ๆ สลายสูญไป จึงได้พยายามนำเอาภาษาประจำชาติเข้ามาใช้แทน และให้บรรดาผู้ที่มีความรู้ตีแปลหนังสือต่าง ๆ ไว้ใช้ในการสอน ส่วนภาษาละตินก็เรียนเฉพาะผู้ที่ตั้งใจบวชเรียนในภายหลัง ขณะเดียวกันก็ได้พยายามปรับปรุงทางการศึกษา

ศตวรรษที่ 10 เป็นสมัยที่การศึกษาภาษาละติน วรรณคดีภาษาประจำชาติและศิลปวัฒนธรรมเจริญขึ้นจากการส่งเสริมของสังฆราชดันสตัน (Dunstan) ของแคนเทอแมรี พระสงฆ์ที่ขึ้นกับสังฆราชโดยตรงแต่อยู่เป็นเอกเทศได้ไปเผยแผ่ศาสนา สร้างวัดและตั้งโรงเรียนตามถิ่นต่าง ๆ ส่วนพวกที่รวมกันอยู่เป็นหมู่คณะก็ศึกษาเล่าเรียนกันอย่างเต็มที่เพราะไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับการดูแลคริสตศาสนิกชนเหมือนประเภทที่เป็นเจ้าวัดต่าง ๆ

ประมาณกลางศตวรรษที่ 10 พวกนอร์แมน (Normans) เข้ามารุกรานและนำสังฆราชชาวฝรั่งเศสเข้ามาด้วยจำนวนหนึ่ง และได้นำกฎบัญญัติของนักบุญเบเนดิกมาใช้ตามอารามต่าง ๆ เพื่อให้พระสงฆ์เคร่งครัดในวินัยและศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ซึ่งมีกำหนดไว้ในกิจวัตรประจำวัน เด็กที่ศึกษาเล่าเรียนเพื่อเตรียมตัวเป็นนักบวชก็ต้องมีหลักเกณฑ์ในการอบรมสำหรับพวกคณะซึ่งมีจำนวนน้อยก็ต้องเคร่งครัดในวินัยเช่นเดียวกัน และต้องมีความรู้ภาษาละตินและภาษาประจำชาติดีพอที่จะช่วยสอนเด็กผู้หญิงซึ่งพ่อแม่เอามาฝากไว้ให้บวชเรียนหรือให้ได้รับการศึกษาอบรม ในสมัยที่พวกนอร์แมนเข้ามาครอบครองนี้ ได้มีแนวโน้มไปในทางให้การศึกษาแก่ฆราวาสด้วย เพื่อจะได้รู้หนังสือและก้าวหน้าในด้านการงานแทนที่กษัตริย์จะต้องขอให้บรรดาสงฆ์เป็นที่ปรึกษาหรือเป็นอาลักษณ์เช่นแต่ก่อน ก็อาจจะได้ใช้บรรดาฆราวาสที่มีการศึกษาคิแทน ดังนั้นในสมัยนี้บรรดาขุนนางจึงได้รับการศึกษาอย่างดีทั้งด้านภาษาละตินและภาษาประจำชาติจนสามารถกันคว่ำและเขียนบทประพันธ์ได้ในขั้นต้นมีผู้เขียนหนังสือขึ้นมาเพื่อใช้ในอารามและให้ฆราวาสได้ศึกษามากขึ้น สำหรับพวกที่มีอาชีพที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งหนังสือ เช่น พวกที่ทำไร่ทำนาทำการประมงก็มีได้สนใจที่จะเรียกเรื่องสิทธิทางการศึกษาแต่ประการใด

ระหว่าง ค.ศ. 1050-1200 มีการเปลี่ยนแปลงในอังกฤษและยุโรปตะวันตกอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ เป็นศตวรรษของความก้าวหน้าด้านสติปัญญาและการศึกษา ได้มีผู้เริ่มเอางานของอริสโตเติลเกี่ยวกับตรรกวิทยา อภิปรัชญาและวิทยาศาสตร์มาศึกษาอย่างจริงจังอีกวาระหนึ่ง เพื่อนำมาใช้เป็นหลักในการปรับปรุงบ้านเมืองและการศึกษา ในศตวรรษที่ 12 ได้นำการศึกษาสมัยกรีก-โรมันมาศึกษาวิเคราะห์ผลดีผลเสีย นี่ก็ก้าวแรกของการศึกษาค้นคว้าชั้นอุดมศึกษาในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งอังกฤษด้วยและมีการตั้งกลุ่มศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังขึ้นตามเมืองที่มีโบสถ์และโรงเรียนวัด และมีนักศึกษาค้นคว้าจำนวนหนึ่งมาจากฝรั่งเศส พร้อมทั้งนำหนังสือต่าง ๆ ที่มีคุณค่ามาหาศานมาไว้ตามโรงเรียน โบสถ์ที่ลอนดอน ชอร์ค ลินคอนและเอ็กเซเตอร์ แต่ปรากฏว่ามหาวิทยาลัยแห่งแรกถือกำเนิดขึ้นที่เมืองออกซฟอร์ด โดยมีได้ขึ้นอยู่กัโบสถ์ใดโบสถ์หนึ่ง ตั้งแต่ ค.ศ. 1200 เป็นต้นมา เมือง Oxford ก็มีความสำคัญเท่า ๆ กับเมืองปารีสและ Bologna คือมีสมาคม Guilds of masters and Scholars หรือที่เรียกว่า Universitas ซึ่งเริ่มขึ้นโดย Scholars ส่วนใหญ่เป็นสงฆ์ ซึ่งข้ามไปเรียนมาจากปารีส ถึงแม้ว่าโรงเรียนวัดแบบของเบเนดิกตินจะเจริญมาก แต่ก็ยังไม่ทันสมัยเก่าของพวก Cistercians ซึ่งในศตวรรษที่ 13 โรงเรียนประเภทนี้แปลงสภาพไปเป็นพวก Latin Grammar School และในศตวรรษเดียวกันนี้ก็มีมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นอีก 1 แห่งที่เมืองเคมบริดจ์ แต่เล็กกว่าออกซฟอร์ด

ค.ศ. 1179 คริสต์ศาสนาได้ออกกฎหมายให้โบสถ์ต่าง ๆ จัดหาครูสอนพวกเสมียนและนักศึกษาแบบให้เปล่า และออกกฎหมายอีกครั้งหนึ่งเมื่อ ค.ศ. 1215 ดังนั้นตามโรงเรียนโบสถ์ทั้ง 9 ในอังกฤษ ประเภท Grammar Schools ได้จัดจ้างครูและให้ใบรับรองแก่ครูในการสอนไวยากรณ์ตามกฎหมายนั้นแต่ครูบางคนก็ออกไปหาเงินโดยเก็บค่าเล่าเรียนจากเด็ก ครูบางคนมีความรู้มากขึ้น สอนในระดับมหาวิทยาลัย หรือรักษากรณีในตำแหน่งต่าง ๆ ของผู้บริหารโรงเรียนได้ การสอนเน้นหนักไปทางด้านภาษาละติน โรงเรียนบางแห่งส่งฆราวาสไปให้เอกชนช่วยดูแลเพื่อสนอง ความต้องการของรัฐ โรงเรียนอีกชนิดหนึ่งซึ่งโบสถ์ตั้งขึ้นไว้ช่วยในด้านการร้องเพลงประกอบในพิธีทางศาสนา เรียกว่า Song Schools สอนให้ร้องเพลงวัดเป็นภาษาละตินประเภท Gregorian Chant นอกจากร้องเพลงแล้วเด็กจะต้องสามารถอ่านและเข้าใจคำสอนของศาสนาและไวยากรณ์ของภาษาละตินด้วยสมัยแรก ๆ เด็กเหล่านี้จะอาศัยอยู่กับพระและช่วยงานบ้างเล็กน้อย แต่ในศตวรรษที่ 13 กษัตริย์ได้ตั้งหอพักให้พิเศษเริ่มที่เมืองลินคอน และเมื่อจบหลักสูตรแล้วสามารถเรียนต่อในโรงเรียนประเภทแกรมมาสกูลได้ด้วย ในปี ค.ศ. 1300 โรงเรียนทั้งสองประเภทนี้มีประมาณ 50 แห่ง

การเรียนในระดับอุดมศึกษาในสมัยแรกยังเน้นหนักด้านศาสนาในสาขาธรรมวิภาคแต่ในสมัยต่อ ๆ มามีการศึกษาศิลปศาสตร์ 7 ประการ ตามแผนกรีก - โรมันเดิม และขยายไปในสาขาวิชาอื่น ๆ เช่น กฎหมาย แพทย์ ตั้งแต่ ค.ศ. 1250 มหาวิทยาลัยต่าง ๆ เริ่มมีกฎข้อบังคับในการตั้งหรือที่เรียกว่าธรรมนูญ และมีกฎเกณฑ์การให้ปริญญาตรี โท เอก แก่ผู้ที่เรียนสำเร็จ

ตามหลักสูตร ปี ค.ศ. 1300 ในออกซฟอร์ด มีนักศึกษาประมาณ 1,500 คน เด็กที่เรียนอายุประมาณ 15-16 ปี ก็มี บางคนเรียนไปได้ไม่นานก็ออกโดยไม่มีความประสงค์จะเรียนต่อเพื่อเอาปริญญาบัตรในสมัยนั้นผู้ที่เข้ารับใช้ในราชการแผ่นดินมีพวกฆราวาสที่มีปริญญารวมอยู่ด้วยประมาณครึ่งหนึ่งของพระสงฆ์ระดับปริญญา การศึกษาระดับอุดมศึกษามีอิทธิพลมากในด้านความเจริญของสังคม อิทธิพลต่าง ๆ ซึ่งแต่ก่อนเคยอยู่ในมือของคณะสงฆ์ก็ถูกเปลี่ยนมือไปเป็นของฆราวาสที่มีการศึกษาระดับปริญญา

ผู้ที่เข้ารับการอบรมเพื่อเป็นนักบวชหรือพระสงฆ์เปลี่ยนจากเด็กหนุ่มไปเป็นผู้มีอายุและเคยประกอบอาชีพแล้ว แต่ศรัทธาที่จะใช้ชีวิตแบบนักบวช ดังนั้นการศึกษอบรมสำหรับบุคคลเหล่านี้จึงไม่ต้องใช้เวลานานเท่ากับเด็กหนุ่ม งานที่ทำก็เปลี่ยนรูปไป แทนที่จะเปิดโรงเรียนสำหรับผู้ที่จะบวชเรียน ก็เปิดโรงเรียนสำหรับเด็กในท้องถิ่นนั้น ส่วนนักบวชที่มีความประสงค์ที่จะศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัยก็สามารถทำได้ โดยเฉพาะเพื่อเอาปริญญาทางด้านธรรมวิภาค ดังนั้น โรงเรียนประเภท Cathedral & Monastic School ก็แปลงรูปไปเป็นประเภท Grammar School สำหรับเด็กทั่วไป แต่ก็ยังสอนเป็นภาษาละตินไม่ใช่ภาษาประจำชาติ เพื่อสนองความนิยมของคนสมัยนั้น เพราะตามในวังของกษัตริย์พวกนอร์แมนใช้ภาษาฝรั่งเศสเป็นส่วนใหญ่ ไม่ใช่ภาษาอังกฤษแบบแองโกลแซกซัน และพวกที่มีการศึกษา เช่นพวกขุนนางก็ใช้ภาษาฝรั่งเศส จึงเป็นปัญหาให้นักประวัติศาสตร์ได้ถกเถียงกันว่าสมัยนั้นใช้ภาษาอะไรกันแน่ หรือใช้ 3 ภาษา คือ พวกพระและเสนาใช้ภาษาละติน พวกกษัตริย์เชื้อสายนอร์แมนและขุนนางใช้ภาษาฝรั่งเศส และพวกสามัญชนใช้ภาษาประจำชาติ คือ แองโกลแซกซัน จึงมีผู้สรุปว่าเฉพาะพระเท่านั้นที่ต้องรู้ 3 ภาษา เพราะมีหน้าที่ต้องติดต่อกับคนทั้ง 3 กลุ่มตามหน้าที่

ต่อมาในศตวรรษที่ 14 โรงเรียนประเภทแกรมมาสกูลก็รุ่งเรืองขึ้นมาอีกสมัยหนึ่ง แต่ผู้บริหารโรงเรียน คณาจารย์และบุคลากรเปลี่ยนไปเป็นประเภทรวม คือ เมื่อตอนที่กาฬโรคระบาดในปี ค.ศ. 1348-1349 พวกสงฆ์ที่จัดการศึกษาล้มตายลงไปเป็นจำนวนมาก ดังนั้นตามโรงเรียนต่าง ๆ จึงต้องพึ่งฆราวาสให้เข้ามาช่วยบริหารและดำเนินการสอนร่วมกับสงฆ์ที่ยังคงเหลืออยู่ซึ่งมีจำนวนน้อยมาก นโยบายและการจัดการศึกษาจึงเปลี่ยนไปตามความคิดเห็นของผู้บริหารคณะใหม่ แต่ให้อยู่ในความอุปถัมภ์ของพระสงฆ์พวก Chantry (พวกที่ประกอบกรบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย และได้รับเงินเป็นสิ่งตอบแทนจากญาติพี่น้องของผู้ตาย) ซึ่งมีเงินในกองกุศลนี้มากพอสมควร จึงสามารถช่วยค่าใช้จ่ายทางโรงเรียนได้ และยังมีเงินพอที่จะอุปถัมภ์วิทยาลัยอีกมากแห่งด้วย นอกจากนี้แล้วยังมีโรงเรียนของมูลนิธิต่อคนบ้างเล็กน้อย

กษัตริย์เฮนรีที่ 6 เห็นว่า ควรจะมีโรงเรียนเตรียมสำหรับมหาวิทยาลัย ที่สอนให้รู้ไวยากรณ์ดีขึ้นเพื่อจะได้ไปช่วยยกมาตรฐานการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยให้สูงขึ้น จึงได้ตั้งโรงเรียนประเภท Public School ขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1440 ชื่อ Eton เพื่อไปศึกษาต่อที่ King's College

Cambridge ที่พระองค์ตั้งขึ้น พับลิกสกูลจึงเป็นโรงเรียนมัธยมแบบแกรนด์สกูลชนิดใหม่ ซึ่งมีหลักสูตรแข็งแกร่งกว่าเดิมในด้านไวยากรณ์ละติน นอกจากนั้นแล้วยังเป็นโรงเรียนประจำที่สามารถอบรมบ่มนิสัยให้เป็นคนดีควรแก่การยกย่องอีกด้วย เด็กที่เข้าศึกษาในโรงเรียนนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นลูกขุนนางที่สามารถเสียค่าเล่าเรียนได้ แต่เด็กยากจนที่ฉลาดก็สามารถขอทุนเข้าเรียนฟรีได้อีกจำนวนหนึ่ง ต่อจากนั้นมาก็มีผู้นำไปเป็นแบบอย่าง และเปิดโรงเรียนประเภทนี้เพิ่มขึ้นอีกในเมืองต่าง ๆ

นอกจากนั้นแล้วยังมีโรงเรียนมัธยมที่อยู่ในความอุปถัมภ์ของพวกพ่อค้าวานิชอีกจำนวนหนึ่งซึ่งนับได้ว่าเอกชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้นและเมื่อมีการสร้างเครื่องพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกที่เยอรมนี ค.ศ. 1430 ทำให้ประเทศต่าง ๆ สามารถมีหนังสือเรียน หนังสือสำหรับค้นคว้ามากขึ้น แต่ก็ยังไม่พอกับความต้องการและก็ยังไม่มากประเภท การเรียนการสอนจึงยังใช้แบบครูเป็นผู้บรรยายเป็นส่วนใหญ่และนักเรียนต้องจดไปท่องด้วยตนเอง และยังมีนิยมการลงโทษเด็กด้วยการเฆี่ยนตี วิธีการเรียนการสอนจึงอยู่ในขั้นที่เรียกว่าค่อนข้างจะโบราณ และบางทีก็ใช้ภาษาอังกฤษในการสอนแทนภาษาละติน บางโรงเรียนก็ใช้ภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาประจำชาติในการสอน นักการศึกษาบางคนกล่าวว่าผู้มีการศึกษานั้นต้องรู้ภาษาฝรั่งเศสด้วย อย่างไรก็ตามในศตวรรษที่ 15 นี้ คนส่วนใหญ่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาประจำชาติ เว้นแต่ในมหาวิทยาลัยยังนิยมใช้ภาษาละตินเช่นเดิม การศึกษาระดับมหาวิทยาลัยก็ได้รับสนับสนุนจากกษัตริย์ด้วยดี และมีการตั้งมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้น ผู้ที่เรียนสำเร็จแล้วก็มักเข้ารับใช้ราชการแผ่นดิน หรือไม่ก็รับใช้ศาสนา ได้รับตำแหน่งที่สำคัญ ๆ แต่ก็ต้องสูญเสียคนดี ๆ ไปมากในสมัยที่มีโรคระบาด

ส่วนโรงเรียนประเภทอบรมพวกเจ้านาย อบรมอัศวิน โรงเรียนวิชาชีพแบบฝึกปฏิบัติยังคงมีอยู่จนถึงศตวรรษที่ 15 นี้

ศตวรรษที่ 16 เป็นศตวรรษแห่งการปฏิรูปทางการศึกษา แต่ไม่ได้ปฏิรูปในลักษณะเดียวกันกับในยุโรปทั่วไป เพราะสาเหตุไม่เหมือนกัน ในอังกฤษกษัตริย์เฮนรีที่ 8 เกิดพิศอกับสันตปาปาผู้นำทางศาสนาคาทอลิกในแง่ที่ไม่ยอมให้หย่าขาดจากมเหสีองค์แรก เพื่อทรงอภิเษกสมรสใหม่ เพราะผิดบัญญัติทางศาสนา พระเจ้าเฮนรีจึงแยกพระองค์ออกจากศาสนาและตั้งพระองค์เองขึ้นเป็นผู้นำศาสนาคริสต์ในอังกฤษ ที่เรียกว่า Church of England หรือนิกาย Anglican และประกาศให้บรรดาพระสงฆ์ในอังกฤษให้ปฏิญาณตนขึ้นกับพระองค์ และลงโทษด้วยการประหารชีวิตผู้ที่ไม่ยอมทำตามคำสั่ง ทางด้านโรงเรียนวัดประเภท Cathedral School พระองค์ก็ริบเอามาเปลี่ยนชื่อเป็น King's Schools ทั้ง 9 แห่ง ค.ศ. 1534 ให้พระสงฆ์ที่ยอมขึ้นกับพระองค์ดูแลจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารครั้งใหญ่ ส่วนโรงเรียนของนักบวชบางคณะได้ยกเลิกไปเป็นส่วนใหญ่ ในระหว่างปี ค.ศ. 1536-1539 แคว้นที่ดินและสมบัติต่าง ๆ ยังคงอยู่ บางคณะก็แอบลงทุนส่งเสียให้นักเรียนส่วนหนึ่งซึ่งยังคงเป็นคาทอลิกได้เข้าเรียนในโรงเรียนประจำท้องถิ่น ซึ่ง

ในสมัยพระเจ้าเฮนรี่ที่ 8 และ เอ็ดเวิร์ดที่ 6 ยังคงเหลืออยู่ประมาณ 259 โรงเรียน เป็นประเภท แกรมมาสกูล 193 โรงเรียน ประเภทของสกูล 23 โรงเรียน และประเภทโรงเรียนประถมอีก 23 โรงเรียน แต่ได้เปลี่ยนมือผู้บริหารไปเรื่อยเรื่อยแล้วดังกล่าว ประชากรส่วนใหญ่มีแนวโน้มไปในทางการดำเนินชีวิตแบบสบาย ๆ จะหย่าก็ได้ และพระสงฆ์จะแต่งงานก็ได้ แต่ไม่ต้องประกอบกิจทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ผู้ที่ต้องการจะใช้ชีวิตแบบง่าย ๆ ก็เปลี่ยนศาสนามาเข้ากับนิกายใหม่ซึ่งตั้งโดยพระเจ้าเฮนรี่ที่ 8 ถึงแม้ใน ค.ศ. 1550 จอห์น น็อกซ์ (John Knox) ซึ่งกลับจากไปศึกษาลัทธิ Calvinism มาจากเยนีวา (ขณะลี้ภัยในสมัยพระนางแมรี) ก็ไม่สามารถเรียกร้องความศรัทธามาให้กับลัทธิใหม่นี้ได้ในสกอตแลนด์ แต่ประสบความสำเร็จทางด้านการศึกษา คือ ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับการศึกษาที่รัฐควรจัดให้กับประชาชนว่าควรจัดให้กับเด็กอายุ 6-8 ปีในหมู่บ้านเล็ก และให้กับเด็กอายุ 8-12 ปี ในหมู่บ้านใหญ่ ๆ และในเมืองเล็ก ส่วนเมืองใหญ่ควรจัดให้เด็กจนถึงอายุ 16 ปี โดยไม่คำนึงถึงฐานะทางเศรษฐกิจและเพศของเด็ก ทั้งยังได้เสนอให้ใช้เงินของวัดช่วยเหลือด้านการศึกษาก่อนคนจน แต่คนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย อย่างไรก็ตามข้อเสนอแนะด้านการศึกษานี้เป็นจุดเริ่มต้นของโรงเรียนประเภท Parish และ Burgh Schools ในสกอตแลนด์ และเป็นตัวอย่างให้แก่อังกฤษและเวลส์

ทางด้านมหาวิทยาลัยที่เป็นของคณะนักบวชหรือของพระนิกายคาทอลิกก็ถูกริบและเปลี่ยนชื่อมาเป็น King Henry 8 College และอื่น ๆ รวมทั้งเปลี่ยนผู้บริหารและคณาจารย์ใหม่ โดยเฉพาะวิชาที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น ธรรมวิภาคก็เปลี่ยนเนื้อหาโดยนำหลักคำสอนใหม่ ๆ เข้าไปแทนคำสอนเดิม เป็นต้น ในช่วงที่ไม่มีความแน่นอนทางด้านการเมือง การศาสนาและเศรษฐกิจนี้ ทำให้จำนวนนักศึกษาลดน้อยลงตามลำดับ บางมหาวิทยาลัยก็เพิ่มค่าเล่าเรียน เพราะไม่มีทุนพอสำหรับใช้จ่าย บางหอพักก็ต้องปิดไป ช่วงแห่งการอลเวงนี้คือช่วงของการเปลี่ยนนิกาย คือ หลังสมัยพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 6 พระนางแมรี ซึ่งเป็นคาทอลิกเพราะเป็นลูกของมเหสีองค์แรกขึ้นครองราชย์ ผู้บริหารก็เปลี่ยนไปเป็นพวกคาทอลิกใหม่ ในปี ค.ศ. 1554 เมื่อพระนางอลิซาเบธที่ 1 ขึ้นครองราชย์ ในปี ค.ศ. 1559 ผู้บริหารก็เปลี่ยนกันไปเป็นพวกโปรเตสแตนต์แบบเดิม มาเริ่มอยู่ตัวในสมัยนี้เพราะเป็นช่วงที่พระนางปกครองประเทศได้นานที่สุดของช่วงนี้ และได้ทำให้ประเทศชาติเจริญขึ้นมาก

ทางการศึกษา เน้นหนักด้านคำสอนของศาสนานิกายใหม่ ให้เลิกสอนภาษาละติน กรีก และฮีบรู แต่พยายามให้ทุกคนรู้ภาษาอังกฤษเพื่อจะได้อ่านพระคัมภีร์ฉบับที่แปลใหม่เป็นภาษาพื้นบ้าน สำหรับพวกที่ยังนับถือศาสนาคาทอลิก นิยมส่งลูกชายไปศึกษาตามโรงเรียนที่สอนโดยนักบวชที่อพยพลี้ภัยทางศาสนาไปอยู่ในประเทศฝรั่งเศสและฮอลแลนด์ ค.ศ. 1585 มีกฎหมายห้ามมิให้ส่งเด็กไปเรียนต่างประเทศ และมีให้ส่งเงินออกนอกประเทศด้วยถ้าถูกจับได้พ่อแม่จะถูกปรับ 100 ปอนด์ และเด็กจะถูกตัดสิทธิในการเป็นทายาทรับมรดกในประเทศ

ของคน บางคนจึงหาครูพิเศษมาสอนที่บ้าน เพื่อจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับศาสนาโดยไม่เปิดเผย เพราะพระนิกายคาทอลิกที่แอบสอนศาสนามักจะถูกจับมาประหารชีวิตเพราะไม่ยอมรับนับถือลัทธิใหม่และไม่สาบานตนขึ้นกับกษัตริย์อังกฤษ

สำหรับโรงเรียนประเภทกรรมมาศถูกยังคงดำเนินไปด้วยดีภายใต้ผู้บริหารชุดใหม่ และเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ แต่ยังคงมีบางโอกาสซึ่งแอบดำเนินการสอนตามแบบเดิมทุกประการ ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก็มีนิสิตเข้าเรียนต่อมากขึ้นและมีสิทธิเสรีภาพมาก จนพระนางอลิซาเบธที่ 1 อนุญาตให้ส่งตัวแทนผู้บริหารเข้าไปมีเสียงในรัฐสภาได้ เริ่มเมื่อ ค.ศ. 1566 และมีสิทธิเรื่อยมา จนถึง ค.ศ. 1948 จึงหมดสิทธิ ส่วนโรงเรียนสำหรับประชาชนทั่วไปนั้น ในปี ค.ศ. 1601 พระนางได้ออกกฎหมาย **Poor Law** ให้สอนหนังสือและวิชาชีพแบบให้เปล่าแก่เด็กอายุ 5-14 ปี (ในกรณีที่ครูไม่พอ ครูมักจะให้เด็กโตช่วยสอนเด็กเล็กอีกทีหนึ่ง) จนถึงอายุ 24 ปี สำหรับชาย 21 ปี สำหรับหญิง และจัดให้มีการศึกษาประเภทเรียนแบบฝึกปฏิบัติจากผู้ชำนาญมากขึ้น ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของโรงเรียนประเภทอาชีวศึกษาใน 2 ศตวรรษต่อมา การจัดให้มีการศึกษาในระดับต่าง ๆ นี้ ได้มีศาสนาคริสต์หลายนิกาย พุทธศาสนา และผู้มีใจศรัทธาร่วมด้วยเป็นอันมาก บางโรงเรียนก็ระบุไว้ว่าเป็นโรงเรียนการกุศลประเภท **Charity School**

ในรัชสมัยของเจมส์ที่ 1 (James I) และชาร์ลที่ 1 (Charles I) สถานการณ์ทางการเมืองผันแปรไปจนเกิดสงครามกลางเมืองขึ้นในปี ค.ศ. 1642 แต่ไม่มีผลกระทบกระเทือนมากนักต่อโรงเรียนประเภทกรรมมาศ (ประมาณ 300 กว่าโรงเรียน) ซึ่งมีรากฐานทางการศึกษาที่มั่นคง จนเกือบจะเรียกได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชาติ ทางด้านการบริหารโรงเรียนพวกที่ยังคงนิยมกษัตริย์ก็ถูกถอดออกจากตำแหน่งอาจารย์ใหญ่จำนวนหนึ่งส่วนพวกที่เหลือรอดไปได้และสามารถดำเนินงานต่อไปโดยไม่มีอุปสรรค ขณะเดียวกันก็มีการขายทอดตลาดทรัพย์สินของทางศาสนาเพื่อเอาเงินเข้ารัฐ แต่ส่วนที่เป็นโรงเรียนได้รับการยกเว้น และเงินเกี่ยวกับการกุศลก็ได้ถูกริบ การเงินของมหาวิทยาลัยก็ได้ถูกควบคุมอย่างเคร่งครัด แต่ก็มีคนสนใจที่จะศึกษาคือในระดับอุดมศึกษาน้อยลงกว่าเดิม สำหรับเด็กผู้หญิง ค.ศ. 1673 อาจารย์ที่เคยสอนพิเศษให้แก่พระธิดาของ Charles I ได้ริเริ่มตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อสอนภาษาธรรมชาติวิทยา และคณิตศาสตร์ให้แก่เด็กผู้หญิงอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก และมีผู้นำเอาไปเป็นแบบอย่างต่อไป สำหรับการให้การศึกษาในด้านต่างประเทศ ค.ศ. 1667 มีผู้เริ่มตั้งโรงเรียนประเภทนี้ขึ้น ชั้นแรกมีให้เรียน 5 ภาษาด้วยกัน แต่ยังไม่เป็นที่นิยมมากนัก

ในศตวรรษที่ 17 ได้มีคณะนักบวช เช่นพวกเยซูอิตพยายามแอบเข้ามา เปิดโรงเรียนให้แก่เด็กที่นับถือศาสนาคาทอลิก เมื่อ ค.ศ. 1623 แต่ถูกจับได้โรงเรียนก็ถูกปิด แต่กษัตริย์ James II อนุญาตให้เปิดได้ในสมัยของพระองค์ หลังจากการปฏิวัติ ในปี ค.ศ. 1688 แล้วกฎข้อบังคับต่าง ๆ เกี่ยวกับการห้ามเปิดโรงเรียนคาทอลิกก็ถูกล้มเลิกไป และมีการเปิดโรงเรียนเอกชน

มากขึ้นตามลำดับจนถึงศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะตามเมืองใหญ่ บางโรงเรียนเนื่องจากมีครูไม่พอ จึงได้ใช้เด็กโตเป็นผู้ช่วยสอน ช่วยคุมเด็กที่อ่อนกว่า จนเกิดระบบ Monitrial System ขึ้น แต่ครูผู้ช่วยสอนเหล่านี้เมื่อหางานที่ดีกว่าและได้ค่าจ้างมากกว่าก็ออกไป

ในศตวรรษที่ 18 ฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมาก คนรวยก็รวยเกินควร คนจนก็จนจนกระทั่งต้องส่งเด็กเข้าทำงานในโรงงานเพื่อช่วยหาเงินให้ทางบ้าน ตั้งแต่อายุ 4-5 ปี เด็กเหล่านี้จึงมีโอกาสดูหนังสือเพียงอาทิตย์ละ 1 วัน ในวันหยุด โรงเรียนประเภทนี้เรียกว่า One-day-a-week School โรงเรียนประเภทแกรมม่าสกูลขาดรายได้ไปมาก บางแห่งต้องปิด เพราะไม่มีคนเรียน พวกพ่อค้าไม่นิยมส่งลูกเข้าเรียนเพราะไม่เห็นค่าของการเรียน ภาษากรีกและละติน ต้องการให้ลูกเรียนทางด้านคณิตศาสตร์และการบัญชี พวกที่มั่งมีก็นิยมให้ลูกเรียนกับครูพิเศษที่บ้านแบบสมัยก่อน และแทนที่จะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาในประเทศก็ส่งลูกไปศึกษาสูงๆในต่างประเทศ โรงเรียนที่ตั้งอยู่ได้ในศตวรรษนี้มีหลายประเภททั้งสำหรับคนจนและคนรวย ดังนี้

1. **Private Advanture Schools** สอนโดยทหารที่เกษียณอายุราชการแล้ว เนื่องจากไม่มีบำนาญจึงต้องหาเลี้ยงชีพด้วยการสอนหนังสือเด็กที่พ่อแม่พอมีเงินให้เป็นค่าสอน

2. **Dame Schools** สอนโดยหญิงหม้ายซึ่งยึดอาชีพนี้เพื่อหาเลี้ยงชีพ บางครั้งความรู้ของครูและศิษย์มีเท่าเทียมกัน

3. **Ragged Schools** เป็นโรงเรียนของเด็กในแหล่งเสื่อมโทรมของเมืองอุตสาหกรรม

4. **Grammar Schools** ที่อิงเหลืออยู่ก็มีเช่น King's School, Canterbury เพราะมีผู้ที่มิชชันนารีบวชและผู้ที่มั่งมีคอยอุปถัมภ์อยู่ มีเด็กเรียน 25 เปอร์เซนต์ของเด็กทั้งประเทศ

5. **Public Schools** ยังคงอยู่ได้เพราะยังเป็นที่ยอมรับของพวกผู้ดีและคนที่มั่งมี ที่ต้องการให้ลูกได้รับการศึกษาอบรมที่ดีที่มิดิเออร์ติ (โรงเรียนเหล่านี้สามารถผลิตผู้ที่มีชื่อเสียงออกไปได้มาก เช่น นักวิทยาศาสตร์ นักการศึกษา นักการปกครองและอื่น ๆ) มีเด็กถึง 22 เปอร์เซนต์ของเด็กทั้งประเทศ

ในศตวรรษนี้การศึกษาสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีดำเนินไปได้ด้วยดีและก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ เอกชนยังพยายามต่อสู้เพื่อการศึกษาของบุตรหลานของตนโดยตลอด ในตอนต้นของศตวรรษชนกลุ่มหนึ่งพยายามจัดให้มี **National System of Elementary Education** ขึ้น โดยให้รัฐบาลช่วยอุดหนุนส่วนหนึ่ง การเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษ นอกจากนั้นแล้วยังฝึกด้านอุตสาหกรรม และมีโรงเรียนประจำให้แก่เด็กกำพร้า โรงเรียนประเภทการกุศลนี้สนับสนุนโดยสมาคมทางศาสนาชื่อ **Society for Promoting Christian knowledge (SPCK)** เริ่มที่สกอตแลนด์ นอกจากจัดตั้งโรงเรียนแล้วยังพยายามให้มีหนังสืออ่านสำหรับเด็กมากขึ้น และมีห้องสมุดปี ค.ศ. 1738 ได้ขออนุญาตจากกษัตริย์ในการจัดสอนอาชีพให้แก่เด็กชาย-หญิง ทั้งด้านที่ใช้แรงงาน

และด้านที่ใช้ฝีมือ ปลายศตวรรษนี้มีโรงเรียนชายประมาณ 94 โรงเรียน หญิง 76 โรงเรียน มีนักเรียนหลายพันคน เป็นจุดเริ่มของการศึกษาชาติในอนาคต

ปี ค.ศ. 1737 ในเวลส์ เริ่มมีครูประเภทเดินสอน (Itinevant Teachers) ครูเหล่านี้จะท่องเที่ยวไปสอนตามหมู่บ้านต่าง ๆ แห่งละ 4 เดือน แรกเริ่มมี 37 กลุ่ม 25 ปี ต่อมา มี 210 กลุ่ม จัดให้มีการศึกษาระยะสั้นได้ทั้งหมด 3,500 ครั้ง มีผู้เรียนทั้งหมดประมาณ 158,000 คน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ แต่เมื่อผู้ริเริ่มตายก็ไม่มีใครประสานงานต่อ อย่างไรก็ตามก็ได้วางรากฐานและแบบแผนไว้ให้จัดการศึกษาชาติในโอกาสต่อไป

ในศตวรรษนี้เอกชนและนักบวชมีเสรีภาพในการจัดตั้งโรงเรียนประเภทต่าง ๆ ได้ มีผู้ริเริ่มตั้งโรงเรียนเป็นจำนวนมาก ที่ดีและมีรากฐานมั่นคงก็เจริญอยู่ได้หลายศตวรรษ ที่ไม่ดี หรือไม่มีผู้สนับสนุนก็สลายตัวไป โรงเรียนที่คงอยู่ได้ทุกยุคทุกสมัยคือโรงเรียนประเภทการกุศลประเภท Charity Schools และ Poor Schools เพราะมีความต้องการมากและมีผู้สนับสนุนเป็นจำนวนมาก ด้วย ส่วนโรงเรียนวัดวันอาทิตย์ก็เปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับศาสนาของตน ตามนิกายที่ตนเชื่อถือ ดังนั้นศาสนายังคงมีบทบาทมากทางการศึกษาของเด็ก เพราะนอกจากสอนศาสนาแล้วยังสอนอ่านเขียนให้แก่เด็กยากจนควบคู่กันไปด้วย ตามโรงงานอุตสาหกรรมก็นำไปเป็นแบบอย่าง และจัดโรงเรียนวันอาทิตย์ให้กับเด็กและคนงานของคนเช่นเดียวกัน

เริ่มตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา คือระหว่างการปฏิวัติและปฏิรูปอุตสาหกรรม การใช้แรงงานเด็กถูกห้ามอย่างเด็ดขาด และมีการสนับสนุนให้เด็กทุกคนแม้ชั้นชั้นกรรมกรได้มีการศึกษาแล้วเรียน เนื่องจากขาดครูจึงได้มีการอบรมเด็กที่ฉลาดไว้สำหรับเป็นผู้ช่วยสอน เด็กที่เรียนช้าไม่ทันเพื่อน และเพื่อประหยัดในการจ้างครูเพิ่มเติม โรงเรียนประถมประเภท Monitorial Schools จึงเจริญมาก จนถึงศตวรรษที่ 19 เช่น ปี ค.ศ. 1820 มีประมาณ 1,500 โรงเรียน มีเด็กนักเรียนประมาณ 200,000 คน การฝึกหัดครูสมัยนี้มี 2 ประเภท คือ ครูที่มีวุฒิ และครูผู้ช่วยสอน ครูผู้ช่วยสอนฝึกในโรงเรียน 5 ปี ระหว่างอายุ 13-18 ปี เรียกว่า Pupil-teachers ต่อจากนั้นก็สามารถสอบชิงทุนเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูได้เมื่อจบหลักสูตร 2 ปีแล้ว จะได้รับประกาศนียบัตรครู ส่วนครูที่สอนอยู่ในโรงเรียนก็สามารถศึกษาด้วยตนเอง และสมัครสอนเพื่อรับประกาศนียบัตรครูได้เช่นเดียวกัน

ในขณะเดียวกัน การปฏิรูปอุตสาหกรรมต้องการคนงานที่มีความรู้ด้านเครื่องจักร เครื่องยนต์ จึงเกิดมีโรงเรียนช่างกลสำหรับผู้ใหญ่ขึ้น London Mechanic Institute ตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1823 ด้านธุรกิจอื่น ๆ ก็มี Working Men College ตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1859 และ Technical College ปี ค.ศ. 1883 ทั้งสามสถาบันนี้เป็นจุดเริ่มของการศึกษาผู้ใหญ่ในอังกฤษ

เมื่อชนชั้นกลางมีจำนวนเพิ่มขึ้นและตื่นตัวมากด้านการศึกษาของเด็กโรงเรียนประเภทแกรมมาสกูลและพับลิกสกูลจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงด้านหลักสูตรเพื่อให้ทันสมัยและเหมาะสมกับ

สถานการณ์ โดยเน้นด้านคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศึกษามากขึ้นตามลำดับ และมีโรงเรียนมัธยมสำหรับเด็กผู้หญิงเพิ่มขึ้น ระดับอุดมศึกษาที่ตื่นตัวมาก ด้านวิทยาศาสตร์ แพทย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ และมีมหาวิทยาลัยสำหรับสตรีขึ้นแห่งแรก ค.ศ. 1848 ชื่อ "Queen's College" ในปีต่อมา มี "Bedford College for Women" และหลังจากนั้น ไม่นานก็มีพับลิกสกูลสำหรับเด็กผู้หญิงชั้นสูงชื่อ Ladies College

ผู้นำทางศาสนานิกายต่าง ๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจากพระรศการเมืองก็เปิดโรงเรียนแข่งกัน เช่นปี ค.ศ. 1851 มีโรงเรียนของพวก Church of England อยู่ตามหมู่บ้านทั่วไปประมาณ 17,015 แห่ง มีนักเรียนประมาณ 955,865 คน ส่วนนิกายโปรเตสแตนต์ นิกายอื่น ๆ มีประมาณ 1,500 โรงเรียน มีนักเรียนประมาณ 225,000 คน ส่วนมากจะอยู่ตามในเมืองมากกว่าในชนบท ปี ค.ศ. 1870 มีโรงเรียนที่ให้ความเป็นกลางด้านศาสนาจำนวนหนึ่งที่รัฐบาลช่วยอุดหนุน เพราะต้องการจะตามใจพ่อแม่และให้โอกาสเลือกโรงเรียนให้บุตรของตนตามใจชอบอย่างไรก็ดียังมีโรงเรียนไม่พอสำหรับเด็กซึ่งอยู่ในวัยเรียนประมาณสองล้านครึ่งเด็กที่เหลือจึงต้องไปเข้าโรงเรียนประเภท Dame Schools ซึ่งมีวิธีสอนที่ไม่ถูกต้องและไม่ค่อยดีนัก

ค.ศ. 1880 เริ่มมีการศึกษาภาคบังคับ แต่ยังมีได้ปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด เริ่มมีการยกเว้นค่าเล่าเรียน และทำสำเร็จในทุกโรงเรียนเมื่อปี ค.ศ. 1918 แต่ปรากฏว่าเด็กขาดเรียนกันมาก โดยเฉพาะในชนบท จึงได้หาวิธีแก้ไขด้วยการให้ทุนแก่เด็กที่เรียนดีและไม่เคยขาดเรียน

ค.ศ. 1889 รัฐบาลให้การอุดหนุนโรงเรียนอาชีวศึกษามากขึ้น แต่ก็มิวายมีการขัดแย้งกันในระหว่างผู้บริหาร

ด้านครูในโรงเรียนประถมศึกษา ปรากฏว่าปี ค.ศ. 1895 ครูที่มีวุฒิโดยการเข้าโรงเรียนฝึกหัดครูมีเพียงครึ่งเดียว ส่วนอีกครึ่งหนึ่งได้รับวุฒิโดยการสมัครสอบ ขนาดที่มีครูผู้ช่วยสอนรวมอยู่ด้วยจำนวนหนึ่ง ยังปรากฏว่ามีครูเพียง 1 คนต่อเด็ก 47 คน ซึ่งนับว่ามีครูน้อยไปสำหรับโรงเรียนประถม

สำหรับโรงเรียนมัธยมเมื่อต้นศตวรรษที่ 19 มีจำนวนเพิ่มขึ้นจากต่ำกว่า 200 โรงเรียนปี ค.ศ. 1906 มาเป็น 765 โรงเรียนในปี ค.ศ. 1937 และได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลเพิ่มขึ้นด้วยทั้งในเมืองและตามชนบท ทั้งรัฐบาลยังให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนมากขึ้น แต่ต้องผ่านการสอบแข่งขันเพราะมีผู้ขอมาก เฉพาะผู้ที่แจ้งความประสงค์ว่าจะไปเข้าโรงเรียนฝึกหัดครูเมื่อเรียนสำเร็จแล้วเท่านั้นที่ได้รับการยกเว้นในการสอบต่อมาภายหลังโรงเรียนมัธยมได้รับการพิจารณาให้มีมากประเภทขึ้น นอกจากประเภทแกรมม่าแล้ว ควรมีประเภทอาชีวะเพิ่มขึ้นด้วย ปี ค.ศ. 1917 มีการตั้งคณะกรรมการพิจารณาด้านการสอนและการให้ประกาศนียบัตร (General Certificate of Education) แก่ผู้ที่จบโรงเรียนมัธยมต้นอายุ 16 ปี และชั้นสูงอายุ 18 ปี

สำหรับเด็กพิเศษ เริ่มมีโรงเรียนเฉพาะขึ้นปี ค.ศ. 1890 เริ่มจากเด็กพิการประเภทตาบอด และหูหนวก ปี ค.ศ. 1902 เริ่มมีโรงเรียนสำหรับเด็กเกรและเด็กที่มีปัญหาด้วย

สำหรับเด็กในระดับอนุบาลเริ่มมีโรงเรียนอนุบาลที่เหมาะสมแก่เด็กเมื่อปี ค.ศ. 1910 โดยใช้หลักการสอนของโฟรเชล (Frochel) และ มอนเตซอรี (Montesori) และให้ความสำคัญแก่การศึกษาเด็กเล็กมากขึ้น

พัฒนาการทางการศึกษาระดับประถมและมัธยมศึกษา ตามแผนการศึกษาชาติ ปี ค.ศ. 1944

โรงเรียนที่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลมี 3 ประเภท คือ

1. **Local Education Authorities** หรือที่เรียกว่า **Country Schools** เป็นโรงเรียนของรัฐบาลโดยเฉพาะ คือรัฐบาลเป็นผู้ควบคุมดูแลโดยตลอด และเด็กทุกคนมีสิทธิเข้าโรงเรียนเหล่านี้ได้ตามท้องถิ่นของตน ในปี ค.ศ. 1970 มีทั้งหมด 19,000 โรงเรียน มีนักเรียน 6 ล้านคน จากเด็กในวัยศึกษาทั้งหมด 7 ล้าน 5 แสนคน

2. **Non-Statutory Bodies** หรือที่เรียกว่า **Voluntary Schools** คือโรงเรียนเอกชนในปี ค.ศ. 1970 มีทั้งหมด 2,500 โรงเรียน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

2.1 **Voluntary Controlled Schools** เป็นโรงเรียนที่เจ้าของเป็นเอกชน แต่อยู่ในความดูแลของ **Local Education Authorities** ซึ่งเป็นผู้ลงทุนและช่วยในด้านการเงินโรงเรียนทั้งหมด ในปี ค.ศ. 1970 มีจำนวน 4,000 โรงเรียน

2.2 **Voluntary Aided Schools** เป็นโรงเรียนที่ **Local Education Authorities** ช่วยในด้านการเงินโรงเรียนทั้งหมด ส่วนค่าก่อสร้างอาคารสถานที่นั้นช่วยเหลือ 80 เปอร์เซ็นต์ ในปี ค.ศ. 1970 มีโรงเรียนประเภทนี้ 5,000 โรงเรียน

2.3 **Special Agreement Schools** เป็นโรงเรียนที่ **Local Education Authorities** ช่วยในด้านก่อสร้างอาคาร 50-70 เปอร์เซ็นต์ ภายใต้ข้อตกลงบางประการ ส่วนมากเป็นโรงเรียนประจำของเอกชนในปี ค.ศ. 1970 มีจำนวน 160 โรงเรียน

โรงเรียนดังกล่าวทั้งหมดนี้ ต้องมี **Board of Managers** หรือ **School Governorst** คือผู้บริหารโรงเรียนไม่น้อยกว่า 6 คนต่อหนึ่งโรงเรียน โรงเรียนประเภท **Local Education Authorities** เป็นผู้เลือกตัวแทนในคณะกรรมการบริหารโรงเรียน แต่ในประเภท **Voluntary Aided Schools** แต่ละโรงเรียนมีสิทธิเลือกผู้แทนได้ 3 คน เพื่อเป็นกรรมการบริหารดังกล่าว (ในปัจจุบันปี ค.ศ. 1980 ระบบการช่วยเหลือที่รัฐเคยให้แก่โรงเรียนเอกชน แทบไม่มีเหลืออยู่เลย เนื่องจากความผันแปรทางด้านเศรษฐกิจของชาติ)

โรงเรียนประถมศึกษา มี 2 ระดับ คือ

1. ระดับอนุบาล (2-5 ปี) ไม่บังคับ ส่วนใหญ่เป็นของเอกชน
2. ระดับประถม (6-11 ปี) บังคับ และเป็นการศึกษาแบบให้เปล่า

โรงเรียนทั้งสองระดับนี้จะสอนแยกเป็นแต่ละโรงเรียน หรืออยู่ในบริเวณโรงเรียนเดียวกันก็ได้ ส่วนมากเป็นโรงเรียนสหศึกษา มักจะไม่จัดเด็กเข้าชั้นตามความสามารถ (Unstreamed) แต่บางโรงเรียนจัดแบบคัดเลือกตามความสามารถของเด็ก (Streamed) เพื่อช่วยเด็กในการเตรียมเลือกแผนการเรียนในอนาคต เมื่อเด็กอายุครบ 10-11 ปีแล้ว จะต้องสอบ Elevenplus Examination เพื่อให้ผ่านการคัดเลือกเข้าเรียนมัธยมประเภทต่าง ๆ

โรงเรียนมัธยมศึกษา มี 3 ประเภท คือ

1. Grammar School เด็กที่ได้รับการคัดเลือกเข้าโรงเรียนประเภทนี้มักเป็นเด็กที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีประมาณ 20 เปอร์เซ็นต์ เด็กเหล่านี้จะเรียนเพื่อเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาต่อไป

2. Secondary Modern School เด็กที่ได้รับการคัดเลือกเข้าโรงเรียนประเภทนี้มีความสามารถปานกลาง มีประมาณ 70 เปอร์เซ็นต์ เพราะเป็นโรงเรียนที่สอนตามความถนัดของเด็ก ให้มีโอกาสเรียนสูงเพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัยก็ได้หรือเรียนฝึกอาชีพเพื่อเรียนต่อในวิทยาลัยวิชาชีพชั้นสูงหรือออกไปประกอบอาชีพเลยก็ได้ (ท.ศ. 1970 การศึกษาภาคบังคับกำหนดว่าเด็กจะต้องเรียนจนถึงอายุ 15 ปี จึงจะออกได้)

3. Technical School เด็กที่ได้รับการคัดเลือกเข้าโรงเรียนประเภทนี้ มีประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ เด็กพวกนี้มีนิสัยรักการช่างจริง ๆ บางคนสามารถไปศึกษาต่อชั้นปริญญาได้ บางคนออกไปเป็นช่างที่มีวุฒิได้

ส่วน Comprehensive School (โรงเรียนมัธยมแบบประสมคือเอาโรงเรียนมัธยม 3 ประเภทมารวมกัน เด็กเข้าเรียนโดยไม่ต้องผ่านการสอบคัดเลือก) เป็นโรงเรียนที่เริ่มทดลองจริงจังเมื่อปี ค.ศ. 1965 และประสบความสำเร็จในเวลาปี ค.ศ. 1970 คือไม่มีคนสนับสนุนจึงไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร และจำเป็นจะต้องมีการปรับปรุง คนอังกฤษเป็นบุคคลจำพวกอนุรักษนิยมเมื่อเริ่มอะไรใหม่เกินไป เด็กตามไม่ทันก็มักจะจบลงด้วยการออกจากโรงเรียนกลางคัน คือหนีโรงเรียน หรือกลายเป็นพวกที่ไม่รักเรียนไปจำนวนหนึ่ง (แต่ในปัจจุบัน ปี ค.ศ. 1980 โรงเรียนประเภทนี้มีเป็นจำนวนมาก เนื่องจากรัฐบาลเห็นความจำเป็นที่จะต้องให้มีโรงเรียนประเภทนี้)

จากการทดลองนี้นักการศึกษาจึงเห็นค่าของ Eleven plus examination มากขึ้น การสอน General Certificate of Education (G.C.E) มี 2 ระดับ คือ Ordinary Level และ Advance Level ก็เช่นกัน การสอนและการออกประกาศนียบัตรเป็นหน้าที่ของมหาวิทยาลัยไม่ใช่ของกระทรวงศึกษาธิการเช่นของไทย

การศึกษาระดับอุดมศึกษา

การฝึกหัดครู

การฝึกหัดครูเป็นของมหาวิทยาลัยโดยตรง มี 3 ประเภท คือ

1. เป็น Department of Education ในมหาวิทยาลัย หลักสูตร 1 ปี เรียนหลังจากที่
ได้รับปริญญาตรีแล้ว เพื่อเตรียมบัณฑิตที่จะไปเป็นครู
2. เป็น Colleges of Education ของมหาวิทยาลัย หลักสูตร 3 ปี เรียนหลังจากสอบ
G.C.E. ได้ 'A' Level แล้ว ถ้าเรียนต่ออีกหนึ่งปีก็จะได้รับปริญญาเช่นเดียวกัน
3. เป็น Art Training Centres ของมหาวิทยาลัย หลักสูตร 1 ปี เรียนเพื่อสอนวิชาชีพ
เช่น ศิลปศึกษา และการช่างต่าง ๆ (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2536, หน้า 157-172)

1.3 ปรัชญาและแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษา ที่นำมาใช้ในการบริหารโรงเรียน

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

คำว่า “ปรัชญา” หรือ “Philosophy” มีความหมายดังนี้

1. ความหมายตามรูปศัพท์ในภาษาสันสกฤตคำว่า “ปรัชญา” มาจากคำ 2 คำ คือ “ปร”
กับ “ชญา” “ปร” แปลว่า ประเสริฐ ตีเลิศ วิเศษ “ชญา” แปลว่า ความรู้ เมื่อรวมคำว่า ปรและ
ชญา (ปร + ชญา) เข้าด้วยกัน แปลว่า ความรู้อันประเสริฐ ความรู้อันสูงสุด ซึ่งหมายถึงความรู้ที่
เกิดขึ้นหลังจากสิ้นความสงสัยแล้ว
2. ความหมายตามรูปศัพท์ในภาษาบาลี คำว่า “ปรัชญา” ตรงกับคำว่า “ปัญญา” แปล
ว่า “ความรู้ ความสุขุม ความฉลาด”
3. ความหมายตามรูปศัพท์ในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คำว่า “ปรัชญา” พระเจ้าวรวงศ์
เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นในภาษาไทย จากคำภาษาอังกฤษว่า Philoso-
phy คำว่า Philosophy มาจากรากศัพท์ภาษากรีกว่า Philosophia ซึ่งประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ
Philos และ sophia คำว่า philos ภาษาอังกฤษว่า loving ภาษาไทย แปลว่าความรัก ส่วนคำว่า
sophia ภาษาอังกฤษว่า wisdom ภาษาไทย แปลว่า ปัญญาหรือความรู้ เมื่อรวม 2 คำคือ philos +
sophia เข้าด้วยกัน จึงมีความหมายเป็นภาษาอังกฤษว่า loving fo wisdom ตรงกับภาษาไทยว่า
ความรักที่มีต่อความรู้ หรือรักที่จะมีความรู้ หรือความรักในปรัชญา (วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2539, หน้า
88)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2542, หน้า 668) ได้ให้ความหมาย
“ปรัชญา” ว่า หมายถึง วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง

“ปรัชญาการศึกษา” หมายถึง แนวความคิดพื้นฐาน และความคาดหวังในประเด็นที่เกี่ยวกับ
การศึกษา เช่น เรื่องลักษณะของสังคม ลักษณะของคน และการศึกษาที่พึงปรารถนา ในฐานะที่
เป็นหลักการและเป้าหมายของการจัดการศึกษา (ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, 2541: บทสรุป)

สาราช บัวศรี (2525 : 62) ได้กล่าวถึงความหมายและความแตกต่างระหว่างปรัชญาการศึกษา กับ ทฤษฎีการศึกษาไว้ดังนี้

“ปรัชญาการศึกษา” เป็นเรื่องของความคิดหรือระบบของความคิดที่เกี่ยวกับการศึกษาที่ตั้งอยู่บนรากฐานของปรัชญาแม่บทอันใดอันหนึ่งไม่ใช่เป็นความคิดแบบล่องลอยแต่ต้องเป็นความคิดที่แตกหน่อออกมาจากปรัชญาแม่บทใด ๆ แล้ว จะเป็นเพียงหลักการการศึกษาหรือทฤษฎีการศึกษา จากคำอธิบายนี้ปรัชญาการศึกษาจึงเป็นความคิดทางการศึกษาที่แตกหน่อมาจากปรัชญาทั่วไป ซึ่งเป็นปรัชญาว่าด้วยความรู้และความจริงของชีวิต ดังนั้นปรัชญาการศึกษา จึงมีความสัมพันธ์กับการเรียนการสอนอย่างลึกซึ้ง ในฐานะเป็นหลักหรือเหตุผลของการคิดและการกระทำต่าง ๆ ในด้านการจัดการศึกษาและการจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน ปรัชญาการศึกษาเป็นความเชื่อความศรัทธา ความเห็นคติเห็นงาม ความเชื่อถือในแนวคิดทางการศึกษา ซึ่งความเชื่อถือและความเห็นคุณค่านี้เองที่เป็นแรงผลักดันให้บุคคลคิดและกระทำในเรื่องที่มีความสอดคล้องกับความศรัทธาเชื่อถือนั้น ๆ ซึ่งโดยปกติแล้ว ความศรัทธาเชื่อถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่งมักจะเกิดขึ้นได้ 2 ทาง ทางแรกเกิดจากความคิด ความรู้สึกภายในหรือแรงบันดาลใจ ซึ่งเกิดขึ้นกับตนเองจากประสบการณ์ต่าง ๆ ทางที่สองเกิดจากการได้เรียนรู้ในเรื่องนั้นจากบุคคลหรือประสบการณ์ที่ผู้อื่นจัดให้ จนกระทั่งเห็นคุณค่าหรือเกิดความศรัทธาเชื่อถือ หนแรกมักเกิดกับผู้เป็นต้นคิดของปรัชญาต่าง ๆ ซึ่งเรามักถือกันว่าเป็นนักปราชญ์ นักคิด... ส่วนหนทางที่สองมักเกิดกับผู้ศึกษาเล่าเรียนที่มีโอกาสได้เรียนรู้ความคิด ได้เห็นแบบอย่าง และได้รับประสบการณ์ จนเกิดซึมซับความคิดนั้นเข้าไปในตนเอง ซึ่งดำเนินศัพท์ทางจิตวิทยาอธิบาย ก็สามารถเรียกได้ว่า เป็นการเรียนรู้จากกระบวนการ “internalization” หรือกระบวนการซึมซับความคิดความเชื่อตามทางที่สองนี้มีมากกว่าทางแรก... ส่วนปรัชญาใดจะมีผู้ตามจำนวนมากน้อยเพียงใดย่อมขึ้นกับปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น สาระของปรัชญา ความยากง่ายของปรัชญา วิธีการูงใจ ความเหมาะสมกับปัญหาและสถานการณ์ในยุคนั้น และสถานะของบุคคลที่คัดลอกตาม เป็นต้น

ปรัชญาการศึกษาสากล

1. ปรัชญาสารัตถนิยม (Essentialism)

ปรัชญาสารัตถนิยม เป็นปรัชญาการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาจิตนิยม (Idealism) และปรัชญาสัจนิยม (Realism) ซึ่งเป็นปรัชญาทั่วไป

ปรัชญาสารัตถนิยมตามแนวคิดนิยมมีความเชื่อว่าการศึกษาคือเครื่องมือในการสืบทอดมรดกทางสังคม คือวัฒนธรรมและอุดมการณ์ทั้งหลายอันเป็นแก่นสาระสำคัญ (essence) ของสังคมให้ดำรงอยู่ต่อไป ดังนั้นหลักสูตรการศึกษาจึงควรประกอบไปด้วย ความรู้ ทักษะ เจตคติ ค่านิยม และวัฒนธรรม อันเป็นแก่นสำคัญซึ่งสังคมนั้นเห็นว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม สมควรที่จะรักษาและสืบทอดให้อนุชนรุ่นต่อไป การจัดการเรียนการสอนจะเน้นบทบาทของครูใน

การถ่ายทอดความรู้และสาระต่าง ๆ รวมทั้งคุณธรรมและค่านิยมที่สังคมเห็นว่าดีงามแก่ผู้เรียน ผู้เรียนในฐานะผู้รับสืบทอดมรดกทางสังคม ก็จะต้องอยู่ในระเบียบวินัย และพยายามเรียนรู้สิ่งที่ครูถ่ายทอดให้อย่างตั้งใจ

ส่วนปรัชญาสารัตถ์นิยมตามแนวสัจนิยม (Stumpf, 1994, p. 325-340) เชื่อว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้และความจริงทางธรรมชาติเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ดังนั้นหลักสูตรการศึกษาจึงควรประกอบไปด้วย ความรู้ ความจริง และการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ การจัดการเรียนการสอนตามความเชื่อนี้จึงเน้นการให้ผู้เรียนแสวงหาข้อมูล ข้อเท็จจริง และการสรุปกฎเกณฑ์จากข้อมูลข้อเท็จจริงเหล่านั้น

2. ปรัชญาสัจนิยมวิทยา (Perennialism)

ปรัชญาสัจนิยมวิทยาหรือปรัชญานิรันดรนิยมเชื่อว่า โลกนี้มีบางสิ่งที่มีคุณค่าถาวรคงที่และไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเราควรอนุรักษ์และถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังต่อไป สิ่งที่มีคุณค่าถาวรดังกล่าว ได้แก่ ศาสนา ความดี และเหตุผล ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถใช้ได้ในปัจจุบันและในอนาคตตลอดไป

ปรัชญานี้เชื่อว่าคนมีธรรมชาติเหมือนกันทุกคน ดังนั้น การศึกษาสำหรับทุกคนควรเป็นแบบเดียวกัน และเนื่องจากมนุษย์มีคุณสมบัติที่แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ คือเป็นผู้สามารถใช้เหตุผล ดังนั้นการศึกษาจึงควรเน้นการพัฒนาความมีเหตุผล และการใช้เหตุผล มนุษย์จำเป็นต้องใช้เหตุผลในการดำรงชีวิตและความผูกพันกับตนเองมิฉะนั้นจะทำอะไรก็ทำได้ตามใจชอบ การศึกษาเป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิตเป็นสิ่งที่จะช่วยให้นักเรียนปรับตัวให้เข้ากับความจริงแท้ที่แน่นอน ถาวร ไม่เปลี่ยนแปลง มิใช่เป็นการปรับตัวให้เข้ากับโลกแห่งวัตถุ ซึ่งไม่ใช่ความจริงแท้ ดังนั้นเด็ก ๆ ควรได้รับการสอนวิชาพื้นฐานต่าง ๆ ที่สามารถช่วยให้เขาได้รู้จักและเรียนรู้ความจริงที่เป็นสัจธรรมไม่เปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านกายภาพ และจิตใจ และวิชาหรือเนื้อหาสาระที่เป็นความจริงแท้แน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง ที่เด็กควรจะได้ศึกษาเล่าเรียนคือ "Great Books" ซึ่งประกอบด้วย ศาสนา วรรณคดี ปรัชญา ประวัติศาสตร์ ตรีทศศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาและดนตรี (Kneller, 1964, p. 107 - 111)

การจัดการเรียนการสอนตามปรัชญานี้ จึงมุ่งเน้นการสอนให้ผู้เรียนจดจำ ใช้เหตุผล และตั้งใจกระทำสิ่งต่าง ๆ โดยผู้สอนใช้การบรรยาย ชักถามเป็นหลัก รวมทั้งเป็นผู้ควบคุม ดูแลให้ผู้เรียนอยู่ในระเบียบวินัย (Kneller, 1964, p. 112)

การจัดการเรียนการสอนโดยปล่อยให้ผู้เรียนมีอิสระเกินไปในการเรียนตามใจชอบ เป็นการขัดขวางโอกาสที่ผู้เรียนจะได้พัฒนาความสามารถที่แท้จริงของเขาการค้นพบตัวเองต้องอาศัยระเบียบวินัยในตนเอง และระเบียบวินัยในตนเองไม่ใช่ได้มาโดยไม่ต้องอาศัยวินัยจากภายนอก ความสนใจในสิ่งที่เป็นความจริงแท่นั้นมีอยู่ในตัวคนทุกคนแต่มันจะไม่สามารถแสดงออกมาได้โดยง่าย ต้องอาศัยการศึกษาที่ช่วยฝึกฝนและดึงความสามารถเหล่านี้ออกมา

3. ปรัชญาพิพัฒน์นิยม (Progressivism)

ปรัชญาพิพัฒน์นิยม หรือ ปรัชญาพัฒนาการ หรือปรัชญาพัฒนาการมีต้นกำเนิดมาจากปรัชญาแม่บทคือ ปรัชญา “Pragmatism” หรือปรัชญา “ปฏิบัตินิยม” ได้รับแนวคิดมาจาก ชาลส์ เอส เพียซ (Charles S. Pierce) และได้รับการเผยแพร่ให้กว้างขวางขึ้น โดย วิลเลียม เจมส์ (William James) จนได้รับความนิยมสูงสุดเมื่อ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้นำแนวคิดนี้มาใช้ในการศึกษาและกระบวนการทางกฎหมาย

ปรัชญาปฏิบัตินิยม (Stumpf, 1994, p. 383-400 และ Dewey, 1963, p. 25-50) ให้ความสนใจอย่างมากต่อการ “ปฏิบัติ” หรือ “การลงมือกระทำ” ซึ่งหลายคนอาจเข้าใจผิดว่า นักปรัชญากลุ่มนี้ ไม่สนใจหรือไม่เห็นความสำคัญของการคิด สนใจแต่การกระทำเป็นหลัก แต่แท้จริงแล้ว ความหมายของปรัชญานี้ก็คือ “การนำความคิดให้ไปสู่การกระทำ” นักปรัชญากลุ่มนี้เห็นว่า ลำพังแต่เพียงการคิดไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต การดำรงชีวิตที่ดีต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคิดที่ดี และการกระทำที่เหมาะสม ดิวอี้ได้นำแนวคิดนี้ไปทดลองและประยุกต์ใช้ในการศึกษา เขาได้เสนอแนะการจัดการเรียนการสอนแบบใหม่ที่น่าให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการลงมือทำ หรือที่เรียกกันติดปากว่า “learning by doing” เขาได้ทดลองให้เด็กเรียนรู้จากการกระทำในบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เด็กได้รับอิสระในการริเริ่มความคิดและลงมือทำตามความคิด ซึ่งเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางในการจัดการเรียนการสอน นอกจากนั้น ดิวอี้ยังได้เน้นความสำคัญของประชาธิปไตย จริยธรรม ศาสนา และศิลปะอีกด้วย ดังนั้น หลักสูตรการศึกษาตามปรัชญานี้จึงเน้นการปลูกฝังการฝึกฝนอบรมในเรื่องดังกล่าวโดยการให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ (experience) และเรียนรู้จากการคิด การลงมือทำและการแก้ปัญหาด้วยตนเอง

4. ปรัชญาอัตถินิยม (Existentialism)

นักปรัชญาคนสำคัญของปรัชญานี้คือ เคิร์กกาการ์ด (Kierkegaard) และ ซาร์ต (Sartre) ปรัชญานี้ให้ความสนใจที่ตัวบุคคล หรือความเป็นอยู่ มีอยู่ของมนุษย์ ซึ่งมักจะถูกละเลย ปรัชญานี้เชื่อว่า ความจริง (truth) เป็นเรื่องนามธรรมที่ไม่มีคำตอบสำเร็จรูปให้ (Stumpf, 1994, หน้า 486) สาระความเป็นจริงก็คือ ความมีอยู่เป็นอยู่ของมนุษย์ (existence) ซึ่งมนุษย์แต่ละคนจะต้องกำหนดหรือแสวงหาสาระสำคัญ (essence) ด้วยตนเอง โดยการเผชิญกับสถานการณ์ที่เรียกว่า “existential situation” ซึ่งบุคคลแต่ละคนมีเสรีภาพที่จะเลือกและตัดสินใจด้วยตนเอง

การจัดการศึกษาตามปรัชญานี้ (Stumpf, 1994, p. 481-490) จึงให้ความสำคัญกับการให้เสรีภาพแก่ผู้เรียนในการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด และสนับสนุนส่งเสริมผู้เรียนในการค้นหาความหมายและสาระสำคัญของชีวิตของเขาเอง ผู้เรียนมีเสรีภาพในการเลือกสิ่งที่เรียนตามที่ตนต้องการ มีเสรีภาพในการเลือกตัดสินใจเมื่อเผชิญกับปัญหาและสถานการณ์ต่าง ๆ และรับผิดชอบในการตัดสินใจหรือการกระทำของตน เนื้อหาของหลักสูตรนี้

มุ่งไปที่สาระที่จะช่วยให้เด็กมีความเข้าใจตนเองและเป็นตัวของตัวเอง เช่น ศิลปะ ปรัชญา การเขียน การอ่าน การละคร ฯลฯ และเน้นการจัดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาเด็กเป็นรายบุคคล ตัวอย่างของการจัดการศึกษานี้คือ ที่โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก และโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summer Hill) เป็นต้น

5. ปรัชญาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)

ปรัชญานี้เชื่อว่า การปฏิรูปสังคม หรือการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น โดยการช่วยกันแก้ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม การจัดระเบียบของสังคม การอยู่ร่วมกันของคนในสังคม และการส่งเสริมประชาธิปไตย เป็นหน้าที่ของสมาชิกในสังคม และการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้

ด้วยเหตุดังกล่าวการศึกษาที่จัดตามปรัชญานี้จึงมุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้ตระหนักใน บทบาทหน้าที่ของตนที่มีต่อสังคมและการปฏิรูปให้สังคมดีขึ้น เนื้อหาของหลักสูตร จะเน้นสาระ ที่เกี่ยวข้องกับสภาพและปัญหาของสังคม กระบวนการประชาธิปไตย และประสบการณ์การมี ส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม ส่วนการจัดการเรียนการสอนนั้น จะเน้นการให้ผู้เรียนได้เข้าไปมี ส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคม และเน้นกระบวนการประชาธิปไตยเพื่อการเป็นสมาชิกที่ ดีในสังคมประชาธิปไตย

6. ปรัชญาการศึกษาผสมผสาน (Eclecticism)

เนื่องจากปรัชญาการศึกษาแต่ละปรัชญาล้วนมีแง่มุมและมีจุดเด่นกันไปคนละแบบ จึง เกิดมีการนำเอาประเด็นต่าง ๆ ของปรัชญามากกว่า 1 ปรัชญาผสมผสานกัน เพื่อนำไปใช้ใน สถานการณ์ที่ต้องการ ทำให้เกิดปรัชญาการศึกษาแบบผสมผสานขึ้น ซึ่งไม่มีสาระของตัวเองที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับการผสมผสานของแต่ละบุคคล/กลุ่ม ซึ่งโดยปกติแล้วการผสมผสานจะไม่ใช้แนวคิด ของปรัชญาใดปรัชญาหนึ่งทั้งหมด การผสมผสานที่ดี จะต้องมียุทธศาสตร์ที่กลมกลืน คือประเด็นที่ นำมาผสมผสานจะต้องไม่มีความขัดแย้งกัน (พิศนา แคมป์, 2547, หน้า 26-28)

ปรัชญาการศึกษาสากลสาขาต่าง ๆ รวมทั้งปรัชญาการศึกษาทั้ง 6 ประเภท ดังกล่าวข้างต้น มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาในปัจจุบัน ดังนี้ :

1. ปรัชญาอุดมคตินิยม (Idealism)

เป็นปรัชญาสาขาเก่าแก่ที่สุด ผู้ให้กำเนิดปรัชญานี้คือ พลาโต (Plato) ปรัชญาเมธีชาว กรีก ปรัชญาสาขานี้เชื่อว่าความจริงอันเป็นที่สุด (ultimate reality) ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความ รู้สึกหรือเหตุผล (consciousness or reason) จึงถือว่าเป็นปรัชญาที่มีลักษณะจิตนิยม คือ เน้นโลก แห่งจิตมากกว่าโลกแห่งวัตถุ

พลาโตมีทัศนะด้านการศึกษว่า การศึกษาคือการให้ความเจริญเติบโต เน้นการ อบรมจิตใจให้มีระเบียบวินัยและให้รู้จักการใช้ความคิดอย่างมีระบบระเบียบจิตใจจะเจริญงอกงามได้ ก็ต่อเมื่อมีเครื่องบำรุงที่ดี เครื่องบำรุงจิตใจก็คือ การศึกษาและสิ่งแวดล้อม การศึกษาเพื่อการ

พัฒนาจิตใจจึงเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของการศึกษา ทศณะดังกล่าวนี้เป็นทศณะทางจิตนิยม (วิจิตร ศรีธำณ, 2543, หน้า 243, อ้างถึงใน เทศ แก้วกสิกรรม, 2544, หน้า 2)

ตามทศณะของพลาโต การศึกษาเป็นพาหนะขับเคลื่อนสังคม (the vehicle of social mobility) เพื่อนำไปสู่สังคมในอุดมคติ กระบวนการศึกษาจะทำหน้าที่คัดสรรคนให้ปฏิบัติงานในระดับต่าง ๆ ของสังคม หลักสูตรการศึกษาจะต้องมุ่งฝึกคนให้มุ่งไปข้างหน้า มีความเข้มงวดเคร่งครัด และในบางครั้งเป็นการดำเนินการตลอดชีวิต บุคคลควรจะได้เรียนพลศึกษาและดนตรีในช่วงต้นของชีวิต การเรียนรู้เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมต้องมุ่งให้บุคคลตระหนักถึงความรับผิดชอบของตนเองต่อบุคคลอื่น และบุคคลควรทดสอบความก้าวหน้าของการศึกษาอบรมกับสิ่งที่จริงในสังคม (McNergney and Herbert 1995, p. 134, อ้างถึงใน ประยูร ศรีประสาธน์ 2547, หน้า 8)

สรุป ถัทธิปรัชญาโนคตินิยม (Idealism) เน้นที่การพัฒนาทางด้านจิตใจส่งเสริมการพัฒนาทางคุณธรรม ศิลธรรม ศิลปะ การวินิจฉัยคุณค่าที่แท้จริงของคุณธรรมและจริยธรรม ในการจัดการศึกษาจึงเน้นการผลิตคนให้เป็นนักอักษรศาสตร์และศิลปศาสตร์ โดยมีความคิดว่า นักอักษรศาสตร์และศิลปศาสตร์จะเป็นผู้มีความรอบรู้ และเข้าใจชีวิตคนดีที่สุดในกระบวนการเรียนการสอนส่วนใหญ่จะเป็นการเรียนในห้องเรียนและห้องสมุด โดยเน้นความสำคัญของการถ่ายทอดเนื้อหาวิชา

2. ปรัชญาประจักษ์นิยม (Realism)

เป็นปรัชญาที่มีต้นคิดมาจากปรัชญากรีก ผู้เป็นบิดาของปรัชญาสาขานี้คือ อริสโตเติล (Aristotle)

ปรัชญาแขนงนี้เชื่อว่าความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่างหากจากการรู้ของมนุษย์ (Knowledge exists independent of human knowing) บทบาทของการศึกษาคือการสอน นักเรียนเกี่ยวกับโลกที่เขาอยู่ (McNergney and Herbert, 1995, p. 136, อ้างถึงใน เทศ แก้วกสิกรรม, 2544, หน้า 3) ตามแนวคิดนี้กระบวนการศึกษาจะช่วยฝึกฝนร่างกาย จิตใจ ความคิด และอุปนิสัยของคนเพื่อให้เป็นพลเมืองดี เป็นการเตรียมบุคคลให้รู้จักแสวงหาความสุขด้วยวิธีการที่ถูกต้อง ความมุ่งหมายของการศึกษา คือการมุ่งให้ทุกคนมีคุณภาพชีวิตดี และมีความสุข คุณธรรมและความสุขเป็นอุดมการณ์ของการศึกษา (วิจิตร ศรีธำณ, 2543, หน้า 249, อ้างถึงใน เทศ แก้วกสิกรรม, 2544, หน้า 19) กล่าวโดยสรุปปรัชญาการศึกษาประจักษ์นิยม มีความเชื่อในโลกทางด้านวัตถุและกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติเป็นหลักในการแสวงหาความรู้ความจริง (สุจินต์ วิทธีรานนท์, 2541, หน้า 13, อ้างถึงใน เทศ แก้วกสิกรรม, 2544, หน้า 3)

โรงเรียนตามแนวทางของปรัชญาประจักษ์นิยมจะต้องจัดสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมการเรียนรู้โดยยึดกฎธรรมชาติเป็นหลัก ส่งเสริมให้เรียนวิชาเกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ วิชาวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ และคณิตศาสตร์

ทฤษฎีการศึกษาที่มีรากฐานมาจากปรัชญาการศึกษาสาขาโนคลินิยมและประจักษ์นิยม คือ ทฤษฎีการศึกษานิรันดรรวาท (Perennialism) มีหลักการสำคัญคือการศึกษาควรเป็นแบบอย่างเดียวกันสำหรับทุกคน การศึกษาควรมุ่งพัฒนาความมีเหตุผล การศึกษามีใช้การลอกเลียนแบบของชีวิต แต่เป็นการเตรียมตัวเพื่อดำเนินชีวิต โรงเรียนควรเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้เกิดพัฒนาการทางปัญญาให้นักเรียนได้เรียนวิชาพื้นฐาน การอ่าน เขียน เรียนเลข และวิชาศิลปศาสตร์ ซึ่งเป็นการศึกษาทั่วไปที่จำเป็นสำหรับทุกคน

การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่มีส่วนที่เป็นไปตามทฤษฎีการศึกษานิรันดรรวาท ในประเด็นที่ต้องให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีความรู้ทั่วไปที่จำเป็นเช่น วิชาพื้นฐาน วิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และวิชาศิลปศาสตร์

สรุป ปรัชญาประจักษ์นิยม (Realism) เป็นปรัชญาที่มีพื้นฐานความเชื่อว่า ความแท้จริงคือ วัตถุที่ปรากฏให้เห็นได้ จับต้องได้ โดยประสาทสัมผัส และสิ่งที่ปรากฏอยู่ตามธรรมชาติ ก็คือ ความจริง การศึกษาหาความจริงต้องใช้ในการสังเกต การสัมผัสจับต้อง และเชื่อในกฎธรรมชาติ ดังนั้นความเชื่อและแนวทางในการแสวงหาความรู้ จึงมีลักษณะเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นปรัชญาที่เป็นต้นกำเนิดของวิชาวิทยาศาสตร์

3. ปรัชญาประสบการณ์นิยม (Pragmatism)

ปรัชญาสาขานี้ได้ต้นเค้าความคิดจากปรัชญาลัทธิประจักษ์นิยมที่เกิดขึ้นในอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ต่อมากลุ่มนักปรัชญาและจิตวิทยาชาวอเมริกัน คือ วิลเลียม เจมส์ (William James) และจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นำหลักการของปรัชญาประจักษ์นิยมไปพัฒนาขึ้นเป็นปรัชญาการศึกษาโดยเฉพาะ จึงอาจกล่าวได้ว่า ปรัชญานี้เกิดในสหรัฐอเมริกา เมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้ว และได้แพร่หลายไปทั่วโลก (ประจักษ์ ศรีประสาธน์, 2547, หน้า 14)

เป็นปรัชญาสาขาที่เชื่อว่า ประสบการณ์เป็นต้นกำเนิดของความรู้ การจัดการศึกษาตามแนวนี้น มุ่งให้ผู้เรียนเรียนรู้โดยวิธีการแห่งปัญญาและการสร้างเสริมประสบการณ์ที่เหมาะสม โรงเรียนจะต้องสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ต่อเนื่องประสบการณ์ในโรงเรียนจะต้องสัมพันธ์และเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในสังคม โรงเรียนควรมีสภาพเป็นสังคมย่อยที่จำลองแบบสังคมใหญ่ กลุ่มวิชาที่ควรให้ความสำคัญเป็นพิเศษ คือ สังคมศึกษา และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องถือความสนใจและความสนใจของผู้เรียนเป็นหลัก

ทฤษฎีการศึกษาที่อาศัยหลักการของปรัชญานี้เป็นพื้นฐาน คือทฤษฎีการศึกษาพิพัฒนาวาท (Progressivism) ซึ่งมีหลักการสำคัญที่ว่า การศึกษาคือชีวิต โรงเรียนควรเป็นแบบจำลองของสังคมที่ช่วยให้เด็กมีประสบการณ์ทางสังคมเหมือนการดำเนินชีวิตจริง การศึกษาจะต้องจัดให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เจริญงอกงามทั้งด้านอารมณ์ สังคม ร่างกาย และจิตใจ (สุจินต์ วิทวธีรานนท์, 2541, หน้า 13)

สรุป ปรัชญาประสบการณ์นิยม เป็นปรัชญาที่เกิดขึ้นและพัฒนามาจากระบบชีวิตของคนอเมริกันซึ่งเป็นแบบประชาธิปไตย จึงส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยให้บุคคลสามารถมีชีวิตอยู่ในสังคมได้ การจัดการศึกษาจึงเน้นชีวิตปัจจุบันเป็นสำคัญ และจำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ต่อเนื่องตลอดชีวิตด้วยการเรียนการสอนให้ความสำคัญต่อการจัดกิจกรรมให้นักเรียนมากกว่าเนื้อหาวิชา เพื่อจะได้ปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้

4. ปรัชญาสารัตถนิยม (Essentialism)

ปรัชญาสาขานี้เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา เมื่อประมาณ ค.ศ. 1930 กลุ่มนักปรัชญาสาขานี้คือวิลเลียม แบกเลย์ (William Baley) ไอแซค แคนเดล (Isaac Kandel) และเฮอร์แมน ฮอร์น (Herman Horn) ปรัชญานี้ได้ชื่อว่า "หนทางแห่งการอนุรักษ์วัฒนธรรมของสังคม" (Conservative Road to Culture) ยึดถือเนื้อหาสาระเป็นหลักในการจัดการศึกษา (ประยูร ศรีประสาธน์, 2547, หน้า 14) หลักการสำคัญของทฤษฎีนี้ได้แก่ การศึกษาเป็นงานหนัก ผู้เรียนจะต้องเรียนอย่างมีวินัยและใช้ความพยายามอย่างเต็มที่จึงจะได้ผล ครูเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน หัวใจของการศึกษา คือ การจดจำเนื้อหาวิชาที่จำเป็นเพื่อเตรียมให้พร้อมที่จะดำเนินชีวิตในสังคม โรงเรียนควรใช้ระเบียบวินัยและการอบรมทางจิตใจเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้ให้มีความสำคัญกับการพัฒนาด้านสติปัญญามากกว่าด้านสังคมและการปรับตัว (สุจินต์ วิศวรานนท์, 2547, หน้า 14)

หลักการเชิงปรัชญาการศึกษาของปรัชญาสารัตถนิยม (ไวไล คังจิดสมคิด, 2539, หน้า 97-98) กล่าวไว้ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของปรัชญาการศึกษานี้ก็เพื่อถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ถือว่าเป็นความรู้ที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและเห็นว่ามีค่าที่สุด ให้แก่บรรพชนรุ่นหลัง
2. ปรัชญาการศึกษานี้เห็นว่า ผลการเรียนรู้จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนมีความพยายามและมีวินัย และการที่ผู้เรียนจดจำเนื้อหาวิชาได้ทั้งหมด คือ หัวใจของการศึกษา ผู้เรียนสามารถนำสิ่งที่จดจำไว้ไปแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ได้ต่อไป
3. ปรัชญาการศึกษานี้เน้นเนื้อหาวิชาการ (subject-centered) ในระดับประถมเน้นให้ผู้เรียนมีทักษะเบื้องต้นในการอ่าน เขียน และเลขคณิต ในระดับมัธยมมุ่งให้ผู้เรียนมีทักษะเพิ่มเติมขึ้นไปอีก โดยให้เรียน คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ภาษาและวรรณคดี เนื้อหาวิชาที่จะให้ผู้เรียนจะเป็นพื้นฐานสำคัญทางการศึกษาโดยทั่วไปที่มีความจำเป็นสำหรับชีวิตที่มีความหมายต่อไปในอนาคต

4. บทบาทของโรงเรียนจะเป็นผู้ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ให้แก่ชุมชนรุ่นใหม่ โรงเรียนจะเป็นสถานที่ที่นักเรียนจะเรียนให้ได้ความรู้ ทักษะ เจตคติ และค่านิยมที่จำเป็นต่อการเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน

5. ครูเป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญที่สุดในการเรียนรู้ และเป็นตัวแบบที่มีค่าที่สุดของการเลียนแบบ ครูจะได้รับการยอมรับนับถือในด้านความรู้ และจะมีอิทธิพลในชั้นเรียนมากที่สุด

5. ปรัชญาานิรันดรนิยม (Perennialism)

ปรัชญาานิรันดรนิยมเป็นปรัชญาการศึกษาสมัยใหม่ที่เน้นการมองย้อนกลับผ่านประวัติศาสตร์และมองไปข้างหน้าเพื่อกำหนดแนวความคิดเกี่ยวกับเป้าหมายและกระบวนการศึกษา ปรัชญานี้จึงได้ชื่อว่า “เป็นหนทางที่ย้อนกลับไปสู่วัฒนธรรมอันดีงามในอดีต” โดยยึดถือแบบอย่างที่ดีงามเป็นนิรันดรเป็นหลักในการจัดการศึกษา (วิจิตร ศรีสอาน, 2543, หน้า 274, อ้างถึงใน เทศ แก้วกสิกรรม, 2544, หน้า 5) นักปรัชญาผู้บุกเบิกปรัชญาสาขานี้คือ โรเบอรัท เมย์นาร์ด ฮัทชินส์ (Robert Maynard Hutchins 1899-1977)

ปรัชญาสาขานี้มีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้ที่มีเหตุผล และมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็มีธรรมชาติเหมือนกัน ดังนั้นการศึกษาจึงควรจะเป็นแบบเดียวกันสำหรับทุกคน ตามแนวปรัชญานี้ การศึกษา หมายถึง การสอน การสอนทำให้เกิดความรู้ ความรู้คือความจริง ความจริงเป็นสิ่งที่เหมือนกันทั่วโลก ดังนั้นการศึกษาจึงควรเหมือนกันทั่วโลก (Hunchin, 1936, อ้างถึงใน เทศ แก้วกสิกรรม, 2544, หน้า 5) และมีความเชื่อว่า นักเรียนเป็นผู้ที่มีเหตุผลและจิตใจบริสุทธิ์ การศึกษาจึงมุ่งให้คนรู้จักคิดและเข้าถึงความเป็นจริงอันเป็นแก่นแท้และไม่เปลี่ยนแปลง (อภาลิโก) การศึกษาจึงเป็นการเตรียมตัวเพื่อออกไปดำรงชีวิต รวมทั้งการรักษามรดกทางวัฒนธรรมเอาไว้ครูทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบ มีระเบียบวินัย มุ่งพัฒนานักเรียนเป็นรายบุคคล ให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของมนุษยชาติ โดยการศึกษาจาก “คลังวิทยา” หรือ Great book ซึ่งประกอบด้วย ศาสนา วรรณคดี ปรัชญา ประวัติศาสตร์ ดรรกศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษา และดนตรี

6. ปรัชญาบูรณนิยม (Reconstructionism)

ปรัชญาสาขานี้เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1930 เป็นปรัชญาที่อาศัยปรัชญาประสบการณ์นิยมเป็นหลักยึด ในช่วงเวลานั้นเกิดวิกฤตการณ์เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกจึงมีเรื่องให้ปฏิรูปการศึกษาเพื่อนำสังคมใหม่ให้เป็นสังคมที่มีความเสมอภาคและเป็นธรรมยิ่งขึ้น นักปรัชญาสำคัญของสาขานี้คือยอร์ช เคานท์ส (George Counts) ปรัชญานี้ได้ชื่อว่า “เป็นหนทางปฏิรูปเพื่อสร้างสังคมใหม่” ยึดถือการศึกษาเพื่อปฏิรูปสังคม

หลักการสำคัญของปรัชญาสาขานี้ คือ การส่งเสริมให้โรงเรียนมีบทบาทในการปฏิรูปสังคมให้มีความเสมอภาค และเป็นธรรมยิ่งขึ้น การศึกษาจะต้องเสริมสร้างระเบียบใหม่ของสังคมที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของโลกในปัจจุบัน สังคมใหม่จะต้องเป็นสังคมประชาธิปไตย โรงเรียนจะต้องเน้นการเตรียมเด็กเพื่ออนาคตมากกว่าปัจจุบัน การศึกษาจะต้องมุ่งสร้าง “สังคมนักเรียนและสังคม (Social self-realization) ให้เกิดขึ้น ปรัชญานี้เป็นต้นเค้าให้

เกิดโรงเรียนชุมชน (community school) เพื่อให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน และเป็นของชุมชนร่วมใช้ทรัพยากรของชุมชน (วิจิตร ศรีสอาน, 2545, หน้า 276, อ้างถึงใน เทศ แก้วกสิกรรม, 2547, หน้า 18)

วิธีสอน ชีตงานหรือกิจกรรมเป็นหลักและครูเป็นผู้ชี้แนะ กระตุ้นเตือนและสั่งสอนตามแนวทางที่สังคมกำหนดไว้ มุ่งให้นักเรียนหาประสบการณ์ด้วยตนเองมากที่สุด และที่สำคัญคือนักเรียนต้องรู้จักตนเอง รู้ว่าต้องการจะทำอะไรในอนาคต แล้วเตรียมตัวตามแนวทางนั้น (บุญไญ สาร, 2523, หน้า 120, อ้างถึงใน วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2539, หน้า 100)

ปรัชญาการศึกษาไทย

แนวคิดสำคัญทางด้านปรัชญาการศึกษาไทย

1. ปรัชญาการศึกษาไทยตามแนวพุทธธรรม โดยพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)

พระธรรมปิฎก ครั้นยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ ได้อธิบายว่า (พระราชนูนิ 2518, หน้า 1-26) ชีวิตเกิดจากการรวมตัวขององค์ประกอบต่าง ๆ จำนวนมาก ซึ่งจัดได้เป็น 2 ประเภท คือ องค์ประกอบทางร่างกายและทางจิตใจ ซึ่งทุกส่วนจะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาไปตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งจากภายในและภายนอก ชีวิตจะพยายามเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่จะอำนวยประโยชน์แก่ตน หรือเกื้อกูลแก่การดำรงชีวิตของตน หรือช่วยเพิ่มพูนความสามารถของตนที่จะดำรงอยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะทำได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ดังนั้นชีวิตจึงขาดอิสรภาพ ไม่มีความเป็นใหญ่ในตนเอง เพราะต้องถูกครอบงำหรือพึ่งอาศัยปัจจัยภายนอกอยู่ตลอดเวลา แต่เนื่อง จากมนุษย์มีคุณลักษณะพิเศษที่ต่างจากชีวิตแบบอื่น ๆ คือ มีองค์ประกอบภายในจิตใจที่เรียกว่า “สติปัญญา” จึงทำให้มนุษย์สามารถที่จะเรียนรู้ และสามารถจัดปัจจัยแวดล้อมทั้งหลายให้เกื้อกูลแก่การดำรงชีวิตของตน ทำให้มนุษย์สามารถหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งอื่น ทำให้มีอิสรภาพ หรือมีความเป็นใหญ่ในตนเองขึ้น กระบวนการที่มนุษย์เกิดการเรียนรู้โดยใช้สติปัญญานี้เอง คือการศึกษา ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า

“การศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพ
คือ ทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อม
ภายนอกให้มากที่สุด และมีความเป็นใหญ่ในตัวเอง ในการที่จะ
กำหนดความเป็นอยู่ของตนให้ได้มากที่สุด”

พระราชาคณะ (2518, หน้า 5)

พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้อภิปรายเกี่ยวกับเรื่องจุดหมายของชีวิตตามแนวพุทธธรรมว่า คนเราไม่รู้ว่าจุดหมายของชีวิตคืออะไร หรือชีวิตเกิดมาเพื่ออะไร เพราะชีวิตเองก็ไม่รู้ว่าตัวเองเกิดมาเพื่ออะไร คือชีวิตไม่มีจุดหมายในการเกิดนั่นเอง หรืออีกนัยหนึ่งจุดหมายของชีวิตไม่ใช่สิ่งที่มันติดมากับชีวิต แต่เป็นสิ่งที่เราควรจะต้องกำหนดให้แก่ชีวิต และการศึกษาค้นคว้าจะเป็นกระบวนการที่ช่วยให้มนุษย์แสวงหาจุดหมายให้แก่ชีวิตว่า ชีวิตควรอยู่เพื่ออะไรและอย่างไร ดังนั้น “การศึกษาจึงเป็นกิจกรรมของชีวิต โดยชีวิตและเพื่อชีวิต” (พระราชมุนี, 2518, หน้า 13)

บนฐานความคิดข้างต้น กระบวนการของการศึกษา จึงควรประกอบไปด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๆ ดังนี้ (พระราชมุนี 2518, หน้า 27-47)

1. การมีความรู้ความเข้าใจในสถานะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เพื่อประโยชน์ในการปรับตัวและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง และการแก้ปัญหาอย่างถูกต้อง ซึ่งหมายถึงการทำลายอวิชชา คือภาวะแห่งความไม่รู้หรือหลงผิด และการทำลายตัณหา อันได้แก่ ความทะยานอยากดิ้นรนพร้อมทั้งการสร้างเสริมปัญญา ฉันทะ และกรุณา ซึ่งสามารถฝึกฝนอบรมและพัฒนาได้โดยใช้หลักไตรสิกขา อันได้แก่ (1) ศีล คือการประพฤติปฏิบัติถูกต้อง รู้จักยับยั้งควบคุมตัณหาให้อยู่ในขอบเขต และสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี ทำให้บุคคลอยู่ในภาวะปลอดโปร่งโล่งใจ (2) สมาธิคือการวางใจแน่วแน่ มั่นคง หนักแน่น ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 2 ประการดังกล่าวจะนำไปสู่บุคคลเกิดปัญญา (3) ปัญญาคือการเห็นทางแก้ปัญหาอย่างถูกต้องและเหมาะสม เป็นทางที่เป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ด้วยดีร่วมกัน

การฝึกฝนอบรมด้วยหลักไตรสิกขาดังกล่าว จะเป็นไปได้ดี จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยภายนอกโดยเฉพาะกัลยาณมิตรที่ดี และปัจจัยภายในคือ โยนิโสมนสิการ อันได้แก่ การคิดอันแยบคาย หรือการคิดอย่างถูกวิธี

2. การปรับตัวเพื่อเพิ่มพูนความสามารถในการดำรงอยู่ ได้แก่ การพัฒนาองค์ประกอบทางด้านร่างกาย ให้มีสุขภาพดี แข็งแรง และการพัฒนาองค์ประกอบทางด้านจิตใจให้มีสติปัญญาและคุณธรรมมากขึ้น

3. การรู้จักและเข้าใจถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของคนกับสิ่งแวดล้อมและการรู้จักปรับสิ่งแวดล้อมให้เป็นประโยชน์แก่ตน โดยการรู้จักเอาประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมแต่พอควรเท่าที่มีอยู่ การไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลแก่ชีวิต การทำตนให้เกื้อกูลแก่สิ่งแวดล้อม และการรู้จักจัดและสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ ที่อำนวยประโยชน์แก่ชีวิตเหล่านี้ เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้ผู้เรียนมีชีวิตที่เป็นอยู่อย่างดี สามารถที่จะดำรงอยู่อย่างมีความสุข มีอิสระภาพจากภาวะที่ถูกบีบคั้น คับคั่ง และเป็นทุกข์ (ทิสนา แจมณี 2547, หน้า 31-32)

พระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานของสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ความคิดความเชื่อ และการดำเนินชีวิตของคนไทยจากอดีตมาสู่ปัจจุบันมีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับพระพุทธศาสนา

มาอย่างต่อเนื่องการศึกษาไทยจึงน่าที่จะหันมาพิจารณาแนวคิดดังกล่าวและนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตของคนไทย

2. ปรัชญาการศึกษาไทยตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชทานแนวพระราชดำริ ทางด้านการศึกษาและพัฒนาคน ผ่านทางกระแสพระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสต่าง ๆ ไว้มากมาย เช่น ในหนังสือ “ขอบปราชญ์นักการศึกษา” เกียรติศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้วิเคราะห์กระแสพระราชดำรัสต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้ให้เห็นปรัชญาสาระสำคัญของแนวพระราชดำริด้านปรัชญาการศึกษา การจัดการศึกษา และการพัฒนาอันเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาประเทศ สาระสำคัญของแนวพระราชดำริดังกล่าว สรุปได้ดังนี้ (เกียรติศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ 2524, หน้า 18-48, อ้างถึงใน ทิศนา แคมณี 2547, หน้า 32-33)

ความหมายของการศึกษา

จากกระแสพระราชดำรัสและพระราชกรณียกิจต่าง ๆ การศึกษาเป็นเสมือนเครื่องมือในการพัฒนามนุษย์ในทุก ๆ ด้านทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เพื่อช่วยให้เป็นพลเมืองดี มีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ สามารถใช้ความรู้และสติปัญญาของตนให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพราะเป็นสิ่ง จำเป็นต่อการปฏิบัติงานและพัฒนางาน

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

การศึกษาต้องมุ่งพัฒนาและเพิ่มพูนองค์ความรู้ใหม่ พัฒนาศักยภาพของผู้เรียนมุ่งสร้างปัญญาและคุณลักษณะของชีวิตเพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีพเพื่อตนเองพึ่งพาตนเองได้สามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตจริงได้ และมีส่วนสร้างสรรค์ประโยชน์เพื่อสังคมส่วนรวม

แนวทางการจัดการศึกษา

เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของการศึกษาการจัดการศึกษาจึงมุ่งให้การศึกษาด้านวิชาการ โดยการถ่ายทอดความรู้ควบคู่ไปกับการฝึกฝนขัดเกลาทางความคิด ความประพฤติและคุณธรรม โดยให้มีความเข้าใจในหลักเหตุผล มีความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักรับผิดชอบและตัดสินใจในทางที่ถูกต้องเป็นธรรม และควรให้มีการเรียนรู้ทั้งทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติควบคู่กันไป โดยเน้นการเรียนรู้แบบสหวิทยาการและการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับพัฒนาชีวิตของแต่ละบุคคลและพัฒนาประเทศชาติโดยส่วนรวมการศึกษาเป็นสิ่งที่จะช่วยชีวิตของแต่ละคนเจริญก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อย ๆ ดังนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ประชาชนจะต้องได้รับอย่างทั่วถึงกันทุกคน และใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตไปอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

1 8. ปรัชญาการศึกษาไทยตามแนวพุทธธรรมจากการวิเคราะห์ของสารัช บัณฑิต (ทศนา
แชนนี 2547, หน้า 34)

สารัช บัณฑิต (2525, หน้า 68-71) ได้เชิญชวนให้นักการศึกษาไทยหันมาพิจารณา
ถึงการสร้างปรัชญาการศึกษาไทยจากพระพุทธศาสนาขึ้นใช้ในประเทศแทนการรับเอาปรัชญาจากต่าง
ประเทศมาใช้ โดยได้เสนอโครงสร้างของปรัชญาการศึกษาซึ่งประกอบด้วย (1) ความหมายและ
จุดมุ่งหมายของการศึกษา (2) แนวนโยบายของการศึกษา หรือแนวทางที่จะให้ถึงจุดหมาย และ
(3) วิธีการของการศึกษา โดยได้เสนอแนวความคิดเป็นตัวอย่างไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

ความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษา

การศึกษาตามความหมายในนัยทางพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาขั้น 5 ของบุคคล
ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพื่อให้บรรลุชีวิตที่ร่มเย็น ชีวิตที่ร่มเย็น ก็คือชีวิตที่มีกุศลมูล คือ ความ
โลก โกรธ หลง น้อยที่สุด หรือไม่มีเลยก็คือการบรรลุนิพพาน ซึ่งแม้จะยังเป็นไปไม่ได้ที่จะมีชีวิตที่
ดีที่สุดในระดับดังกล่าว การลดอกุศลมูลให้เหลือน้อยที่สุดก็จะสามารถทำให้บุคคลมีชีวิตที่ร่มเย็นได้

นโยบายหรือแนวทางการศึกษา

แนวทางตามหลักพุทธธรรม ที่จะนำไปสู่จุดหมายของการศึกษาดังกล่าวได้ก็คือ มรรค
8 ซึ่งย่อได้เป็น สิล สมาธิ และปัญญา นอกจากนั้น ควรให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับ (1) ตนเอง
(2) สิ่งแวดล้อม และ (3) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม โดยให้เรียนวิชาต่าง ๆ
เพื่อจะได้พบว่าตนเองถนัดอะไร มีศักยภาพไปในทางใด และต้องมีการเรียน “จริยธรรมศึกษา” เพื่อ
ควบคุมไม่ให้ปฏิสัมพันธ์นั้นเป็นไปในไม่เหมาะสมไม่ควร

วิธีการของการศึกษา

กระบวนการตามหลักพุทธธรรมที่สามารถช่วยให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่าง
เหมาะสม ได้แก่ การสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ ซึ่งได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อันเป็นขั้น
ตอนที่คล้ายกันกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์

ตามแนวคิดของ สารัช บัณฑิต สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาปรัชญาการ
ศึกษาของไทยได้ นับได้ว่าท่านได้ริเริ่มแนวคิด และให้แนวทางที่นักการศึกษาไทยสมควรนำไป
พิจารณาในรายละเอียด เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษาของไทยให้เหมาะสมกับบริบท ของ
สังคมไทยและคนไทยต่อไป

แนวคิดทางการศึกษาของนักการศึกษาไทย

สุจิต เกล่าสุนทร (2512, หน้า 101-102) ได้ให้แนวคิดทางการศึกษาไว้ว่าการศึกษา
เป็นแขนงหนึ่งของวิทยาศาสตร์ (Social Sciences) การศึกษาเป็นการสอนให้คนมีความรู้ความสามารถ
ในการที่จะดำรงตนให้อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข ฉะนั้นควรยึดถือในหลักใหญ่ 4 ประการ คือ

1. เพื่อให้มีความรู้ต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า ความรู้สามัญทั่วไปในระดับที่ต้องการเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ในสังคมได้อย่างเป็นสุข หรือเรียกได้ว่าทำให้คนฉลาดขึ้น
2. เพื่อให้มีความรู้เฉพาะสำหรับตนตามความถนัดและความสนใจ เพื่อให้สามารถใช้คุณสมบัติที่มีในตนอย่างเต็มที่ เพื่อการอาชีพ หรือเพื่อการมีชีวิตอย่างบุคคลที่สมบูรณ์
3. เพื่อให้มีความสามารถในการประกอบอาชีพ เพื่อเลี้ยงตนและครอบครัวตามความเหมาะสม
4. เพื่อให้รู้จักช่วยเหลือชุมชนที่ตนอยู่ และช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ได้ดีขึ้น

จำนงค์ ทองประเสริฐ (2520, หน้า 22-25) ได้ให้แนวคิดทางการศึกษาถึงปรัชญาการศึกษาไทยว่าเราศึกษาเฉพาะแนวคิดปรัชญาตะวันตกและเป็นการผิวเผิน ไม่ลึกซึ่งนักเลยทำให้คิดว่าปรัชญาของตะวันตกคือเลิศ และคิดว่าปรัชญาทางตะวันออก ซึ่งควรจะหันมาสนใจปรัชญาตะวันออกให้มากขึ้น ได้แก่ ปรัชญาทางพุทธศาสนา ปรัชญาเต๋า ขงจื๊อ และปรัชญาศาสนาพราหมณ์ ทั้งนี้เพราะโลกตะวันตกที่เจริญทางด้านวัตถุกำลังเกิดความเสื่อมทางจิตใจ ขณะนี้ทางตะวันตกได้หันมาสนใจทางด้านจิตใจแบบทางตะวันออกมากยิ่งขึ้น

พุทธศาสนามีระบบการศึกษาที่เป็นขั้นตอนรวม 3 ขั้น คือ

1. ศีล อันเป็นพื้นฐานทางด้านจิตใจ ทำให้บุคคลมีความประพฤติดี เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ถ้าขาดศีลแล้วได้ชื่อว่าเป็นคนไม่ดี
2. สมาธิ เป็นหลักทำให้เกิดความมั่นใจ มีสติแน่วแน่ ไม่ถลันตัว หรือขาดสติ
3. ปัญญา เป็นความรอบรู้ เฉลียวฉลาด

ศ. ศิวรักษ์ (2525, หน้า 17-18) ได้ให้แนวคิดทางการศึกษาไว้ว่า การศึกษามีส่วนช่วยให้สังคมวิวัฒนาการไปเร็วหรือช้าทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพของสังคมและวัตถุประสงค์ที่สมาชิกในสังคมนั้นต้องการ ระบบการศึกษาในสังคมใดสังคมหนึ่งขึ้นอยู่กับเครื่องชนคัลโลกอันซับซ้อนในสังคมนั้นที่เป็นไปเพื่อให้สมาชิกในสังคมนำเอาความรู้ ทักษะ และทัศนคติมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างสอดคล้องกับสิ่งที่สังคมต้องการ และการถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ให้เกิดประโยชน์ ระบบการศึกษานั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ข้อ คือ

1. ผลที่พึงประสงค์นั้นคืออะไร และ
 2. มรรควิธีอย่างไรที่จะก่อให้เกิดผลอันนั้น
- และเป้าหมายของการศึกษาควรเป็นเพื่อนมนุษย์

1. มีความรู้ขั้นต่ำอย่างน้อยก็เพื่อที่เขาจะอยู่ได้ในสังคมและเพื่อหาความรู้เพิ่มเติมขึ้นด้วย
2. มีวิชาชีพ เพื่อที่จะหาเลี้ยงชีพได้
3. มีความสนใจ และใคร่แสวงหาความรู้ จะได้สามารถเรียนรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง อันนับเป็นการพัฒนาประสิทธิภาพในการใช้สติปัญญาของเด็ก ๆ ตลอดจนสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง

4. รู้จักวิจารณ์ พร้อมกับรู้จักทำตนให้เป็นประ โยชน์ค่อสังคม

5. ได้สัมผัสและสัมผัสทางวัฒนธรรมและจริยธรรมซึ่งเป็นผลได้อันสำคัญของมนุษยชาติ

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2526, หน้า 195-197) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาของไทย ไว้ว่า การศึกษาเพื่อการพัฒนาชีวิตของผู้คนและบ้านเมืองนั้น เราจะต้องตอบคำถามข้อใหญ่ทั้งในปัจจุบัน และในอนาคตว่า การศึกษาสามารถช่วยให้คนมีความสุขได้หรือไม่ เมื่อถามเช่นนี้ก็ต้องถามต่อไปอีก ว่าความสุขคืออะไร หรืออะไรทำให้คนมีความสุข ถ้าความสุขเกิดจากการดิ้นรน แสวงหาให้ได้ ทุกสิ่งทุกอย่าง ความสุข คือ การมีอำนาจเหนือผู้อื่น ความสุข คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ความ สุข คือ ความได้เปรียบในสังคม ความสุขเช่นนั้นกล่าวอย่างชาวพุทธก็หาใช่ความสุขที่ยั่งยืนแท้จริง ไม่ โดยเนื้อแท้เป็นความทุกข์ที่เป็นกับคักอยู่ข้างหน้าอย่างชัดเจน ดังนั้น การศึกษาที่ดีจะต้อง ตอบคำถามข้อใหญ่นี้ให้ได้ว่า ความสุขที่ปรารถนานั้นคืออะไร แนวทางที่จะได้ความสุขนั้นคือ อย่างไรในฐานะที่เราเป็นทายาททางปัญญาของธรรมที่มีองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ไว้ถ่องแท้ แล้วว่าชีวิตเป็นอย่างไร อะไรคือทุกข์ อะไรคือสุข อะไรคือความสงบ คงจะไม่เป็นการเกินเลยที่จะ นำหลักพุทธธรรมมาวิเคราะห์ปัญหาของเราในอดีตและปัจจุบัน และเตรียมการเพื่ออนาคต โดย พิจารณาให้ความสำคัญกับประเด็นที่ว่า การศึกษาที่ดี คือ การศึกษาที่ทำให้คนมีความสุขยั่งยืน แท้จริง คือ

1. ความสุขจากความเป็นอิสระหลุดพ้นจากความหิวโหย ความไม่รู้ ความยากไร้ใน ลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านปัจจัย 4

2. ความสุขที่ไม่เน้นการแสวงหาการพอกพูนทางวัตถุทางลาภ ยศ สรรเสริญ สุขจนเกินไป

3. ความสุขที่ตั้งอยู่บนความพอดี

4. ความสุขที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติอย่างคนที่มีมนุษยธรรม

5. ความสุขของคนที่เข้าใจความจริงของชีวิตตามระดับวุฒิภาวะที่ตนจะพึงเข้าใจได้

6. ความสุขของคนที่สามารถนับถือตัวเองและดำรงเกียรติภูมิของตัวเองได้สามารถยกย่อง ให้เกียรติผู้อื่นในฐานะเพื่อนร่วมชาติ เพื่อนมนุษย์ร่วมโลกได้ด้วยจิตใจที่เที่ยงธรรม

7. ความสุขจากการที่ได้ทำจิตใจให้ผ่องใสสุขสงบขึ้นทุกขณะเดือนสติมีให้ประมาณ ส่ง เสริมชีวิตที่ดีร่วมกัน

สิ่งเหล่านี้มิใช่สิ่งที่ลึกซึ้งเกินไปหรือเกินวิสัยที่ผู้มีส่วนรับผิดชอบทางการศึกษาจะนำมา พิจารณาได้ในการจัดการศึกษา ในทางตรงกันข้าม เป็นสิ่งที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจคนไทยทั้งชาติที่ ว่าได้

วิทย์ วิศทวทย์ (2527, หน้า 110-112) ได้ให้แนวคิดทางการศึกษาเรื่องการสร้างปรัชญาการ ศึกษาและเสนอแนะในการวิจัยเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของไทย เพื่อเป็นแนวพิจารณาไว้ดังนี้

1. ระบบการศึกษาของไทยปัจจุบัน ถ้าพิจารณาองค์ประกอบหลัก เช่น การจัดหลักสูตร บทบาทของครูทางการศึกษา บทบาทของโรงเรียนที่มีต่อสังคม งบประมาณทางการศึกษา งานที่ผู้ได้รับการศึกษามีความสามารถที่จะทำได้เมื่อพิจารณาแล้วการจะวิเคราะห์ออกมาว่าสิ่งที่เราทำอยู่นี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่ออะไรบ้าง บางคนกล่าวว่าเมืองไทยไม่มีปรัชญาการศึกษา ข้อนี้เป็นไปไม่ได้ ระบบการศึกษาทุกระบบต้องมีความเชื่อบางอย่างเกี่ยวกับการศึกษาของมนุษย์ ความสำคัญของแรงสมองหรือแรงงาน จริยธรรม และวัฒนธรรมที่ถูกต้องดีงาม สิ่งดีของชีวิต ความหมายของความเป็นธรรม ความเชื่อเหล่านี้ต้องมีแฝงอยู่ในระบบการศึกษาทุกระบบ เราจะไม่รู้จักรักตัวเอง ถ้าเราไม่ดึงเอาสิ่งที่แฝงอยู่นี้ออกมาให้กระจ่างชัด เมื่อเห็นชัดแล้วจึงจะต้องตัดสินใจได้ว่าควรสร้างระบบนี้ไว้ หรือจะเปลี่ยนไปในทางใด

2. การที่จะนำพุทธธรรมมาเป็นแม่บทในการเสนอปรัชญาการศึกษาของไทยอยากที่จะเป็นแนวทางในการดำเนินการได้อย่างจริงจังดังนั้นก็ควรสนับสนุนให้มีการวิจัยแนวนี้อีกต่อไป โดยอาจเอาธรรมะของศาสนาอื่นหรือประสมธรรมะของศาสนาต่าง ๆ ให้กลมกลืนกัน แล้วนำมาเป็นแม่บทก็ได้ แต่ส่วนที่สำคัญคือ ต้องคำนึงถึงข้อเท็จจริงที่กำลังเป็นอยู่ด้วย ฉะนั้น จะเป็นการสร้างวิมานในอากาศ แต่ในทางกลับกันถ้าคำนึงถึงข้อเท็จจริงมากเกินไป ข้อเสนอที่จะเป็นเครื่องชี้นำก็เกิดขึ้นไม่ได้

อุดมคติทางการศึกษานั้นผูกพันอยู่กับอุดมคติทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างแยกไม่ออก การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาที่เกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ นั้นถูกกำหนดโดยการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจและการเมือง ไม่ค่อยจะพบว่าระบบการศึกษาเป็นกำหนดแนวทางเศรษฐกิจและการเมือง จึงต้องพิจารณาปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นแนวทางจัดการศึกษา

3. ต้องมีการพิจารณาที่เสนอจากผลงานการค้นคว้าวิจัยสัมมนาต่าง ๆ ทางการศึกษา เพื่อหาลักษณะแตกต่างและลักษณะร่วม อันช่วยให้ได้แนวคิดใหม่มาใช้ในการพิจารณาปรับปรุงการศึกษาของไทย

4. ส่งเสริมให้มีการวิจัยประวัติการศึกษาเปรียบเทียบโดยศึกษาการศึกษาของคนในอดีตการเปรียบเทียบอดีตของตนกับอดีตของผู้อื่นซึ่งมีส่วนช่วยทำให้เห็นภาพปัจจุบันและแนวทางในอดีตเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมการวิจัยปรัชญาการศึกษา

อริปิตย์ คลีสุณฑร (2531, หน้า4) ได้ให้แนวคิดทางการศึกษาไว้ว่า การศึกษาเป็นกิจกรรมที่สังคมจัดให้มีเพื่อทำหน้าที่โดยภาพรวม คือ อบรม สั่งสอน ให้เยาวชนและประชาชนได้รับความรู้ ประสบการณ์ และมีพฤติกรรมเป็นไปตามแนวทางที่สังคมนั้นปรารถนา การให้การศึกษาแก่สมาชิกใหม่ของสังคม ก็เพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ วัฒนธรรมนั้นในความหมายกว้างหมายรวมถึงแบบแผนการดำรงชีวิต ขนบประเพณี ความเชื่อ ความรู้ที่สั่งสอนและสืบทอดกันมา โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่าการศึกษา คือ

1. ถ่ายทอดวัฒนธรรม
2. ช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้ดี
3. สร้างและถ่ายทอดความรู้ใหม่ และความรู้เดิม
4. กำหนดสถานภาพของบุคคลในสังคม
5. ช่วยให้เด็กเติบโตอย่างมีคุณภาพชีวิต
6. พัฒนาบุคลิกภาพของสมาชิกของสังคม
7. ย้ำอุดมการณ์ของสังคมในเรื่องความเชื่อ ค่านิยม และวัฒนธรรม

แนวคิดความเชื่อทางการศึกษาที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นส่วนหนึ่งในหลาย ๆ แนวคิด การจัดการศึกษาของไทยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปรัชญาการศึกษา ระบบการศึกษา การบริหารการศึกษา หลักสูตรและการเรียนการสอน นักการศึกษาไทยบางกลุ่มยอมรับว่าปรัชญาการศึกษาของไทยเป็นทฤษฎีแบบผสมผสาน (Eclecticism) โดยเอาหลักการและทฤษฎีหลาย ๆ สาขามารวมกัน แล้วนำมาใช้ให้เหมาะสมกับลักษณะของสังคมไทย การเอาแนวคิดจากต่างประเทศมานั้นไม่ใช่เสียหาย แต่กลับเป็นผลดีที่จะเอาแบบอย่างที่ดีมาปรับเข้ากับแนวความคิดของประเทศไทย ทั้งนี้เพราะประเทศไทยมีพื้นฐานต่าง ๆ แตกต่างกับต่างประเทศไม่ว่าทางเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งสังคมจะเป็นอย่างไรนั้นย่อมขึ้นอยู่กับการจัดการศึกษาของสังคมนั้น ๆ

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี นักคิดคนสำคัญของประเทศไทย ได้เสนอยุทธศาสตร์ทางปัญญาแห่งชาติ 8 ประการ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมไทยทั้งหมดรวมกัน เพื่อพัฒนาประเทศให้ไปสู่ความเจริญที่แท้จริงและยั่งยืน และยุทธศาสตร์หนึ่งในแปดที่เสนอ คือ ยุทธศาสตร์ฐานวิชา หรือยุทธศาสตร์ที่ว่าด้วยความรู้ความจริง และปัญหา ประเวศ วะสี (2537, หน้า 10-17) ได้เสนอแนวคิดว่า ความรู้ที่จำเป็นมี 4 ประเภทใหญ่ ๆ เรียกว่า ปัญญา 4 หรือ จตุรปัญญา คือ ความรู้ธรรมชาติที่เป็นวัตถุ (วิทยาศาสตร์กายภาพ) ความรู้ทางสังคม (วิทยาศาสตร์สังคม) ความรู้ทางศาสนา (วิทยาศาสตร์ข้างใน) และความรู้เรื่องการจัดการ ซึ่งปัญญาที่เกิดจากความรู้ชนิดใดชนิดหนึ่งไม่เป็นการเพียงพอที่จะทำให้เกิดดุลยภาพในสังคมเราจำเป็นต้องมีปัญญาย่างบูรณาการ การศึกษาและการวิจัยจำเป็นต้องคำนึงถึงปัญญาทุกด้าน มิใช่ให้เรียนรู้เป็นส่วน ๆ เพราะความรู้แบบแยกส่วน จะนำไปสู่การกระทำแบบแยกส่วน ทำให้เกิดการเสียดุลยภาพและเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น การศึกษาเรียนรู้จำเป็นต้องให้ผู้เรียนได้เรียนรู้แบบเชื่อมโยงเนื่องจากในโลกแห่งความเป็นจริงนั้นเป็นโลกแห่งการเชื่อมโยงเป็นองค์รวม การจัดการเรียนรู้ควรจะไปให้ถึง 3 ระดับคือ

1. ระดับที่เกิดความรู้ ซึ่งหมายถึง การรู้ความจริง การที่บุคคลจะทำอะไรให้สำเร็จได้ บุคคลนั้นต้องรู้และใช้ความจริง ความรู้ต้องเป็นความจริง เพราะการใช้ความจริงทำให้ทำ ได้ถูกต้อง การให้ผู้เรียนสัมผัสความจริงเท่ากับเป็นการทำให้ผู้เรียนมีความรู้ระดับเบื้องต้น

2. ระดับที่เกิดปัญญา เป็นระดับที่ผู้เรียนสามารถบูรณาการหรือเชื่อมโยงความรู้ใน 4 ด้าน ดังกล่าวข้างต้น และนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต

3. ระดับที่เกิดจิตสำนึก คือเกิดความเข้าใจความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ และเข้าใจตัวเอง ว่าสัมพันธ์กับสรรพสิ่งอย่างไร

จริยธรรมจะเกิดแก่บุคคลต่อเมื่อบุคคลนั้นได้บรรลุการเรียนรู้ทั้ง 3 ระดับดังกล่าว จึงควรมี การปฏิรูปการเรียนรู้ให้เน้นการสัมผัสความจริง การคิด และการจัดการให้มากขึ้นทุกระดับ

ประเวศ วะสี ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนของไทยในสถาบันการศึกษา ทุกระดับตั้งแต่อนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัยว่าเป็นการศึกษาที่สร้างความอ่อนแอทางสติปัญญาและ ทำลายศักยภาพในการเรียนรู้ เนื่องจากเน้นการถ่ายทอดเนื้อหาในห้องเรียนและท่องจำจากตำรา เป็นใหญ่ ผู้เรียนขาดประสบการณ์และการศึกษาจากความเป็นจริงรอบตัว ขาดการคิดวิจารณ์ ขาดการนำประสบการณ์หรือข้อมูลมาสังเคราะห์ให้เป็นปัญญาที่สูงขึ้น การเรียนวิธีนี้จริยธรรมจึง ไม่เกิด เพราะจริยธรรมเกิดจากความเข้าใจโลกและเข้าใจตัวเองอย่างลึกซึ้ง การศึกษาที่ดีควรจะสร้าง คนให้ฉลาด เป็นคนดีและมีความสุข กระบวนการเรียนรู้ควรเน้นที่การช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธี เรียนและสามารถเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง วิธีการเรียนรู้ที่ปรับมาจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับปัญญา 3 ประการ ได้แก่ สุตมยปัญญา (ปัญญาที่ได้จากการรับรู้รับฟัง) จินตมยปัญญา (ปัญญาอัน เกิดจากการคิด) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาอันเกิดจากการภาวนา) มาเป็น (2537, 23-29)

1) การศึกษาจากการสัมผัสความจริง ได้แก่ ความจริงทางธรรมชาติ ความจริงทาง สังคม วัฒนธรรม ความจริงโดยการทำงานและกิจกรรม ความจริงที่เป็นสุนทรียะ และความ จริงทางข้อมูลข่าวสาร

2) การศึกษาจากการคิด การคิดเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์และต่อเนื่องจากการศึกษา โดยสัมผัสความจริง ประกอบด้วย

- 2.1) การฝึกสังเกต
- 2.2) การฝึกบันทึก
- 2.3) การฝึกการนำเสนอข้อมูลที่ประชุม
- 2.4) การฝึกการฟัง
- 2.5) การฝึกการปรุงใจ - วิเคราะห์ หรือถาม - ตอบ ฝึกการใช้เหตุผล วิเคราะห์

สังเคราะห์ ฯลฯ

- 2.6) การฝึกการตั้งสมมติฐานและการตั้งคำถาม
- 2.7) การฝึกแสวงหาคำตอบต่อคำถามที่ตั้งขึ้น
- 2.8) การวิจัย เพื่อสร้างความรู้ใหม่
- 2.9) การเชื่อมโยง บูรณาการ และการเข้าใจตนเอง เกิดการรู้ตัวเองตามความเป็น

จริงว่าสัมพันธ์กับคนอื่นและสิ่งอื่นอย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิดจริยธรรมขึ้นในตนเอง

2.10) การฝึกการเขียนและการเรียบเรียงทางวิชาการ

3) การศึกษาจากการเจริญสติ การเจริญสติเป็นวิธีการทางปัญญาที่จะช่วยให้การสัมผัสความจริงและการคิดมีความตรงและคมชัดมากขึ้น ทำให้เอาปัญญามาใช้ได้ทัน ช่วยป้องกันความผิดพลาด และสกัดกั้นความไม่ตั้งใจไม่ให้เข้ามาสู่ตัว ทั้งยังเป็นเครื่องรักษาสุขภาพ ได้อย่างดีอีกด้วย

ดร.วิชัย ตันศิริ นักบริหารการศึกษาและนักการศึกษาคนสำคัญของประเทศไทย ได้แสดงวิสัยทัศน์ของสังคมไทยในอนาคต ในภาพรวมไว้ว่า

“สังคมไทยในอนาคตน่าจะเป็นสังคมที่มีการพัฒนาที่ยั่งยืน มีความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการพัฒนาทางจิตใจเป็นสังคมที่ตระหนักในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสังคมเปิดที่สามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา เป็นสังคมที่ยึดสันติและทางสายกลางตามพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาคือขัดแย้ง เป็นสังคมที่เอื้ออาทรและมีจิตสาธารณะ (public spirit) และสังคมที่ทุกคนเคารพกฎหมายและกระตือรือร้นในกิจการของส่วนรวม”

(วิชัย ตันศิริ 2539, 123)

ลักษณะของสังคมไทยดังกล่าวจะเป็นจริงขึ้นมาได้ก็ต้องเริ่มจากการพัฒนาคน จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ทุกระดับการศึกษา คือหัวใจของการพัฒนาคน หากเราไม่สามารถสร้างความเป็นคนในความหมายของพระพุทธศาสนา ระบบการศึกษาของเรา ก็จะล้มเหลว การสร้างคน ในความหมายที่แท้จริงคือการสร้างให้บุคคลเป็นผู้มีจิตใจสูง ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ทุกระดับจึงต้องมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาคนทั้งกาย ใจ และปัญญา โดยเฉพาะปัญญานั้นสัมพันธ์กับใจ หรือใจสัมพันธ์กับปัญญา จิตใจที่สะอาดมีสมาธิจะนำไปสู่ปัญญา ปัญญาที่ฝึกไว้ดีแล้วจะนำไปสู่จิตที่สูงส่งกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการฝึกให้นักเรียนได้หัดคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ เข้าใจหลักการ มหภาค และเห็นความสัมพันธ์ระหว่างหลักแนวคิดมหภาคกับข้อเท็จจริงระดับจุลภาค

การศึกษาเพื่อเตรียมคนให้สามารถเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพได้นั้นต้องมุ่งสร้างความสามารถและทักษะของผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง วิชัย ตันศิริ ได้เสนอแนะทักษะและสมรรถนะที่เรียกว่า “portable skills” ซึ่งเป็นทักษะที่ควรพัฒนาให้แก่ผู้เรียน ดังนี้ (วิชัย ตันศิริ 2539, 159-160)

1. ภาษาและการใช้ภาษา
2. คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และคอมพิวเตอร์
3. ความสามารถในการวิเคราะห์ และสังเคราะห์

กระบวนการเรียนการสอน ควรมุ่งเน้นการแสดงความคิด การฝึกให้ผู้เรียนได้มองกว้าง และมองไกล หรืออาจจะเรียกว่าความเข้าใจในระดับมหภาค และสามารถวิเคราะห์แยกแยะได้ในระดับจุลภาค คือสอนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาพรวมกับภาพย่อย นอกจากนั้น ยังต้องมีการปรับกระบวนการวัดผลควบคู่ไปด้วย การทดสอบควรเป็นแบบที่เปิดโอกาสหรือส่งเสริมให้นักเรียนแสดงความคิดของตนเองมากขึ้น การตั้งคำถามแบบปลายเปิด การจัดทำโครงการ การรายงาน การเขียนเรียงความ การวิเคราะห์อภิปรายปัญหา เหล่านี้ล้วนเป็นวิธีการที่สามารถช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะดังกล่าว

ดร.รุ่ง แก้วแดง นักบริหารและนักการศึกษา ผู้ดำรงตำแหน่งทางราชการที่สำคัญ ๆ หลายตำแหน่ง ในกระทรวงศึกษาธิการ ท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการปลุกกระแส กระตุ้น และดำเนินการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษา ท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการศึกษา และการจัดการเรียนรู้ไว้จำนวนมาก ในที่นี้ จะขอนำเสนอแนวคิดที่สำคัญ ๆ ของท่านที่เกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ 3 แนวคิดหลักดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติมุมมองต่อผู้เรียน

การปฏิบัติการศึกษาที่สำคัญที่สุดตามความเห็นของ รุ่ง แก้วแดง คือการปฏิบัติมุมมองที่มีต่อผู้เรียน ที่ผ่านมา ผู้เรียนถูกมองว่าเป็น “วัตถุสืบ” ที่ถูกส่งผ่านเข้ากระบวนการผลิตหรือเครื่องจักรทางการศึกษา (สถาบันการศึกษา) จนได้ผลผลิตที่เป็นบัณฑิตออกมา ซึ่งมุมมองนี้ควรจะปรับเปลี่ยนไปเป็นดังนี้ (2540, 60-79)

1.1 ผู้เรียน คือ ผู้ที่มีสมอง มีสติปัญญา มีความคิด มีความอยากรู้ อยากเรียน และเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐและมีศักดิ์ศรี

1.2 ผู้เรียน คือ ผู้เป็นที่รักของเรา เป็นลูก หลาน หรือศิษย์รัก

1.3 ผู้เรียน คือ อนาคตของชาติ ความสามารถในการแข่งขันกับสังคมโลกของประเทศไทยขึ้นอยู่กับผู้เรียนในวันนี้

1.4 ผู้เรียน คือ ตัวของเราเองและทุกคนในสังคม ทุกวัย ทุกกลุ่มเป้าหมาย ตามแนวความคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต

1.5 ผู้เรียน คือ “ลูกค้า” ของครูและสถานศึกษา ผู้ซึ่งมีสิทธิได้รับบริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพ เป็นที่พึงพอใจ สอดคล้องกับความต้องการและความถนัดของเขา

ด้วยเหตุนี้ การจัดกระบวนการเรียนการสอน จึงควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพหรือพหุปัญญาของเขาอย่างเต็มที่ การปฏิบัติต่อผู้เรียนควรเป็นไปอย่างให้เกียรติในความเป็นมนุษย์ของเขา ขอมอบในสิทธิของผู้เรียน กำเนียงถึงความต้องการ ความถนัดและความสนใจของเขา การเรียนรู้ควรต้องเน้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดวิเคราะห์ รู้จักเชื่อมโยงความคิด รู้จักใช้และพัฒนาภูมิปัญญาไทย ปรับค่านิยมให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ พัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมที่พึงประสงค์ การ

1. จัดการศึกษาและการเรียนการสอนต้องมุ่งตอบสนองความต้องการของลูกค้ำคือผู้เรียนให้ความสำคัญกับผู้เรียนและให้ทางเลือกแก่ผู้เรียนมากขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน

รุ่ง แก้วแดง กล่าวว่า การจัดการศึกษาประกอบด้วยกระบวนการหลัก 2 กระบวนการ คือ กระบวนการเรียนรู้กับกระบวนการสอน ซึ่งกระบวนการสอนจะต้องเป็นไปเพื่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ท่านได้วิเคราะห์ให้เห็นสภาพของการเรียนการสอนที่ควรปรับเปลี่ยนไปจากอดีตดังนี้ (2540, 90-117)

1. ที่ผ่านมาโดยทั่วไป โรงเรียนมีการสอนมากกว่าการเรียนรู้ ครูมีบทบาทในการทำกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าผู้เรียน ดังนั้นจึงควรมีการปฏิวัติระบบการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเป็นผู้มีบทบาทมากที่สุด ในกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนสภาพจากห้องสอนเป็นห้องเรียนและโรงสอนเป็นโรงเรียน

2. ที่ผ่านมา โรงเรียนส่วนใหญ่ยังจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยไม่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง แต่กลับยึดตัวครู หลักสูตร เนื้อหาวิชา สื่อ และการวัดผลเป็นหลัก การมุ่งเน้นเนื้อหาทำให้ผู้เรียนไม่ได้พัฒนาสมอง ไม่ได้ใช้ความคิด และไม่ได้สร้างความรู้ด้วยตัวเอง เป็นเหตุให้ผู้เรียนขาดความสามารถในการคิดและการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ครูจึงควรปฏิวัติกระบวนการเรียนรู้โดยเปลี่ยนบทบาทของตนจากการถ่ายทอดความรู้มาเป็นการสนับสนุนส่งเสริมช่วยเหลือและอำนวยความสะดวก ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และสร้างความรู้ด้วยตนเอง

3. ที่ผ่านมา การเรียนส่วนใหญ่จะเป็นการเรียนแบบแยกส่วน แยกเป็นรายวิชาขาดการเชื่อมโยงความรู้เข้าด้วยกัน และการเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้นการจัดหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนจึงควรมีลักษณะที่บูรณาการมากขึ้น เปลี่ยนจากการเรียนรายวิชาเป็นการเรียนแบบองค์รวม เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถสร้างความรู้แบบองค์รวมที่เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันของตนได้

4. ที่ผ่านมา การเรียนสร้างความเครียดและความทุกข์ให้แก่เด็ก ทำให้นักเรียนมีเจตคติที่ไม่ดีต่อการเรียนรู้ ขาดความใฝ่รู้ ดังนั้นจึงควรมีการปฏิวัติกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้ตามความสนใจมากขึ้น มีความสุข สนุกกับการศึกษาเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

5. ที่ผ่านมา ผู้เรียนมีบทบาทเป็นผู้รับความรู้จากครู ผู้เรียนไม่มีโอกาสได้ฝึกฝนการเรียนรู้ด้วยตนเอง จึงขาดความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพราะขาดการเรียนรู้กระบวนการในการแสวงหาความรู้ ดังนั้นครูจึงควรฝึกฝนให้ผู้เรียนรู้จักเรียนรู้ด้วยตนเองซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

6. ที่ผ่านมา การเรียนรู้ถูกจำกัดอยู่ในห้องเรียนเท่านั้น การเรียนรู้ที่แท้จริงนั้นไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นในห้องเรียนเสมอไป ครูควรเปิดโอกาสและกระตุ้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้

ที่หลากหลาย การเรียนแบบใหม่เป็นการเรียนตลอดเวลา เป็นการเรียนตามความพร้อม ผู้เรียนสามารถเรียนได้ทุกเวลา เรียนที่ไหนก็ได้ และสอบที่ไหน เมื่อไหร่ก็ได้

แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปบทบาทหน้าที่ของครู

ครูเป็นกำลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนให้การปฏิรูปการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ประสบความสำเร็จได้ หากครูไม่มีการปฏิวัติมุมมองต่อผู้เรียน และไม่ปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอน ความสำเร็จก็คงเกิดขึ้นไม่ได้ หลักการในการจัดการเรียนการสอนสำหรับครูยุคใหม่ คือ ครูควรให้การเรียนเป็นสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้เรียน ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางคือให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ และเอาใจใส่ผู้เรียนเป็นรายบุคคล รวมทั้งครูจะต้องทำตัวเป็นกัลยาณมิตรกับผู้เรียนด้วย นอกจากนั้นท่านยังได้เสนอกระบวนการสอน 10 ขั้นตอน ซึ่งประกอบด้วย

1. การศึกษารวบรวมข้อมูลของผู้เรียนเป็นรายบุคคล
2. การวิเคราะห์เพื่อค้นหาศักยภาพของผู้เรียน
3. การร่วมกับผู้เรียนในการสร้างวิสัยทัศน์
4. การรวมวางแผนการเรียน
5. การแนะนำช่วยเหลือเรื่องการเรียน
6. การสรรหาสื่อและอุปกรณ์
7. การให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเอง
8. การเสริมพลังและสร้างกำลังใจ
9. การร่วมการประเมินผล
10. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ครูที่สอนตามกระบวนการนี้จะมีภาพลักษณ์เปลี่ยนไปจากเดิมอย่างหน้ามือเป็นหลังมือครูจะมีบทบาทเป็น “ผู้อำนวยความสะดวก” (facilitator) ผู้ให้คำแนะนำ และเสริมพลังแก่นักเรียน ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งท่านขอเรียกครูแบบนี้ว่าเป็น “ครูพันธุ์ใหม่” เพราะเป็นคำบ่งบอกถึงความเปลี่ยนแปลงของครูแบบพลิกโฉม (รุ่ง แก้วแดง 2540, 140-147)

สุนน อมรวิวัฒน์ (2533, 408-414) ได้เสนอว่า สมบัติที่พึงมีที่น่าจะนำไปใช้เป็นพื้นฐานของการจัดการศึกษาไทย ได้แก่ วัฒนธรรม ปัญญาธรรม และเมตตาธรรม และได้เสนอยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาในอนาคตไว้ดังนี้

1. การจัดสาระและกระบวนการเรียนรู้ ต้องมีส่วนที่เป็นแกนหลัก และส่วนที่ยืดหยุ่น
2. การจัดโครงสร้างของสาระและกระบวนการเรียนรู้ต้องตั้งอยู่บนฐานของสังคมไทย และเหมาะสมกับเด็กที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย
3. สาระความรู้ที่เป็นสาระหลักเพื่อความเป็นมนุษย์ ได้แก่ ทักษะและกระบวนการสื่อความหมาย การแสวงหาความรู้ กระบวนการคิด กระบวนการวิทยาศาสตร์ กระบวนการสังคม

กระบวนการทำงาน สุขภาพและบุคลิกภาพ ศิลธรรมและสุนทรียภาพ ศิลปวิทยาทั้ง 8 ประการนี้ ถือเป็นแก่นแท้ของศึกษภพมนุษย์

4. สาระประกอบเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ประเทศชาติ และเป็นพลโลก ที่สร้างสรรค์ ได้แก่ ประสบการณ์เกี่ยวกับสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ กับผู้อื่น ทรัพยากร เทคโนโลยี และความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ

5. กระบวนการเรียนการสอน ครูควรลดบทบาทในการบอก อธิบาย และใช้เครื่องมือ ช่วยสอนมากขึ้น เช่น ใช้สื่อบันทึกภาพ ใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน ใช้ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ใช้สื่อมวลชน ใช้แหล่งวิทยาการหลากหลาย

กระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา ประกอบด้วย การฝึกหัดอบรม ควบคุมกายและวาจา (อริยศีลสิกขา) การฝึกหัดคิดและอบรมจิตใจ (อริยจิตสิกขา) และการฝึกหัด อบรมเพื่อความรู้ระดับสูง (อริยปัญญาสิกขา) และได้เสนอระบบการสอนตามแนวพุทธวิธี ซึ่งผู้เขียนจะ นำเสนอแนวคิดของท่านในบทต่อไป การสอนตามแนวพุทธศาสตร์ที่ท่านได้นำเสนอประกอบด้วย กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพุทธ ซึ่งมีส่วนตอนสำคัญ ๆ 3 ขั้นตอน คือ (1) ขั้นการ สร้างศรัทธา (2) ขั้นการสอนตามหลักพุทธ ได้แก่ การฝึกหัด ฟัง พูด อ่าน เขียน การฝึกปรือ เพื่อจับประเด็นสาระและจดจำ การฝึกฝน ลงมือปฏิบัติจนคล่องแคล่ว การฝึกคิด พิจารณาจน เข้าใจแจ่มแจ้ง และการฝึกสรุป สาระความรู้ และนำไปใช้ในชีวิตจริง (3) ขั้นการมองตนและ การประเมินของกัลยาณมิตร นอกจากนั้น ท่านยังได้แสดงทัศนะไว้ว่า การศึกษาที่แท้จริง ย่อมสัมพันธ์ สอดคล้องกับความเป็นจริงของวิถีชีวิต การจัดกระบวนการเรียนรู้ จึงต้องช่วยสร้างสมรรถภาพให้ผู้ เรียนสามารถเผชิญ ผจญ ผสมผสาน และเผชิญปัญหาได้ ท่านได้เสนอการสอนโดยใช้กระบวนการ เผชิญสถานการณ์ ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนหลัก 4 ขั้นตอน คือ (1) การรวบรวมข่าวสาร ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้และหลักการ (2) การประเมินค่าและประโยชน์ (3) การเลือกและตัดสินใจ และ (4) การฝึกปฏิบัติ นอกจากนั้น ท่านยังได้เสนอ กระบวนการสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ ซึ่งประกอบด้วย (1) ขั้นการสร้างศรัทธา ครูสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้เรียน จัดสิ่งแวดล้อมและ บรรยากาศที่กระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของบทเรียน และเสนอสถานการณ์ ปัญหา หรือ กรณีตัวอย่าง พร้อมทั้งแนะนำหลักธรรมที่สามารถนำไปใช้ในการเลือกและแก้ปัญหา (2) ขั้น ศึกษาข้อมูลและฝึกทักษะการคิด โดยผู้เรียนแสวงหาและรวบรวมข้อมูล ฝึกใช้วิธีคิดหลาย ๆ วิธี ฝึกทักษะการเลือกและตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติโดยครูให้คำแนะนำปรึกษาอันกัลยาณมิตร (3) ขั้น สรุป ผู้เรียนและครูสรุปบทเรียน วัดและประเมินผลการเรียนรู้ (สุนน อมรวิวัฒน์, 2533, หน้า 151-171)

แนวคิดใหม่อีกสองแนวคิดที่ สุนน อมรวิวัฒน์ (2542, หน้า 187-188) ได้นำเสนอคือ กระบวนการเรียนรู้แบบซึมซับ และกระบวนการกัลยาณมิตร

กระบวนการเรียนรู้แบบซึมซับ เน้นการเรียนรู้ความจริงของชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งให้ผู้เรียนได้สัมผัสและสัมพันธ์กับธรรมชาติ ได้รับรู้ลักษณะที่งดงามและเลวร้ายของธรรมชาติของมนุษย์ ได้เผชิญสถานการณ์และปัญหา ได้ฝึกทักษะการคิดและการปฏิบัติ จนสามารถแก้ปัญหาได้ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาทั้งในครอบครัว โรงเรียนและในชุมชน กระบวนการเรียนรู้แบบซึมซับเน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียนที่ต่างก็เป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน และเน้นการฝึกคิด โดยส่งเสริมการคิดพิจารณาสิ่งแวดล้อมที่ได้พบเห็นสัมผัสและสัมพันธ์เน้นการคิดวิเคราะห์ที่มีหลักธรรมคือ ความไม่เห็นแก่ตัวเป็นพื้นฐาน ความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ ความตระหนักและความสามารถที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้แบบซึมซับเป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นทีละน้อย สะสมและซึมลึกลงเป็นนิสัยสันดาน

กระบวนการกัลยาณมิตร (สุนน อมรวิวัฒน์ 2542, หน้า 189) เป็นกระบวนการประสานสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเพื่อจุดหมาย 2 ประการ คือ 1) จีทางบรรเทาทุกข์ 2) ชีสุขเกษมสันต์ โดยทุกคนต่างมีเมตตาธรรม พร้อมจะชี้แนะและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน กระบวนการกัลยาณมิตรจะช่วยให้บุคคลสามารถแก้ปัญหาได้ โดยจัดขั้นตอนตามหลักอริยสัจ 4

การศึกษาในทัศนะของลีปปนนท์ เกตุทัต (2543, หน้า 2-8) เป็นกระบวนการในการเรียนรู้ชีวิต ท่านกล่าวว่า ชีวิตทุกชีวิตประสงคจะมีมีความสุขและลดความทุกข์ แต่ชีวิตจะมีความสุขได้ชีวิตต้องเรียนรู้ ซึ่งในทัศนะของท่าน **ชีวิตควรเรียนรู้เรื่องความจริง** คือ ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ เพื่อเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตนภายในธรรมชาติแวดล้อมและพึ่งพาอาศัยกันในวิถีชีวิต **ชีวิตควรเรียนรู้เรื่องความเป็นธรรม** คือ ศาสนา เพื่อเรียนรู้ที่จะมีความสุข เรียนรู้ที่จะลดความทุกข์ เพื่อให้เกิดปัญญา และสามารถแสวงหาความพอดีระหว่างปัญญาและศรัทธา **ชีวิตควรเรียนรู้เรื่องทางสังคมศาสตร์** เพื่อเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ ชีวิตที่ดีเป็นชีวิตที่ต้องการมีการเรียนรู้นอกเหนือจากการมีสัญชาตญาณ และมีการเรียนรู้ตลอดเวลา ตลอดชีวิต ขอบวงของชีวิตที่มีการเรียนรู้จะมีลักษณะขยายขอบเขตกว้างออกไปเรื่อย ๆ ชีวิตที่มีการเรียนรู้จึงเป็นชีวิตที่มุ่งสู่ความสุขและความสมบูรณ์ของชีวิต อย่างไรก็ตาม ชีวิตจะเรียนรู้เพียงอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องทำประโยชน์ต่อตนเองและต่อผู้อื่นด้วย และจะต้องนำความรู้สู่การปฏิบัติ จึงต้องมีการทำงานและทำโดยชอบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นและไม่เบียดเบียนตนเองซึ่งก็หมายถึงการรู้จักดูแลบำรุงรักษาให้ร่างกายแข็งแรงมีสุขภาพอนามัยดี มีการเล่นกีฬาและพักผ่อนหย่อนใจด้วย ดังนั้นชีวิตจึงต้องแสวงหาความพอดีระหว่างเรียนรู้งานและการพักผ่อนหย่อนใจ

ชีวิตเป็นบูรณาการของอวัยวะ มีคุณสมบัติ มีองค์ประกอบ มีหน้าที่ต่างกัน มาอยู่ร่วมกันและอาศัยซึ่งกันและกันชีวิตไม่ใช่ผลรวมจากผลบวกของอวัยวะแต่มีคุณสมบัติพิเศษแตกต่างจากอวัยวะชีวิตเป็นองค์รวมเป็นบูรณาการสมบูรณ์แบบที่มีความประสงค์อยู่ในตัวของชีวิตนั้น ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ พืช อะมิบา หรือเป็น DNA ที่ย่อยที่สุด (ลีปปนนท์ เกตุทัต, 2543, หน้า 2)

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การเรียนรู้ชีวิตและสังคมจึงเป็นการเรียนรู้ที่ต้องบูรณาการ การศึกษา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และธรรมชาติ โดยการบูรณาการจะต้องนำชีวิตเป็นตัวตั้ง แต่มีใช้ให้ทุกอย่างมารวมกัน และได้ผลลัพธ์เป็นเพียงผลรวมของหน่วยย่อย ๆ การบูรณาการจะต้องเป็นการมองแบบองค์รวม ไม่ใช่การมองแบบแยกส่วน ในการบูรณาการจะต้องมีการนำส่วนย่อยซึ่งมีคุณสมบัติ มีหน้าที่ มีคุณลักษณะและมีองค์ประกอบแตกต่างกันมาจัดให้มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีการเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน (synergism) อย่างได้สัดส่วนพอดีจนกระทั่งได้สิ่งใหม่ที่มีคุณสมบัติแตกต่างจากเดิม และได้ผลลัพธ์ที่เหนือกว่าดีกว่าหรือมากกว่าผลรวมของหน่วยย่อย ๆ ดังนั้นการบูรณาการจึงเป็นการสัมพันธ์ระหว่างหน่วยย่อย ๆ เพื่อให้ได้ผลสูงสุด เพื่อให้การเรียนรู้ชีวิตเป็นไปอย่างเหมาะสม และได้ผลลัพธ์สูงสุด

การปฏิรูประบบและกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นมาก เพราะกระแสโลกาภิวัตน์ได้นำทั้งสิ่งที่ดีและไม่ดีเข้ามา กระบวนการเรียนการสอน จำเป็นต้องช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ความคิดเป็น คิดชอบ และเรียนรู้วิธีปรับตัวเอง การปฏิรูประบบการเรียนรู้ไว้ว่าควรเริ่มตั้งแต่การวางรากฐานพัฒนาการชีวิตทั้งในครอบครัวและชุมชน เพื่อวางรากฐานชีวิตของเด็ก ให้เข้มแข็งต่อไป จึงพัฒนาความรู้และทักษะพื้นฐานโดยจัดให้มีหลักสูตรแกนกลาง และหลักสูตรท้องถิ่น นอกจากนี้สถานบันเอกชนและสถานศึกษาก็จะต้องมีการปรับระบบและทำงานร่วมกัน เพื่อพัฒนาสมรรถนะในการก้าวทันโลก และเปิดโอกาสให้ทุกองค์กรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

แนวความคิดใหม่ทางการศึกษาที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของไทย

ปัจจุบันมีแนวความคิดใหม่ทางการศึกษาเกิดขึ้นหลายแนวความคิดและความคิดใหม่ที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทยปัจจุบัน มี 3 แนวความคิด คือ

1. โรงเรียนตามสบาย (Free schooling)
2. การเลิกระบบโรงเรียน (Deschooling)
3. การศึกษาเพื่อชีวิต (Learning To Be)

1. โรงเรียนตามสบาย (Free schooling)

โรงเรียนตามสบาย เป็นชื่อโรงเรียนตามแนวความคิดของ นาย เอ.เอส. นีล (A.S. Neil) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดของปรัชญาอัตถภาวะนิยม (Existentialism) ที่ให้อิสระและเสรีภาพแก่ผู้เรียนอย่างเต็มที่

นีล เป็นนักการศึกษาสำคัญคนหนึ่งของกลุ่มปรัชญาอัตถภาวะนิยม เขาเป็นนักปฏิรูปการศึกษาคนหนึ่ง ได้ชื่อว่า “เปสตาลอสซี” แห่งยุคปัจจุบัน นีลเป็นชาวสก็อต มีอาชีพเป็นครู เขามีความสนใจในเรื่องจิตวิทยาวิเคราะห์ของนักจิตวิทยาที่ชื่อ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) เป็นอย่างมาก เมื่อเขาได้ศึกษาจิตวิทยาวิเคราะห์อย่างจริงจัง จึงเชื่อว่าวิธีการแบบจิตวิเคราะห์เป็นวิธี

การวิเศษที่จะแก้ปัญหาลูกเกรได้ นิลเชื่อว่าเด็กไม่ได้มีนิสัยเลวมาแต่กำเนิด การที่เด็กมีปัญหา กลายเป็นเด็กเกรเพราะเด็กขาดความสุข มีความขัดแย้งทางจิตใจของตนเอง เพราะฉะนั้นพฤติกรรม ต่าง ๆ ที่เด็กแสดงออกมาจึงมองดูขว้างโลกไปหมด

ปี ค.ศ. 1924 นิลได้ตั้งโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ขึ้นที่เมืองโลมส์ รีอิส มณฑลซัมเมอร์เซ็ท ประเทศอังกฤษ ต่อมาโรงเรียนได้ย้ายไปอยู่ที่เลสเตอร์ มณฑลซัฟโฟลค์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนปัจจุบัน เริ่มแรกมีนักเรียนเพียง 5 คน เท่านั้น ต่อมาอีก 3 ปี จำนวนนักเรียนชายหญิงเพิ่มขึ้นเป็น 27 คน เด็กเหล่านั้นถูกตราหน้าว่าเป็นเด็กเกรที่มีปัญหาทั้งสิ้น

นิลเริ่มนำหลักจิตวิทยาวิเคราะห์ของซิกมันด์ฟรอยด์มาปฏิบัติอย่างจริงจังจึงเป็นเวลาหลาย ปี เด็กนักเรียนกลายเป็นเด็กที่มีความสุขขึ้นมาก จนเป็นที่พอใจ นับว่านิลได้รับความสำเร็จ อย่างไรก็ดีตามยังมีอีกจำนวนหนึ่งไม่ยอมให้เขารักษาด้วยวิธีจิตวิทยาวิเคราะห์แต่เด็กเหล่านั้นก็พ้นจาก สภาพความคับข้องใจต่าง ๆ และมีความสุขเช่นเดียวกับเด็กที่ได้รับการรักษาแบบจิตวิเคราะห์ นิล สรุปว่า การที่เด็กเกรกลายเป็นเด็กที่มีความสุขหายคับข้องใจต่าง ๆ นั้น สาเหตุสำคัญไม่ใช่วิธีการจิต วิเคราะห์ แต่เป็นเพราะสิ่งแวดล้อมที่มีเสรีภาพต่างหาก นั่นคือ นิลได้จัดสภาพโรงเรียนให้เหมาะสม กับเด็ก แทนที่จะทำเด็กให้เหมาะสมกับโรงเรียน (มนตรี มีคำไซ 2526, 44, อ้างถึงใน วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2539, หน้า 118)

ในโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summer Hill) ในระยะ 2-3 เดือนแรก นิลปล่อยให้เด็ก กระทำในสิ่งที่พวกเขาพอใจ ปรากฏว่านักเรียนเกือบทั้งหมดใช้เวลาให้หมดไปกับการเล่น หลังจาก 3 เดือนแล้ว เด็กเริ่มหันเข้าสู่การเรียน เด็กจะเลือกเรียนวิชาที่ตนสนใจ และเรียนกับครูที่พวกเขา พื่อใจเท่านั้น ปรากฏว่าเด็กมีความสุขมาก นิลเชื่อว่า เด็กที่มีความสุขย่อมมองโลกในแง่ดี สามารถเป็น ผู้ให้และมีใจรักเพื่อนมนุษย์ได้อย่างแท้จริง

ลักษณะโรงเรียนตามสบาย

1. โรงเรียนจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และกิจกรรมส่งเสริมการสอนให้เป็นไปตาม ความสนใจของเด็ก
2. โรงเรียนสนับสนุนให้เด็กมีอิสระที่จะเลือกทำอะไรก็ได้ตามความสนใจของคน
3. เด็กมีเสรีภาพที่จะเรียนหรือไม่เรียนก็ได้ การเรียนเป็นเรื่องของการเลือกไม่ใช่ เป็นการบังคับ นักเรียนไม่มีตารางเรียนตายตัวแบบนักเรียนทั่วไป แต่ครูมีตารางสอนของครู ดังนั้น นักเรียนจะเข้าเรียนหรือไม่เข้าเรียนก็ได้
4. เด็กไม่ถูกบังคับให้เชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ
5. เด็กปกครองกันเอง กฎเกณฑ์ ระเบียบ วินัยต่าง ๆ นักเรียนเป็นผู้กำหนดไม่ใช่ ครูเป็นผู้กำหนด

โรงเรียนตามสบายจึงเป็นโรงเรียนที่เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการ ความสนใจ และความถนัดของเด็ก ไม่ใช่บังคับเด็กตามที่โรงเรียนต้องการ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้เด็กมีเสรีภาพที่จะเลือก และตัดสินใจด้วยตนเอง (ทิพวรรณ ชูทโยธิน, 2528, หน้า 31-32)

ในประเทศไทยได้มีการจัดการศึกษาแบบโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ตามแนวความคิดของ เอ.เอส. นีล ที่โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ดำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี โดยได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิ Terre de Hommes จากเยอรมันร่วมกับทางฝรั่งเศส

โรงเรียนหมู่บ้านเด็กจังหวัดกาญจนบุรี เริ่มก่อตั้งเมื่อปี 2522 และในปี 2523 ได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้เปิดโรงเรียนได้ตั้งแต่นั้น ป.1-6 รับเด็กอายุระหว่าง 3 ปีครึ่ง ถึง 14 ปี รับเฉพาะเด็กกำพร้า ยากจนมาจากชุมชนแออัดต่าง ๆ หรือจากเขตยากจนในชนบท เด็กเหล่านี้ล้วนแต่ขาดการดูแลเอาใจใส่ทำให้เด็กได้รับแต่ความหยาบกร้านของชีวิตเข้ามาไว้ในตัว กลายเป็นเด็กก้าวร้าว เก็บกด เกลียดเพื่อนมนุษย์ เกลียดตนเอง ชอบทำลาย ในปี พ.ศ. 2526 มีนักเรียนทั้งสิ้น 71 คน

การจัดสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก มุ่งให้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาการของเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านอารมณ์ที่สมดุลเพื่อให้เด็กพร้อมที่จะสื่อสารสัมพันธ์กับคนอื่นในสังคมได้ ดังนั้นบรรยากาศภายในโรงเรียนจึงเต็มไปด้วยเสรีภาพและความรักที่จะช่วยให้อารมณ์ของเด็กเหล่านั้นอยู่ในสภาพที่สมดุลความสำเร็จที่เกิดขึ้นคือเด็กบางคนมีอารมณ์และความรู้สึกดีขึ้นและมีความสุข

2. การเลิกระบบโรงเรียน (Deschooling)

แนวความคิดเรื่องการเลิกระบบโรงเรียน เป็นแนวความคิดของ อีวาน อิลลิช (Ivan Illich) นักการศึกษาเชื้อสายเปอร์โตริโก อิลลิช เห็นว่าการศึกษามิจำเป็นต้องได้รับจากโรงเรียน หรือสถานศึกษาเพียงแห่งเดียว การศึกษาสามารถถ่ายทอดได้หลายวิธี

อิลลิชชี้ให้เห็นว่า ระบบโรงเรียนมีข้อเสียหลายประการ คือ (จิรวรรณ นิเจนตร, 2531, หน้า 90)

1. ระบบโรงเรียน ทำให้มนุษย์มีศักดิ์ศรีไม่เท่าเทียมกัน คนที่ได้รับการศึกษาจะมีศักดิ์ศรีสูงและได้รับการยกย่องแต่คนที่ไม่ได้รับการศึกษาจะไม่ได้รับการยกย่องและถูกกดให้ต่ำลง อิลลิชเห็นว่าประเทศต่าง ๆ ในโลกนี้ คนที่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนส่วนมากเป็นคนในเมืองร่ำรวย ส่วนคนจนในชนบทไม่มีโอกาสเข้าศึกษาเล่าเรียน จึงกลายเป็นคนชั้นต่ำของสังคม ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือในการแบ่งแยกชนชั้นในสังคมอีกด้วย

2. ในระบบโรงเรียน คนที่มีอายุช่วง 10-18 ปี เท่านั้นที่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียน ลักษณะการเรียนเรียนทั้งวัน วันละหลายชั่วโมง เรียนตลอดปี จึงเป็นการเกณฑ์คนมาทักขังไว้

3. ระบบโรงเรียนวัดความสำเร็จของการศึกษาจากจำนวนปีและจำนวนเงินที่ใช้ในการศึกษามากกว่าวัดความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะเรียนรู้จากหลักสูตร

4. ระบบโรงเรียนทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างคนที่เรียนตกและคนที่ไม่ได้เข้าเรียน กับคนที่สอบได้และคนที่เข้าเรียน ค่าของคนขึ้นอยู่กับจำนวนปีที่เรียนและประกาศนียบัตรเป็นสำคัญ

5. ระบบโรงเรียนทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากและไม่คุ้มค่า เพราะผู้เรียนอาจเรียน แหล่งวิชาอื่น ๆ ได้ และได้ผลเท่ากันหรือดีกว่าการเรียนโดยใช้เงินมาก และยังใช้เวลาน้อยกว่า การเรียนในระบบโรงเรียนด้วย

6. เนื่องจากประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตรเป็นบันไดไปสู่ความสำเร็จของชีวิตคนจึง ต้องพึ่งสถานศึกษาเพื่อประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตรดังกล่าว ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่ผู้ ไม่มีโอกาสได้เข้าศึกษาเล่าเรียน

ด้วยเหตุนี้ อิลลิช เห็นว่า ต้องปรับปรุงระบบโรงเรียนเสียใหม่ให้เหมาะสมและมี ประโยชน์ยิ่งขึ้น ดังนี้

1. โรงเรียนต้องเลิกเน้นการทดสอบเพื่อเอาคะแนนและเลิกเน้นการให้ ประกาศนียบัตรหรือกระดาษที่แสดงความรู้ ควรมุ่งความรู้เป็นสำคัญ

2. โรงเรียนต้องจัดหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงเป็นหลักสูตรที่จะช่วย ส่งเสริมการทำมาหาเลี้ยงชีพให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ให้ผู้เรียนนำความรู้ไปใช้ในชีวิตจริงได้แทนที่จะ เรียนเพียงเพื่อให้ได้ประกาศนียบัตรเท่านั้น แต่ความรู้ไม่สำคัญ

3. ต้องจัดการศึกษาให้ยุติธรรมแก่คนส่วนใหญ่ โรงเรียนจะต้องกระจายไปให้ทั่วถึงทั้ง ในเมืองและในชนบท

4. การศึกษาไม่ควรสิ้นสุดเฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น แต่ควรเป็นการศึกษาตลอด ชีวิตเช่น ให้ผู้เรียนมีโอกาสกลับมารับการฝึกอบรมใหม่ได้เรื่อย ๆ จัดให้มีห้องสมุดประจำหมู่บ้าน และส่งเสริมการศึกษานอกระบบในรูปแบบต่าง ๆ

อิลลิช เห็นว่าระบบการศึกษาใหม่ควรมีความมุ่งหมายดังนี้

1. มุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนทุกเมื่อ ไม่ว่าเมื่อใด ระยะเวลาของชีวิต

2. เอื้อให้ผู้ที่มีประสงค์จะแบ่งปันความรู้แก่ผู้อื่นได้มีโอกาสพบปะกับผู้ที่แสวงหา ความรู้ ผู้มีความรู้ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้มีประกาศนียบัตรเท่านั้น แต่หมายถึงผู้ที่มีความชัดเจนใน เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยการฝึกฝนด้วยตนเอง

3. ให้โอกาสแก่ผู้ที่มีประสงค์จะเสนอความคิดเห็นของตนแก่สาธารณะให้มีทางที่จะ กระทำได้

ดังนั้นสถานศึกษาตามแนวความคิดของ อิวาน อิลลิช จึงเป็นสถานศึกษาที่เปิดโอกาสให้ คนทุกเพศทุกวัยเข้าศึกษา มุ่งแสวงหาความรู้ ไม่จำเป็นต้องมีวุฒิบัตร ในเมื่อสถานศึกษามีลักษณะเช่น นี้การศึกษาเน้นที่คุณภาพ ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดความรู้ หมายถึง บุคคลที่มีความชัดเจนในสาขาใดสาขาหนึ่ง ดังนั้นโรงเรียนจึงไม่จำเป็นต้องมีอีกต่อไป แต่มีที่มาแทนโรงเรียนตามแนวความคิด ของอิวาน อิลลิช คือแหล่งความรู้มี 4 ชนิด (ทิพวรรณ ยุทธโยธิน, 2528, หน้า 34-35)

1. บริการอ้างอิงที่เป็นแหล่งความรู้ ได้แก่ ห้องสมุด ห้องทดลอง หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน พิพิธภัณฑ์ โรงภาพยนตร์ โรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ

2. การแลกเปลี่ยนทักษะ คือ บุคคลที่มีทักษะและเต็มใจที่จะถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่น ผู้ที่มีทักษะนี้เป็นคนที่มีความสามารถ แต่ไม่จำเป็นต้องมีประกาศนียบัตรก็ได้ เช่น นักธุรกิจการค้าที่ประสบความสำเร็จโดยไม่ได้อ่าน การแลกเปลี่ยนทักษะทำได้โดยการเปิดศูนย์ทักษะขึ้นบริการแก่ประชาชน จัดการฝึกงานด้านต่าง ๆ เช่น งานพิมพ์ ทำบัญชี ฯลฯ หรืออาจจัดเป็นธนาคารสำหรับแลกเปลี่ยนทักษะเพื่อให้บริการแก่ประชาชน

3. การจัดคู่ผู้ที่มีความสนใจอย่างเดียวกัน การจัดในลักษณะนี้เกิดขึ้นเนื่องจากในชีวิตประจำวัน คนเราจะมีการพบปะสังสรรค์กับเพื่อน ๆ เสมอ ๆ ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันอยู่แล้ว อีกทั้งยังน่าสนใจกว่าเรียนในชั้น การพบปะแลกเปลี่ยนความรู้ทำให้เกิดความคิดกว้างขวางและยังสร้างความสนใจอีกด้วย ดังนั้นการจัดเพื่อนคู่เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้อาจจัดได้โดยมีศูนย์กลาง แล้วสนใจติดต่อผ่านศูนย์กลางกล่าว

4. บริการอ้างอิงเกี่ยวกับผู้ให้ความรู้ ผู้ให้ความรู้ในที่นี้คือ ครู อาจารย์ นักการศึกษา โดยอาศัยนั่นเอง แต่ควรมีบทบาทต่างไปจากเดิม คือ เป็นผู้แนะนำให้นักเรียนรู้จักตั้งความมุ่งหมาย รู้จักเลือกวิถีทางที่เหมาะสมกับตัวเอง

แนวความคิดของ อิวาน อิลลิช ซึ่งเสนอให้เลิกระบบโรงเรียนที่มีอยู่ในปัจจุบัน สร้างความเสมอภาคอย่างอึดออดวงการศึกษาร่วมโลก

แนวความคิดของ อิวาน อิลลิช นั่นก็คือ การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั่นเอง การปฏิรูปการศึกษาไทยบางส่วนได้รับอิทธิพลมาจากแนวความคิดของ อิวาน อิลลิช เช่น การจัดการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งได้เน้นมาตั้งแต่แผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) จนถึงปัจจุบัน

3. การศึกษาเพื่อชีวิต (Learning To Be)

แนวความคิดเรื่องการศึกษาเพื่อชีวิต (Learning To Be) เป็นแนวความคิดที่เป็นผลจากการที่ยูเนสโกได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อพิจารณาแก้ไขปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษาทั่วโลกในปี พ.ศ. 2514 คณะกรรมการชุดนี้ได้ทำงานเสร็จในปี พ.ศ. 2515 และสรุปว่า "มนุษย์ควรจะได้รับการศึกษาตลอดชีวิตของเขา" จึงเกิดแนวความคิดในเรื่องการจัดระบบการศึกษาในหลายประเทศว่าควรให้ประชาชนมีโอกาสศึกษาตลอดชีวิต

แนวความคิดนี้ประเทศไทยได้นำมาปรับปรุงการศึกษา โดยเฉพาะในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 ได้เน้นให้ความสำคัญของการศึกษานอกโรงเรียน มีความสำคัญและจำเป็นเท่า ๆ กับการศึกษาในโรงเรียน และได้มีโครงการขยายการศึกษานอกโรงเรียน ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อให้คนมีโอกาสได้รับการศึกษาตลอดชีวิต

ปรัชญาเป็นวิชาพื้นฐานของวิชาการศึกษา ความหมายของปรัชญาแบ่งออกเป็น 2 นัย คือ ความหมายตามรูปศัพท์ และความหมายตามนัยแห่งสาระ ประเภทของปรัชญาแบ่งออกเป็น 2 สาขา คือ ปรัชญาบริสุทธิ์ และปรัชญาประยุกต์

ปรัชญาการศึกษา เป็นปรัชญาประยุกต์สาขาหนึ่ง ปรัชญาการศึกษามีบทบาทและอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาทุกประเภท

ลัทธิปรัชญาพื้นฐานที่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษา มี 4 ลัทธิ คือ จิตนิยม สังคมนิยม หรือวัตถุนิยม ประสพการณ์นิยม และอัตถภาวะนิยม

ปรัชญาการศึกษาที่สำคัญ มี 5 สาขา คือ นิรันตรนิยม สารัตถนิยม พหุพัฒนาการนิยม บูรณาการนิยม หรือปฏิรูปนิยม และอัตถภาวะนิยม

สำหรับปรัชญาการศึกษาไทย ปัจจุบันเน้นปรัชญาแบบผสมผสาน (Eclecticism) คือ ดึงส่วนดีของปรัชญาการศึกษาหลายทฤษฎีมาประมวลเข้าด้วยกันแล้วนำมาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของประเทศไทย เน้นให้เด็กคิดเป็น มีระเบียบวินัย ซึ่งนักปรัชญาและนักการศึกษาที่มีชื่อเสียงได้ให้นานาทัศนะ แต่นักปรัชญาและนักวิชาการศึกษาที่มีชื่อเสียงของไทยได้เสนอแนวคิดและให้ข้อคิดเห็นว่าปรัชญาการศึกษาของไทยน่าจะตั้งบนรากฐานของพุทธศาสนาหรือพุทธปรัชญา ในขณะที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ (วิไล ตั้งจิตสมคิด 2539, 117-122)

สาระความรู้ด้านการบริหารการศึกษา

ปรัชญาการศึกษา

